

Guri Tyldum

Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge



Fafo-rapport
2019:03

Guri Tyldum

Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge

Fafo-rapport 2019:03

© Fafo 2019

ISBN 978-82-324-0492-6

ISSN 2387-6859

Omslagsbilde: Colourbox.com

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
Summary	12
1 Innledning	17
1.1 Likestilling og diskriminering	18
1.2 Hatprat og hatefulle ytringer	20
1.3 En vignettstudie med eksperimentelt design	21
1.4 Utvalg og representativitet.....	22
1.5 Gangen i rapporten	23
2 Et overordnet blikk	25
2.1 Kapitlet oppsummert	25
2.2 Forekommer det omfattende diskriminering i Norge?	26
2.3 Hvilke grupper mener folk at utsettes for diskriminering?	29
2.4 Mediebruk og holdninger til diskriminering	29
2.5 Holdninger til gruppene, stereotypiske forståelser	31
3 Likestilling mellom kvinner og menn	39
3.1 Kapitlet oppsummert	39
3.2 En felleseuropeisk trend med økende aksept for kjønnslikestilling i arbeidsmarkedet	40
3.3 Mer uenighet om hvorvidt arbeidsmarkedet i dag er likestilt	42
3.4 Blir menn diskriminert i Norge?	45
3.5 Pappapermen like populær hos menn og kvinner	46
3.6 Likestillingsarbeidet bør videreføres	47
3.7 Sammenheng mellom ulike holdninger til kjønnslikestilling.....	49
4 Nedsatt funksjonsevne	53
4.1 Kapitlet oppsummert	54
4.2 Få tror at personer med funksjonsnedsettelser blir diskriminert	54
4.3 Hører personer med nedsatt funksjonsevne hjemme i arbeidsmarkedet og i utdannelseinstitusjoner?	55
4.4 Størst vilje til å sanksjonere når funksjonshemmede diskrimineres	57
4.5 Ingen tror at offentlig transport er godt nok tilrettelagt	59
5 Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk	61
5.1 Kapitlet oppsummert	62
5.2 Bør homofile og lesbiske få være frie til å leve livet sitt slik de selv ønsker?	62
5.3 Bør homofile få adoptere?	63
5.4 Burde det være mulig å få pass merket A for «annet kjønn»?	66
5.5 Kan en transperson være lærer eller venn?	66

6 Etniske og religiøse minoriteter	69
6.1 Kapitlet oppsummert	69
6.2 Hvem tror vi blir diskriminert?.....	70
6.3 Ulik reaksjon avhengig av hvilken etnisk gruppe som diskrimineres	71
6.4 Rasisme, «rase» og etnisitet	74
6.5 Synet på «rase» og holdninger til innvandrere	77
6.6 Mange er redde for muslimer og tror den muslimske innvandringen er betydelig større enn den er	78
6.7 Innvandringsspørsmålet deler den norske befolkningen i to	80
6.8 Hva slags innvandring vil folk ha?	83
6.9 Stor aksept for å diskriminere kvinner med hijab	84
6.10 Etnisitet og religion kan være et hinder for å bli forstått som «norsk»	85
7 Virkemidlene i likestillings- og antidiskrimineringspolitikken	89
7.1 Kapitlet oppsummert	90
7.2 Bred støtte til likestillings- og antidiskrimineringspolitikk	90
7.3 Skepsis til kvotering i arbeidslivet.....	91
7.4 Begrenset vilje til å straffe ved diskriminering.....	93
7.5 Kulturuttrykk.....	97
8 Hatprat og ytringsfrihet	99
8.1 Kapitlet oppsummert	99
8.2 Bør det være grenser for ytringsfriheten?	99
8.3 Hvem blir utsatt for hatprat?	101
8.4 Hva forstås som hatprat?.....	103
8.5 Avsender av hatefulle ytringer.....	109
8.6 Oppsummering hatefulle ytringer.....	112
9 Avsluttende diskusjon.....	115
9.1 Bred støtte til ideen om likestillingspolitikk, men mindre til konkrete antidiskrimineringstiltak.....	115
9.2 Hatprat mot homofile og lesbiske undervurderes	116
9.3 Stor vilje til å sette inn tiltak mot diskriminering av og hatprat rettet mot personer med funksjonsnedsettelse	116
9.4 Ideen om «rasehierarkier» er fremdeles utbredt i Norge	117
9.5 Klar sammenheng mellom frykt for muslimer og aksept for diskriminering.....	117
Litteratur	119
Oversikt over figurer og tabeller	122
Appendix: Om undersøkelsen – gjennomføring og representativitet.....	127

Forord

I denne rapporten presenterer jeg funn fra en studie om holdninger til likestilling, diskriminering og hatprat, finansiert av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Jeg er takknemlig for denne muligheten til å arbeide videre på et interessant forskningsfelt, og til å få jobbe med så spennende data.

Det er mange som fortjener en takk for sine bidrag til denne rapporten. Først og fremst vil vi takke for engasjerte og kunnskapsrike tilbakemeldinger underveis i prosessen fra oppdragsgiver, representert ved Erle Inderhaug, Gudrun Jevne, Helge Lyberg, Karen Sofie Pettersen og Anna Foss. IPSOS har vært ansvarlig for innsamling av data, og har gjort dette på en profesjonell og effektiv måte, og produsert data med høy kvalitet. Takk til Linn Sørensen Holst, Kristin Rogge Pran og Carina Holter for flott oppfølging og godt samarbeid. Takk også til David Keeping som har laget figurene i rapporten, og ikke minst, til representanter for ulike organisasjoner som deltok på referansegruppemøte og kom med gode og inspirerende tilbakemeldinger.

Jeg vil også rette en takk til gode kollegaer på Fafo for kommentarer og bidrag i ulike faser av prosjektet. Ida Wernø arbeidet som forskningsassistent på prosjektet i starten av prosessen, og hennes grundige litteraturgjennomgang har vært sentral for mange av rapportens analyser. Erika Braanen Sterri var sentral i utformingen av prosjektet og har gitt viktige innspill til spørsmålene i undersøkelsen. Spesielt takk til Jon Rogstad for kvalitetssikring og Bente Bakken for hennes grundige arbeid for å sikre at rapporten blir lesbar for andre. En stor takk går til Ragna Lillevik, Hanne Kavli og Jon Horgen Friberg som har kommet med viktige og gode innspill underveis i prosessen, og til Jon Lahlum for gode innspill til utforming av figurer.

Sist, men ikke minst vil jeg takke alle de som har brukt tid på å svare på undersøkelsen vår.

Gjenværende mangler og unøyaktigheter er selvsagt mitt eget ansvar.

Oslo, 26.02.2018

Guri Tyldum

Sammendrag

Denne rapporten presenterer resultatene fra en studie av nordmenns holdninger til likestilling, hatprat og virkemidlene i likestillingspolitikken. Studien kartlegger holdninger på tvers av de diskrimineringsgrunnlagene som i dag er beskyttet i likestillings- og diskrimineringsloven; kjønn, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, og kjønnsuttrykk. Analysene bygger på en landsdekkende undersøkelse blant 4443 respondenter, gjennomført våren/sommeren 2018.

Ulikheter i syn på likestillings- og antidiskrimineringspolitikk kan forstås i lys av to ulike sett av holdninger. På den ene siden formes de av synet på hvor grensen bør gå for myndighetenes maktutøvelse, for eksempel i hvilken grad offentlige etater bør gripe inn i ansettelsesprosesser, eller andre valg private aktører gjør, og hvor diskriminering kan forekomme. Ikke minst vil det være ulike syn på om det er myndighetenes oppgave å sette inn tiltak for å endre holdninger og normer i egen befolkning. Men synet på likestilling og diskriminering formes også av holdningene vi har til gruppene som eventuelt skulle vært omfattet av en slik likestillings- og antidiskrimineringspolitikk. Vi viser i denne rapporten at støtten til offentlige likestillingstiltak og sanksjoner ved diskriminering eller hatprat, også avhenger av hvilke grupper som utsettes for dette. Det handler både om hvorvidt folk tror at disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag, og om hvorvidt eventuell forskjellsbehandling oppfattes som legitim. Dette berører en grunnleggende forutsetning for likestillingspolitikken; hvorvidt det er enighet om at kvinner og menn, homofile, bifile og lesbiske, transpersoner, personer med nedsatt funksjonsevne, muslimer, jøder og kristne skal ha like rettigheter og muligheter i Norge, og om diskriminering og forskjellsbehandling oppleves som mer forståelig for noen grupper enn for andre. Forholdet mellom disse to komponentene, synet på gruppene og synet på likestillingspolitikken i seg selv, er et sentralt tema i denne rapporten.

Metode

Rapporten bygger på en undersøkelse utført av IPSOS blant 4443 respondenter i et landsdekkende, representativt utvalg, gjennomført våren 2018. Vi trekker også i noen analyser på data fra European Social Survey. Undersøkelsen vår kombinerte ordinære spørreskjemaspørsmål med vignetter (spørsmål som tar form av litt lengre tekstblokker, der respondenten får en beskrivelse av en case), i et eksperimentelt undersøkelsesdesign. Det vil si at de som svarte på undersøkelsen, ble delt opp i seks underutvalg, som fikk nesten identiske spørsmål, men der vi på enkelte spørsmål har variert ett eller to elementer. Dette gjør det mulig å sammenligne respons på vignetter der en homofil blir diskriminert, med vignetter der personer med funksjonsnedsettelse blir diskriminert på tilsvarende måte. Fordelen med et slikt design er blant annet at respondentene ikke vil være klar over hvilke kjennetegn som systematisk varierer, og det blir derfor vanskeligere å svare i tråd med det man tror er «korrekt».

Menn og kvinner

Analysene våre viser at det er bred oppslutning i befolkningen om at det bør være likestilling mellom menn og kvinner i Norge, og kun 2 prosent mener at menn bør ha førsteprioritet om det blir mangel på jobber. Vi finner imidlertid at det etter finanskrisa i 2009, da det ble mangel på arbeid og betydelige nedskjæringer over hele Europa, var en økning i andelen som mener at menn bør prioriteres, både i Norge og i andre europeiske land. Denne andelen gikk tilbake til et lavere nivå enn før finanskrisa innen 2016.

Selv om det er bred oppslutning om at det bør være likestilling mellom menn og kvinner, er det betydelig mer uenighet mellom ulike grupper når vi spør om vi har oppnådd likestilling i dag, og om det er nødvendig å videreføre arbeidet med likestilling mellom menn og kvinner. Personer uten høyere utdanning mener oftere enn personer med høyere utdanning, at det ikke er likestilling mellom menn og kvinner på arbeidsmarkedet i dag. Dette kan forstås som et uttrykk for ulike erfaringer, der personer sysselsatt i høykompetansejobber i større grad opplever at menn og kvinner er likestilt, mens arbeidsmarkedet for ufaglærte og for dem uten høyere utdanning i mindre grad oppleves slik. Til tross for dette finner vi bredere støtte til likestillings tiltak (som kvotering og pappaperm) blant personer med høyere utdanning, enn blant personer med dårlig økonomi og med lavere utdanning.

Det er bred oppslutning om pappapermen på tvers av kjønn og aldersgrupper. 82 prosent er helt eller delvis enig i at det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. Dette er det eneste likestillingspolitiske tiltaket som har like stor oppslutning blant menn og kvinner, og vi finner kun marginale forskjeller mellom aldersgrupper og etter utdanning.

Vår undersøkelse bekrefter tidligere forskningsfunn som viser at det ikke lenger er størst oppslutning om likestillingstiltak i de yngre aldersgruppene. Men selv om det i dag er mindre støtte til likestillingstiltak (mellom menn og kvinner) i de yngste aldersgruppene enn blant de eldre, er det en betydelig økning i støtten til tiltak som fremmer kjønnslikestilling for populasjonen som helhet. Men mer enn hver tredje mann, og hver femte kvinne, mener at det i dag legges så mye vekt på å hjelpe svake grupper, at vi ender opp med at det er hvite norske menn som blir diskriminert.

Etniske og religiøse minoriteter

Rom, romani og muslimer er de gruppene som flest tror blir diskriminert i Norge. Dette er også de gruppene som er minst populære som mulig statsminister og som potensiell nabo eller ektefelle, av alle de gruppene som er beskyttet i likestillingsloven. Rom eller sigøynere er den gruppen flest uttrykker motstand mot som naboer; hele 38 prosent er åpne om at de helst ikke vil ha rom eller sigøynere som nabo, og det er omtrent like stor motstand mot denne gruppen som det er mot å ha naboer som er alkoholikere og psykisk ustabile. Hver sjuende nordmann gir uttrykk for at de ikke ønsker muslimer som naboer. Rom og sigøynere er også den gruppen flest motsetter seg som mulig statsminister eller som inngiftet i familien. Det er uklart om de som svarer på spørsmålene tenker på den norske rom-minoriteten, eller på tilreisende rom fra Romania, når de svarer på disse spørsmålene om «sigøynere og rom».

Respondentene ble forelagt en vignett, der et borettslag avsto framleie begrunnet med etnisitet, «rase» eller religion. Vi finner at det er langt mindre vilje til å pålegge et borettslag å omgjøre et slikt vedtak om den som utsettes for diskriminering, er muslim eller rom, sammenlignet med en samisk eller thailandsk person. Det er altså betydelig mindre vilje til å gripe inn mot diskriminering om rom eller muslimer blir diskriminert, enn om andre grupper utsettes for det samme.

I en annen vignett ble respondentene fortalt om en bedrift som skulle ansette en IT-konsulent, men som ikke valgte den mest kvalifiserte kandidaten, på grunn av religion, funksjonsnedsettelse eller kjønnsidentitet. Vi finner at det er fire ganger flere som mener det er nødvendig å reagere om en kvinne i rullestol ikke får en jobb selv om hun er best kvalifisert, enn om det gjaldt en kvinne med hijab. Begge tilfeller handler om kvinner som blir diskriminert, men om kvinnen sitter i rullestol, er det lagt flere som mener at myndighetene bør reagere, enn om kvinnen diskrimineres fordi hun går med hijab.

En av fire oppgir at de er helt eller delvis enige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Det er ingen forskjeller mellom aldersgrupper i holdninger til «rase»-spørsmålet, men ideen om at mennesker kan rangeres etter «raser», er mer utbredt blant personer med lavere utdanning, som bor i rurale områder, og som følger nyheter fra alternative nyhetskanaler som *Resett* og *Document.no*. De som er enige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre, oppfatter innvandring som mer problematisk enn andre, og støtter i mindre grad opp om at diskriminering av etniske minoriteter bør føre til formelle sanksjoner.

En av tre oppgir at de av og til blir reddet om de må gå forbi en gruppe muslimske menn på gaten. Respondentene oppgir altså ikke bare en frykt for islam på et overordnet ideologisk nivå, men en konkret frykt for mennesker som fremstår som muslimer, når de møter dem på gaten. Denne frykten for muslimer er den enkeltfaktoren som har klart størst forklaringskraft i en regresjonsanalyse av holdninger til innvandring.

Når vi spør om innvandringens konsekvenser for Norge, illustrerer svarene at oppfatninger om innvandringens konsekvenser er polariserte, der de fleste er ensidig enige eller uenige i alle utsagn der det hevdes at innvandring kan være skadelig. På spørsmål om hvilke typer innvandring folk ønsker, ser vi imidlertid at et flertall samler seg i midtkategorier og er åpne for innvandring, men med begrensninger. Et flertall ønsker kvoter for hvor mange som kan komme til Norge, både for arbeidsinnvandrere fra EØS-området, krigsflyktninger og mennesker som søker politisk asyl.

Nordmenn er forholdsvis konservative i sin forståelse av hvem som kan «bli norske». En av fem mener at en innvandrer fra Sverige aldri vil kunne bli helt norsk, selv om vedkommende bor i Norge store deler av livet. Dersom innvandrerens kommer fra Somalia, er det imidlertid dobbelt så mange – 39 prosent – som mener at vedkommende aldri vil kunne bli helt norsk.

Personer med funksjonsnedsettelser

Folk støtter i større grad opp om arbeidet for å hindre diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne, enn de gjør for noen av de andre gruppene som er beskyttet i diskrimineringslovgivningen. Vi finner også at viljen til å sanksjonere ved diskriminering er betydelig høyere når det gjelder personer med nedsatt funksjonsevne, enn når det gjelder andre grupper.

Det ser ut til å være lite kunnskap i populasjonen om de erfaringene personer med nedsatt funksjonsevne har med diskriminering og hatprat. Personer med nedsatt funksjonsevne er den gruppen flest oppgir at de ikke vet om blir utsatt for diskriminering. Det er flere som mener at menn og etnisk norske blir utsatt for omfattende hatprat, enn det er som tror at hørselshemmede og blinde utsettes for dette.

Når så få oppgir at de tror at personer med nedsatt funksjonsevne blir utsatt for diskriminering og hatprat, viser det at det er lite kunnskap i befolkningen om det omfanget av diskriminering og hatprat som denne gruppen selv rapporterer. Denne diskrepansen mellom viljen til å bruke ressurser på likestilling og manglende vilje til

å anerkjenne at denne gruppen blir diskriminert, kan forstås i lys av den typen stereotypiske fordommer folk gjerne har om personer med nedsatt funksjonsevne; de forstås gjerne som en gruppe man har lave forventninger til, men som ikke er spesielt truende. Slike lave forventninger kan gjøre det vanskelig å se begrensningene som ligger for deres deltakelse i arbeidsmarkedet og andre arenaer, fordi deres lave deltakelse oppleves som «naturlig», og ikke som en konsekvens av manglende tilrettelegging, diskriminering og andre strukturelle begrensninger.

Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

I de fleste europeiske land har det gjennom de siste tiårene vært en økt aksept for at homofile og lesbiske skal kunne få leve livet sitt slik de selv vil, og til at homofile skal kunne adoptere. Denne endringen finner vi også i Norge, men endringene er forholdsvis beskjedne. Skepsisen til homofile er noe høyere i Norge enn i naboland som vi vanligvis sammenligner oss med i likestillingsspørsmål, som Sverige, Nederland og Island.

Det er betydelige forskjeller mellom ulike samfunnsgrupper i holdninger til om homofile bør få adoptere. Her er det særlig store forskjeller mellom aldersgrupper; motstanden mot at homofile skal få adoptere, er mer enn dobbelt så stor blant dem over 34 år sammenlignet med dem under, og kvinner er langt mer åpne for at homofile skal kunne adoptere, enn det menn er.

Det er større skepsis til transpersoner enn til homofile, både som naboer, som mulig statsminister og som inngiftet i familien. Holdningene er mer positive til transpersoner i yngre aldersgrupper, for eksempel til om det bør gis mulighet til å skrive A for «annet kjønn» i norske pass. På spørsmål knyttet til transpersoner er det også en betydelig andel som oppgir at de usikre på hva de mener, og andelen usikre er minst i de yngste aldersgruppene.

Personer som oppgir at religion er svært viktig i livet deres, motsetter seg i langt større grad transpersoner som lærere eller som del av vennekretsen, og de er langt mer skeptiske til homofil adopsjon, enn personer som mener at religion ikke er viktig.

Hatefulle ytringer

Vi finner at det er en betydelig vilje til å hevde at politiske utsagn som oppleves som kontroversielle, «ikke bør være lov». Fire av fem gir uttrykk for at rasistiske eller jihadistiske utsagn ikke bør være lov, én av fire vil forby abortmotstand, og én av tre vil forby utsagn som fremmer en totalitær ideologi. Når vi spør om konkrete utsagn som retter seg mot individer eller grupper, er det imidlertid langt mindre aksept for å bruke *formelle* sanksjoner, som bøter og fengselsstraff. Når respondentene gir uttrykk for at det ikke «bør være lov» å ytre slike meninger, kan dette tolkes som et uttrykk for at dette er ytringer de ikke synes er greie, og som først og fremst bør føre til sosiale sanksjoner.

Dagens lovgivning dekker ikke hatefulle ytringer på grunnlag av kjønn, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Viljen til å sanksjonere hatefulle ytringer er imidlertid ikke lavere når kvinner og transpersoner utsettes for dette, enn når homofile og muslimer (som er beskyttet i lovverket) utsettes for det samme. Det er større vilje til å straffe om en hatefull ytring rettes mot en enkeltperson (i våre eksempler, en dørvakt), enn om den rettes mot en gruppe i et innlegg på sosiale medier.

Medier

Vi finner i flere analyser en klar sammenheng mellom mediebruk og holdninger til likestilling og diskriminering. Det er særlig de som leser nyheter fra de mer akademisk orienterte avisene *Morgenbladet* og *Klassekampen*, som skiller seg ut ved at de tror det foregår mer omfattende diskriminering i Norge, i større grad støtter opp om ulike likestillingstiltak, og er mer positive til homofil adopsjon og til innvandring. De som leser nyheter fra kilder som gjerne forstås som «alternative» og høyrepopulistiske, som *Document.no* og *Resett.no*, tror i mindre grad at de beskyttede gruppene blir diskriminert i dag, de uttrykker oftere motstand mot homofile og transpersoners rettigheter, oppgir i større grad at de er redde for muslimer, og at noen menneskeraser er smartere enn andre.

Slike sammenhenger kan forstås på to ulike måter: På den ene siden kan det tenkes at vinkling og valg av informasjon i nyhetene er med på å forme holdninger til og meninger om de utsatte gruppene, og om diskrimineringsvernet i seg selv. Samtidig vet vi at mange søker seg til, og har størst tiltro til, nyhetskilder som presenterer nyheter på en måte som samsvarer med verdensbildet de har. Det er ikke usannsynlig at sammenhengene vi viser i denne rapporten, skapes gjennom at disse to mekanismene forsterker hverandre. På den ene siden formes ulike typer holdninger gjennom at ulike medier dekker nyheter på ulike måter, og på den andre siden former dette hvilke nyheter vi oppfatter som troverdige og søker oss mot i neste instans.

Likestillingspolitikken

Det er bred støtte til at det skal være en offentlig likestillingspolitikk i Norge, og kun 7 prosent gir uttrykk for at de mener at staten *ikke* bør bruke ressurser på å fremme likestilling og bekjempe diskriminering for noen av gruppene som i dag er beskyttet i likestillingsloven. Det er litt mer uenighet om hvilke grupper som skal omhandles av en slik likestillingspolitikk; støtten er høyest for likestillingstiltak for funksjonshemmede, og lavest for transpersoner.

Uenighetene i likestillingspolitikken blir imidlertid mer fremtredende når vi spør om konkrete virkemidler. Flertallet ønsker ikke kvotering i ansettelsesprosesser i offentlig sektor, eller at myndighetene skal bruke ressurser på å sikre økt minoritetsrepresentasjon i filmer og kulturuttrykk. Holdningene til disse virkemidlene er i stor grad konsistente på tvers av gruppene som er beskyttet i likestillingsloven; oppslutningen (eller motstanden) er nesten like sterk både om for eksempel kvotering og hvorvidt man bør legge til rette for økt synlighet i film og andre kulturuttrykk på grunnlag av kjønn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, eller etnisitet.

Når vi ser på viljen til å gi formelle sanksjoner ved diskriminering, er det imidlertid større forskjeller etter hvilke grupper det blir diskriminert mot. Disse forskjellene blir særlig fremtredende når vi ber folk vurdere om myndighetene bør kunne kreve at diskriminerende beslutninger skal omgjøres; langt flere mener det er riktig å kreve at en arbeidsgiver eller et borettslag skal omgjøre et diskriminerende vedtak om en funksjonshemmet blir diskriminert, enn om en rom eller muslim utsettes for det samme. Det er gjennomgående bredere støtte for likestillingstiltak og for å straffeforfølge diskriminering og hatefulle ytringer når det er kvinner og funksjonshemmede som utsettes for dette, enn når ofrene er homofile, transpersoner eller religiøse og etniske minoriteter. Dette til tross for at når folk blir spurt om hvilke grupper de tror blir diskriminert i Norge i dag, tror langt færre at kvinner og funksjonshemmede utsettes for diskriminering, enn lhbt-personer og etniske og religiøse minoriteter.

Summary

This report presents the results of a study of Norwegians' attitudes towards gender equality, hate speech and the instruments of gender equality policy. The study maps attitudes to the areas for potential discrimination that are currently protected under the Equality and Anti-Discrimination Act: gender, ethnicity, religion, beliefs, disability, sexual orientation, gender expression and gender identity. The analyses are based on a nationwide survey that was conducted in spring 2018 among 4,443 respondents.

Differences in the perception of equality and anti-discrimination policies can be understood in light of two different sets of attitudes. On the one hand, they are shaped by the perceptions of what limitations there should be on governmental power - if and how public agencies should intervene in employment processes or other decisions made by private participants, and where discrimination can occur. There will be also be different views on whether it should be a government's responsibility to introduce measures to change attitudes and norms in their own population. On the other hand, attitudes to equality and discrimination are shaped by attitudes towards the groups that are protected by this legislation. In this report, we show that support for public equality measures and sanctions in cases of discrimination or hate speech also depends on which groups are subjected to it. This relates both to whether people believe that these groups are being discriminated against in Norway today, and whether or not such discrimination is perceived as legitimate. This affects a fundamental prerequisite for gender equality policy, namely whether there is a consensus that women and men, gays, bisexuals and lesbians, transgender individuals, people with disabilities, Muslims, Jews and Christians should have equal rights and opportunities in Norway, and whether discrimination is considered to be more understandable for some groups than for others. The relationship between these two components - the attitudes to the groups and the attitudes to the equality policy itself - is a key issue in this report.

Methodology

The report presents the results of a survey conducted in spring 2018 among 4,443 respondents within a nationwide sample. The data was collected by IPSOS, an independent survey agency. The survey combined ordinary questionnaire questions with vignettes (questions that take the form of slightly longer texts, where the respondent gets a more detailed description of a case and is then asked to evaluate if this is a case of discrimination or hate speech and what the appropriate reaction would be). These vignettes were combined with an experimental survey design. This entailed dividing respondents into six sub-groups, which received almost identical questions but where we varied one or two elements in some of the questions. This made it possible to compare responses to vignettes where, for example, a gay person is subjected to discrimination with an identical case where persons with disabilities are discriminated against in the same way. The advantage of such a design is, among other things, that the respondents are not aware of which characteristics vary systematically and

it is therefore more difficult to respond in line with what they believe is “expected” or “correct”. Additionally, we have in some analyses drawn on data from the European Social Survey.

Men and women

Our analyses show that there is broad support among the population for gender equality in Norway. Only 2 percent agreed that men should be given priority if there is a shortage of jobs. However, we found that after the financial crisis in 2009, when there was a shortage of work and austerity measures were implemented throughout the EU, there was an increase in the number of respondents who believed that men should be given priority, both in Norway and in other European countries. This proportion had fallen back to a lower level than before the financial crisis by 2016.

Although there is broad support for the idea of gender equality, there is considerably more disagreement between different groups when we ask whether we have achieved equality in Norway today, and whether it is necessary to continue with equality policies to secure equality between men and women. People without higher education responded more often that they do not believe that men and women are treated equally in the labour market today compared with people from a higher education background. This can be interpreted as an outcome of different experiences in the labour market, where people employed in high-skilled jobs largely witness a sense of equality between men and women, while the labour market for the unskilled and those without higher education is less likely to be experienced in this way. Despite this, we find broader support for gender equality measures (such as positive discrimination and paternity leave) among people with higher education than people with lower income who are less educated.

There was broad support for paternity leave across gender and age groups. 82 percent agreed, in whole or in part, that it is best for all parties if men take paternity leave. This is the only gender equality policy that received equal support among both men and women and we found only marginal differences between different age and education groups.

Our study confirmed previous research findings that showed that younger age groups are less supportive of gender equality measures than older generations. However, although there was less support for gender equality measures in the youngest age groups than among the older, there was still a significant increase in support for measures promoting gender equality for the population as a whole. Yet more than every third man and every fifth woman agreed that so much emphasis is placed on helping weak groups today that we end up discriminating against white Norwegian men.

Ethnic and religious minorities

Roma, Romani and Muslims are the groups most people believe to be the victims of discrimination in Norway. Of all the groups that are protected under the Equality and Anti-Discrimination Act, these are also the groups that are least popular as a potential prime minister, neighbour or spouse. The Roma or gypsies is the group that received the greatest opposition in terms of being potential neighbours; 38 percent say that they would rather not have Roma or gypsies as neighbours, and there was almost the same degree of opposition towards this group as towards having neighbours who are alcoholics or mentally unstable. Every sixth Norwegian said they would not like to have Muslims as neighbours. Roma and gypsies are also the group that received

the most opposition in terms of being a potential prime minister or as a potential spouse of a family member.

The respondents were presented with a vignette in which a housing cooperative rejected a lease on the grounds of ethnicity, "race" or religion. We found that there was much less willingness to force a housing association to reverse such a decision if the person subjected to discrimination was a Muslim or a Roma, compared with a Sami or Thai person. There is thus considerably less willingness to intervene if Roma or Muslims are discriminated against than if other groups are exposed to the same discrimination.

In another vignette, respondents were told about a company that was hiring an IT consultant but did not choose the most qualified candidate, due to religion, disability or gender identity. We found that there were four times more people who think it is necessary to react if a woman in a wheelchair does not get a job even if she is the most qualified person than if it were a woman with a hijab. Both cases are about women who are discriminated against, but more people think that the government should react if the woman is in a wheelchair than if the woman is discriminated against because she wears a hijab.

One in four stated that they agree fully or in part that some "races" are smarter than others. There are no differences between age groups in attitudes towards the "race" issue, but the idea that people can be ranked by "race" is more prevalent among people with lower education living in rural areas and those who follow news from alternatives news channels such as *Resett* and *Document.no*. Those who agree that some "races" are smarter than others perceive immigration as more problematic and are less likely to support the notion that discrimination against ethnic minorities should lead to formal sanctions.

One out of three respondents stated that they sometimes feel afraid if they have to walk past a group of Muslim men on the street. The respondents thus not only report a fear of Islam at an overarching ideological level but a sense of being afraid when they encounter people who seem to be Muslims on the street. This unease around Muslims is the single factor with the greatest explanatory power in a regression analysis of attitudes to immigration.

People with disabilities

People are more supportive of measures to prevent discrimination against people with disabilities than any of the other groups protected by the Equality and Anti-Discrimination act. We also found that the willingness to deliver formal sanctions in cases of discrimination or hate speech is significantly higher when people with disabilities are the victims of discrimination compared with other groups.

There appears to be little knowledge in the population about the experiences of people with disabilities in terms of discrimination and hate speech. Respondents most often say that they do not know whether people with disabilities are regularly subjected to discrimination. More people believe that men and ethnic Norwegians are subjected to more extensive hate speech than those who have a hearing impairment or are blind.

When so few respondents state that they believe that people with disabilities are subjected to discrimination and hate speech, it shows that there is little knowledge in the population about the extent of discrimination and hate speech that this group itself reports. This discrepancy between the will to use resources for equality measures and the unwillingness to recognise that this group is discriminated against can be understood in light of the type of stereotypical prejudice others may have

about people with disabilities. They are often understood as a group for whom we have low expectations but who are not considered to be particularly threatening. Such low expectations can make it difficult to see the limitations for their participation in the labour market and other arenas, as their low degree of participation is perceived as "natural" and not as a consequence of a lack of facilitation, discrimination and other structural constraints.

Sexual orientation, gender identity and gender expression

Over the last few decades, there has been increased acceptance in most European countries for letting gays and lesbians live their lives as they wish and allowing gays to adopt. We also observe this development in Norway, but the changes are relatively modest. The acceptance of gays is somewhat lower in Norway than in neighbouring countries to which we usually compare ourselves in relation to equality issues e.g. Sweden, the Netherlands and Iceland.

There are significant differences between different social groups in terms of their attitudes as to whether gay couples should be allowed to adopt. The differences are particularly large between age groups; opposition to gays adopting is more than twice as large for those over 34 compared to those below, and women are far more open to gay adoption than men.

There is greater scepticism towards transgender people than gays, both as neighbours, potential prime ministers or family members. Attitudes towards transgender people are more positive in younger age groups. On questions related to transgender people there was also a significant proportion who said they do not know what their opinions are, and the proportion of uncertain respondents is lowest in the youngest age groups.

People who claim that religion is very important in their life are more strongly opposed to transgender people working as teachers or being part of their circle of friends, and they are far more sceptical of gay adoption than people who say that religion is not important to them.

Today's legislation does not cover hate speech on the basis of gender, gender identity or gender expression. However, the will to sanction hate speech is not lower when women and transgender people are exposed to this than when gays and Muslims (who are protected by law) are exposed to the same. There is greater willingness to punish a hateful expression directed at an individual (in our examples a bouncer in a pub) than if it is aimed at a group in a post on social media.

Equality and anti-discrimination policies

There is broad support for a publicly funded policy of equality and anti-discrimination in Norway, and only 7 per cent say that they do not think it is right for the government to use resources to promote equality and fight discrimination for any of the groups that are currently protected under the Equality and Anti-Discrimination Act. There is more disagreement about which groups should be targeted by such an equality policy; support is highest for equality measures for people with disabilities and lowest for transgender people.

The differences in equality policy become more prominent when we ask about attitudes towards concrete measures. The majority do not want positive discrimination in recruitment processes in the public sector or authorities to use resources to ensure

increased minority representation in films and other channels of culture. The attitudes to these instruments are largely consistent across the groups that are protected by the Equality and Anti-Discrimination Act.

When we look at the willingness for discrimination to be formally sanctioned, there are greater differences according to which groups are being discriminated against. These differences become especially prominent when we ask people to consider whether the government should be able to demand that discriminatory decisions be reversed; far more people think it is right to demand that an employer or housing association reverse a discriminatory decision if a person with disabilities is discriminated against than if a Roma or Muslim is exposed to the same discrimination. There is wider support for equality measures and for prosecuting discrimination and hate speech when women and disabled people are exposed to this than when the victims are gay, transgender or from religious and ethnic minorities. This is despite the fact that when people are asked which groups they believe are discriminated against in Norway today, far fewer believe that women and people with disabilities are subjected to discrimination than LGBT people and those from ethnic and religious minorities.

1 Innledning

Denne rapporten handler om hvordan nordmenn i 2018 tenker rundt likestillings- og antidiskrimineringspolitikk. Vi spør hva ulike grupper oppfatter som diskriminering og hatprat i Norge i dag, og hva som gjør at noen likestillings- og antidiskrimineringstiltak oppleves som mer legitime enn andre. Dette har betydning for myndighetenes arbeid med å iverksette likestillings- og diskrimineringsloven, forebygge diskriminering og følge opp personer som er utsatt for usaklig forskjellsbehandling.

Holdninger til likestilling og antidiskrimineringsarbeid kan forstås i lys av to ulike sett av holdninger: holdninger til gruppene som har diskrimineringsvern, på den ene siden og synet på hvor grensen går for myndighetenes maktutøvelse og hvor omfattende likestillingspolitikken bør være, på den andre. Hvor omfattende likestillingspolitikken bør være, forstås gjerne som et normativt spørsmål, og det er betydelig uenighet mellom ulike ideologiske posisjoner om, og i hvilken grad, offentlige etater bør gripe inn i for eksempel ansettelsesprosesser eller utvelgelse av kundegrupper, og ikke minst om det bør være statens oppgave å gå aktivt inn for å endre normer og holdninger i egen befolkning. Men som vi viser i denne rapporten, vil støtten til offentlige likestillingstiltak og antidiskrimineringspolitikk også avhenge av hvilke grupper som utsettes for diskriminering. For noen grupper er det bred oppslutning om at det offentlige bør ha en aktiv politikk for å hindre diskriminering og hatprat, for andre grupper er det ikke det. Det handler om hvorvidt det er enighet om den grunnleggende forutsetningen for likestillingspolitikken: hvorvidt kvinner og menn, homofile, personer med nedsatt funksjonsevne, muslimer, jøder og kristne skal ha like rettigheter og muligheter i Norge. Støtten til likestillingstiltak kan preges av at noen former for diskriminering, og diskriminering av noen grupper, oppfattes som mindre alvorlig, og lettere å forstå, enn andre. Derfor trenger vi å se holdninger til likestilling og diskriminering i lys av befolkningens holdninger til utsatte grupper. Forholdet mellom disse to komponentene, synet på gruppene og synet på likestillingspolitikken i seg selv, er derfor et sentralt tema i denne rapporten.

Vi viser at det i dag er ganske vanlig å gi uttrykk for negative stereotype oppfatninger om noen av gruppene som er beskyttet i likestillings- og diskrimineringsloven. Det er noen grupper det er ganske vanlig å tenke at man helst ikke vil skal gifte seg med et familiemedlem, og som man helst ikke vil ha som nabo. Det er noen grupper det er mer forståelse for at et borettslag nekter framleie til enn andre, og det er noen grupper folk synes det er mindre alvorlig at blir skjelt ut enn andre. Disse holdningene bygger på stereotype holdninger til gruppene som er beskyttet i diskrimineringslovgivningen, og som er mer eller mindre utbredt i ulike grupper av befolkningen.

Det ligger på mange måter i menneskers natur å danne forventninger til andre basert på utseende, klesdrakt og andre egenskaper. Det er noe vi alle gjør, mer eller mindre automatisk og som vi vanskelig kan klandres for. Men når negative stereotypiske forventninger til en gruppe bli utbredt, kan det føre til betydelige begrensninger i muligheter for å delta i samfunnet for individer i disse gruppene. Slike negative stereotyper knyttes til rasisme, hatytringer og diskriminering, som igjen kan innskrenke menneskers frihet til å ferdes der de vil, til å praktisere sin religion og kulturelle skikker og til å delta på sentrale arenaer på lik linje med andre. Vi håper at denne

rapporten kan bidra til at flere kan forstå hva det innebærer å ha et utseende, en funksjonsnedsettelse eller en seksuell orientering som store deler av befolkningen har negative stereotypiske oppfatninger av, og til at det blir mer fokus på tiltak som kan bidra til at alle, uavhengig av hudfarge, etnisitet, kjønn, seksuell identitet og funksjonsevne, skal ha like muligheter og rettigheter i Norge.

1.1 Likestilling og diskriminering

Undersøkelsen viser at det i dag er bred støtte til at norske myndigheter skal bruke ressurser på likestillings- og antidiskrimineringspolitikk. Ideen om at myndighetene skal ha en aktiv likestillingspolitikk og sette inn tiltak mot diskriminering og hatprat, er imidlertid ganske ny. Den første likestillingsloven ble vedtatt i 1978 og ga kun vern mot diskriminering på grunnlag av kjønn (NOU, 2011). I 1982 ble det innført et forbud i arbeidsmiljøloven mot å kreve at arbeidssøkere gir opplysninger om sitt forhold til politiske, religiøse eller kulturelle spørsmål, og dette ble i 1998 utvidet til et forbud mot å forskjellsbehandle arbeidssøkere på grunnlag av «rase», hudfarge, nasjonal eller etnisk opprinnelse, seksuell orientering eller samlivsform. Gjennom 2000-tallet har det kommet en kraftig utvidelse både i det lovfestede vernet mot diskriminering og i pliktene til å drive aktivt likestillingsarbeid (NOU, 2011). Den lovfestede likestillingspolitikken startet med andre ord for kun 40 år siden, og det er først de siste 20 årene at det har vært et lovfestet vern på tvers av arenaer og mange av de gruppene som er beskyttet i dag.

Den nye likestillings- og diskrimineringsloven trådte i kraft i 2018 og erstattet fire tidligere lover: likestillingsloven som omhandlet likestilling mellom menn og kvinner, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven som omhandlet likestilling av personer med nedsatt funksjonsevne, diskrimineringsloven om seksuell orientering (seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk) og diskrimineringsloven om etnisitet (etnisitet, religion og livssyn). Den nye loven ble vedtatt etter en mangeårig debatt om hvorvidt det var hensiktsmessig at disse reglene ble samlet i én lov. Tilhengerne av felles lovgivning framhevet at en felles lov ville gjøre likestillingspolitikken mer helhetlig, mens motstanderne blant annet trakk fram faren for at et felles regelverk ville bli mindre presist (Ik Dahl, 2018). Dagens likestillings- og diskrimineringslov skal fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person. I loven er målsettingen med likestillingsarbeidet at disse gruppene skal behandles med likeverd, ha like muligheter og like rettigheter.

Selv om det lovfestede vernet mot diskriminering er et relativt nytt juridisk fenomen, er prinsippet om likebehandling og likeverd av alle borgere sentrale politiske begreper som kan spores tilbake til renessansens humanister og den franske revolusjonen, og hva som skal forstås som rettferdighet og likhet, har vært et sentralt tema for filosofer som Jean-Jacques Rousseau, Simone de Beauvoir og Jean Paul Sartre og er fremdeles et sentralt tema hos politiske ideologer. Det knytter også an til sentrale spørsmål i dagens politiske debatt.

For å forstå ulikhetene i tilnærming til diskriminering trenger vi å skille mellom ulike former for diskriminering (Rogstad, 2001). I sin enkleste form handler diskriminering om at en arbeidsgiver eller annen «gatekeeper» er villig til å la den best kvalifiserte kandidaten gå, og i ytterste fall tape penger for bedriften, fordi han ikke ønsker

å velge (ansette) personer med visse kjennetegn på grunn av fordommer eller preferanser (Becker, 1957). En litt annen form for diskriminering forekommer om en arbeidsgiver hevder at han/hun selv ikke har noe imot å ansette personer med visse kjennetegn, men at han/hun velger å unngå dem, fordi kundene, eller eventuelt kolleger, vil ha motforestillinger mot at personer fra denne gruppen blir ansatt. Arbeidsgiveren kan for eksempel ha en forestilling om at omsetningen vil reduseres om de ansetter en transperson eller kvinne i hijab til en jobb som innebærer kundekontakt. I slike tilfeller vil, i alle fall i teorien, oppfatninger av hvilke fordommer *andre grupper* har, være like avgjørende som egne fordommer.

En tredje form for diskriminering refereres gjerne til som «statistisk diskriminering» (Midtbøen and Rogstad, 2012b). Dette er tilfeller der arbeidsgivere behandler enkeltindivider fra en gruppe basert på statistisk kunnskap de har om denne gruppen. Dette kan handle om faktisk kunnskap om gruppen, for eksempel om man foretrekker en mannlig jobbsøker framfor en kvinnelig fordi kvinner i gjennomsnitt har høyere sykefravær. I slike eksempler knyttes arbeidsgiveres diskriminerende adferd gjerne til et ønske om å minimere risiko ved en ansettelse. Holden og Rosen viser i en artikkel fra 2014 hvordan det å være diskriminert på arbeidsmarkedet i seg selv øker risiko for diskriminering ved ansettelse av disse gruppene. Om en ansettelse skulle vise seg å være feil, er det sannsynlig at en person fra en gruppe som blir diskriminert, vil bruke lengre tid på å få en ny jobb, og man risikerer at de vil bli værende lenger i en jobb de ikke mestrer, enn om de hadde tilhørt en gruppe som ikke diskrimineres (Holden and Rosén, 2014).

Felles for de typene diskriminering vi diskuterer over, er at individer behandles på grunnlag av faktiske, eller forestilte, egenskaper ved gruppen de tilhører. Enten det er egne preferanser, forestillinger om andres fordommer eller forestillinger om egenskaper ved gruppen, så kan disse være bygget på erfaring og fakta eller på oppdiktete eller innbilte egenskaper ved gruppene. I dagens diskrimineringslovgivning spiller det imidlertid ingen rolle om oppfatningen av gruppene er «riktig» eller ikke. Det sentrale for om noe skal forstås som diskriminering, er hvorvidt individer vurderes og gis muligheter i tråd med sine egne egenskaper, og ikke som representant for en gruppe.

En siste form for diskriminering er det som gjerne refereres til som institusjonell diskriminering eller strukturell rasisme (Berg-Nordlie, 2018, 21.12). Dette er mer usynlige former for diskriminering som skjer som følge av at lover, regelverk eller praksiser i private eller offentlige institusjoner kan virke utestengende og diskriminerende på individer (Midtbøen and Rogstad, 2012b). Institusjonell diskriminering forekommer når systemene gjør at minoritetsgrupper kan komme dårligere ut enn andre deler av befolkningen, selv om diskrimineringen ikke er tilsiktet av noen enkeltpersoner. Det vil gjerne være ordninger eller regelverk som er ment å være like for alle, men som likevel fører til systematisk diskriminering av bestemte grupper. Dette kan skje for eksempel ved at en arbeidsplass ikke er fysisk tilrettelagt for personer med funksjonsnedsettelse, eller at det er forbud mot spesielle typer hodeplagg (Berg-Nordlie, 2018, 21.12). Det er nedfelt i internasjonale konvensjoner og i norsk lov¹ at offentlige tjenestetilbud skal gi likeverdige tjenester. Det innebærer at det tilrettelegges for at alle skal kunne nyttiggjøre seg av offentlige tilbud, og at de som har behov for særskilt tilrettelegging, får det.

¹ Retten til likeverdige tjenester er formulert blant annet i forvaltningsloven, sektorlovgivning og i politiske styringsdokumenter som handlingsplaner og stortingsmeldinger.

Likestillingsforskningen har også vist at personer med makt helst velger personer som ligner på dem selv, når de skal ansette eller velge kandidater til styrer eller politiske partier (Guldvik, 2005). Dette utgjør en blandingsform av institusjonell diskriminering og direkte diskriminering, og er en sentral mekanisme som gjør at grupper som i utgangspunktet er underrepresentert, enten det er kvinner eller etniske minoriteter, ofte fortsetter å være underrepresentert på arenaer der menn eller etniske nordmenn dominerer.

Disse ulike formene for diskriminering rammer ulike grupper, og på ulike måter. Ikke minst krever det ulike virkemidler for å redusere effekten av, og å bekjempe de ulike typene

1.2 Hatprat og hatefulle ytringer²

Det finnes ikke i dag noen entydig definisjon av hatefulle ytringer, og ulike studier legger ofte ulike definisjoner til grunn (Nadim et al., 2016). En vanlig forståelse er at hatefulle ytringer er ytringer som er rettet mot en bestemt minoritetsgruppe eller mot et individs (antatte) gruppetilhørighet. For at noe skal være en hateful ytring, er det altså vesentlig hvilken *gruppetilhørighet* ytringen retter seg mot, og det er særlig minoritetsgrupper som antas å være spesielt sårbare, som omfattes av begrepet (Nadim et al., 2016). Den norske lovparagrafen mot hatefulle ytringer (straffelovens § 185) definerer en diskriminerende eller hateful ytring som

«å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres:

hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
religion eller livssyn,
homofile orientering, eller
nedsatte funksjonsevne.

Ytringen er straffbar uavhengig av om den fremsettes forsettlig eller grovt uaktsomt. Brudd på § 185 kan straffes med bot eller fengsel i inntil 3 år»

Bestemmelsen gir et vern til alle gruppene som omfattes av diskrimineringslovverket, med *unntak* av kjønn, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Menn, kvinner og transpersoner er altså ikke grupper som er omfattet av lovforbudet mot hatefulle ytringer (Nadim et al., 2016). Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) argumenterer for at det i et forebyggingsperspektiv er nødvendig å inkludere både lovlige og ulovlige hatytringer, og bruker følgende utvidede definisjon av hatefulle ytringer:

«Hatytringer er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer individets eller en gruppes verdighet, anseelse og status i samfunnet ved hjelp av språklige og visuelle virkemidler som fremmer negative følelser, holdninger og oppfatninger basert på kjennetegn, som for eksempel etnisitet, religion, kjønn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og alder.» (LDO, 2015)

I denne rapporten tar vi ikke stilling til hvilken definisjon som bør brukes, men beskriver variasjon i hvordan ulike respondentgrupper forstår hatprat, og i hvilken

² I denne rapporten vil vi bruke begge begrepene hatprat og hatefulle ytringer uten at vi legger ulikt meningsinnhold i disse.

grad de skiller mellom ulike grupper som utsettes for nedverdiggende og trakasserende ytringer. I spørreskjemaet blir hatprat imidlertid definert som «nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer hele grupper». Gjennom å belyse hvilke sanksjoner de mener vil være riktige for ulike typer utsagn, tematiserer vi også hvilke faktorer de opplever som relevante for å vurdere alvorlighetsgraden i slike ytringer. I den forbindelse blir det relevant å se på hvem som er avsender av ytringen, og på hvilke arenaer disse blir framsatt. I lovgivningen gjøres det ikke relevant hvem som framsetter hatefulle ytringer, så lenge de framsettes i det offentlige rom, og det gjøres i liten grad relevant om den som framsetter ytringen, er i en maktposisjon. Dette står i motsetning til diskrimineringslovgivningen, hvor en maktrelasjon som oftest vil være innforstått. Diskriminering tematiserer tilgang til arenaer eller ressurser og hvorvidt denne blir begrenset på grunn av gruppetilhørighet (for eksempel kjønn, etnisitet eller seksuell orientering). Det vil i praksis si at diskriminering som oftest innebærer at de som diskriminerer, er i en *maktposisjon* der de kontrollerer tilgang til arenaer eller ressurser, og på den måten har mulighet til å ekskludere andre.

1.3 En vignettstudie med eksperimentelt design

I undersøkelsen har vi brukt en rekke vignetter for å kartlegge holdninger til likestilling, diskriminering og hatprat. Vignetter er en type spørreskjemaspørsmål som er uformet som litt lengre tekstblokker, der respondenten blir forelagt en beskrivelse av et case eller en hendelse og konteksten der denne hendelsen fant sted, og blir bedt om å ta stilling til denne. Fordelen med å gi respondentene beskrivelsen av konteksten der en slik hendelse finner sted, er at vi sikrer at respondentene i større grad svarer på det samme. Ved å gi en mer detaljert beskrivelse av situasjonen hatprat, diskriminering eller likestillingstiltak inngår i, blir resultatene også mer sammenlignbare på tvers av grupper. Metoden er godt egnet til å studere oppfatninger av og holdninger til temaer som respondentene ikke nødvendigvis har nær kjennskap til eller oversikt over fra før. I en analyse av befolkningens holdninger til virkemiddelapparatet er dette en fordel. I stedet for å stille åpne spørsmål kan vi sette opp scenarier som respondentene kan ta stilling til, uavhengig av forkunnskaper. Å bli bedt om å vurdere et konkret eksempel oppleves samtidig som mer upersonlig av respondentene enn å bli spurt direkte om holdninger til ulike grupper eller virkemidler. Dette gjør det velegnet til å utforske sensitive temaer som fordommer, stereotypier og holdninger (Ejrnæs and Monrad, 2012).

I vår undersøkelse ble disse vignettene kombinert med et eksperimentelt undersøkelsesdesign. Det vil si at de som svarte på undersøkelsen, ble delt opp i seks grupper (underutvalg), som fikk nesten identiske spørsmål, men der vi på enkelte spørsmål har variert ett eller to elementer. Dette har vi gjort for å oppnå én av to effekter: For noen spørsmål ble underutvalgene spurt om ulike grupper, fordi vi ønsket å ha svar for så mange som mulig av de gruppene som har diskrimineringsvern i Norge. Et eksempel: På spørsmål om hvilke grupper de tror blir utsatt for diskriminering i Norge i dag, har vi data om 25 ulike grupper (se Figur 1 på side 25), men hver enkelt respondent fikk kun spørsmål om mellom åtte og ti av disse. Hadde vi spurt alle respondentene om hva de mener om 25 ulike grupper, ville slitasjen på respondentene blitt stor, og dette kunne gått ut over datakvalitet og svarprosent.

En annen grunn til å stille ulike spørsmål til ulike underutvalg er at dette muliggjør et *eksperimentelt design*. For noen spørsmål fikk de seks underutvalgene spørsmål som var nesten identiske, men som varierte for hvilke grupper som ble omtalt, enten som

offer for diskriminering eller hatprat eller som mål for likestillingstiltak. Mens noen for eksempel fikk en beskrivelse av en ansettelsesprosess der en person med funksjonsnedsettelse ikke ble ansatt selv om hun var best kvalifisert, fikk andre underutvalg en beskrivelse av den samme ansettelsesprosessen, men der en kvinne med hijab var den som ble forbigått.

Å bruke et slikt eksperimentelt design har en rekke fordeler. For det første blir målene på holdninger mindre sårbare for skjevheter som resultat av «social desirability bias». Ettersom respondentene ikke er klar over manipuleringen, altså hvilke kjennetegn som systematisk varierer, blir det vanskeligere å svare i tråd med det man tror er «korrekt» (Wallander 2009). I tillegg vil man gjennom et slikt design i større grad kunne undersøke hvorvidt og på hvilke måter ulike diskrimineringsgrunnlag virker sammen (interseksjonalitet).

1.4 Utvalg og representativitet

Denne rapporten presenterer resultatene fra en spørreundersøkelse gjennomført våren 2018. Dette er den første undersøkelsen i sitt slag i Norge som gjør det mulig å beskrive og analysere holdninger til likestilling og diskriminering ikke bare for en enkeltgruppe, men på tvers av diskrimineringsgrunnlag. Dette gjør at vi for første gang har gode data som gjør det mulig å sammenligne holdninger til antidiskrimineringsarbeid for kvinner og menn, personer med funksjonsnedsettelse, homofile, lesbiske, bifile, transpersoner, urfolk, nasjonale og etniske minoriteter og religiøse minoriteter.

Totalt 4443 personer over hele landet har svart på undersøkelsen, som ble gjennomført av IPSOS på oppdrag fra Fafo. Undersøkelsen gikk ut på e-post til et webpanel, basert på kvoter etter alder, kjønn og landsdel. Et webpanel er en forhåndsselektert gruppe av deltakere som jevnlig deltar i undersøkelser, og som får en mindre økonomisk kompensasjon for å delta i dette. I dag er dette for mange en foretrukket metode å sikre brede befolkningsutvalg på, fordi svarprosenten i ordinære utvalsundersøkelser er svært lav for mange undergrupper. I et webpanel er det enklere å sikre at alle relevante grupper er representert, ved at man kan rekruttere innenfor kvoter på for eksempel kjønn, alder og landsdel. Et slikt utvalgsdesign gjør imidlertid at man ikke har like god kontroll på skjevheter i utvalget og ikke kan rapportere svarprosent på ordinær måte. Siden utvalget er stort, vil selv små forskjeller være signifikante. For prosenttall rundt 50 vil forskjeller på 3 prosentpoeng kunne tolkes som signifikante, i ytterkantene av fordelingen (10 eller 90 prosent) vil forskjeller på 1–2 prosent være signifikante. Vi gir en mer utfyllende presentasjon av undersøkelsen og utvalget i metodeappendikset bakerst i boken.

Undersøkelsen gir god representasjon av befolkningen med henhold til kjønn, alder, og landsdel, men ettersom utvalget er trukket for å sikre representasjon på grunnlag av nettopp dette, gir det lite mening å beskrive skjevheter i utvalget på dette grunnlaget. Siden undersøkelsen kartlegger holdninger til spørsmål som knyttes tett opp til sentrale politiske spørsmål i Norge i dag, kan det imidlertid være relevant å se på hvilke skjevheter vi finner i representasjonen av ulike velgergrupper. Vi spurte, som siste spørsmål i undersøkelsen, om hvilket parti respondentene ville stemt på om det var stortingsvalg i dag. I Tabell 1 viser vi fordelingen på dette spørsmålet, satt opp mot valgresultatet i 2017 og to meningsmålinger gjennomført av ulike byrå i samme periode som vårt feltarbeid.

Sammenlignet med meningsmålinger som ble gjennomført omtrent på samme tid, gir vår undersøkelse en viss overrepresentasjon av personer som stemmer Rødt og

Sosialistisk Venstreparti (ca 10 prosent til sammen). Vi får også en underrepresentasjon av personer som stemmer på sentrumpartier som Høyre, Arbeiderpartiet og Senterpartiet (ca. 9 prosent). Ettersom vi vet at personer med høyere utdanning gjerne er overrepresentert i denne typen undersøkelser, vil dette være i overensstemmelse med et slikt forventet avvik. Det innebærer at undersøkelsen kan overestimere noen holdninger som forbindes med småpartiene på venstresiden; dette er partier som i større grad stemmer innvandringsvennlig, og en del av dem vil også legge mer vekt på minoriteters rettigheter. Overrepresentasjonen er imidlertid ikke betydelig. I undersøkelsen vil vi også ofte presentere analyser som viser ulikheter i holdninger på tvers av grupper. Når vi kontrollerer for blant annet utdanning i regresjonsmodeller, vil vi kunne justere for noen av disse skjevhetene som produseres gjennom overrepresentasjon av personer med høyere utdanning.

Tabell 1 Representativitet i politiske preferanser i undersøkelsen. Parti oppgitt på spørsmålet «Hvis det hadde vært Stortingsvalg kommende mandag, hvilket parti ville du stemt på?», sammenlignet med meningsmålinger gjennomført på samme tid og stortingsvalg 2017. Andel av de som oppgir partipreferanse. Prosent.

	Vår undersøkelse	Norstat for Vårt land 31.mai		Sentio for Dagens næringsliv 26 april		Valgresultat Stortingsvalg 2017	
	Estimat	Resultat	Avvik	Resultat	Avvik	Resultat	Avvik
Rødt	7	4	3	3	4	2	5
Sosialistisk Venstreparti (SV)	11	4	7	4	6	6	5
Arbeiderpartiet	21	24	-3	24	-3	27	-6
Senterpartiet	9	12	-3	12	-3	10	-1
Miljøpartiet De Grønne	5	3	2	3	2	3	2
Kristelig Folkeparti (KrF)	5	4	1	5	0	4	1
Venstre	5	4	1	4	1	4	1
Høyre	23	26	-3	25	-2	25	-2
Fremskrittspartiet (FrP)	13	14	-1	16	-3	15	-2
Annet	2	2	0	2	0		
Totalt	100						
N	3565						

1.5 Gangen i rapporten

Rapporten består av ni kapitler, inkludert dette innledningskapittelet. I kapittel 2 gir vi et overordnet blikk på diskriminering og likestilling og diskuterer hvordan ulike stereotypiske holdninger til gruppene kommer fram når vi spør hvem som ikke er ønsket som nabo, som statsminister og som familiemedlem. Vi diskuterer også betydningen av medier og hvordan slike stereotypiske holdninger kan formes gjennom nyhetssendinger og kulturuttrykk. I kapittel 3 til 6 diskuterer vi holdninger til ulike grupper som er beskyttet av dagens diskrimineringslovgivning: likestilling mellom menn og kvinner i kapittel 3, personer med nedsatt funksjonsevne i kapittel 4, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk i kapittel 5 og etniske og religiøse

minoriteter i kapittel 6. I kapittel 7 presenterer vi en helhetlig diskusjon rundt virkemidlene i likestillingspolitikken på tvers av alle diskrimineringsgrunnlag, før vi ser på holdninger til hatprat og ytringsfrihet i kapittel 8. Vi avslutter med diskusjon av noen hovedfunn i kapittel 9. I appendikset til slutt i rapporten gir vi en grundigere gjennomgang av undersøkelsen som rapporten bygger på.

2 Et overordnet blikk

Forekommer det diskriminering og hatprat i Norge? I så fall av hvilke grupper og på hvilke arenaer? Svarene på disse spørsmålene vil naturlig nok måtte ligge til grunn for utforming av likestillings- og antidiskrimineringspolitikken. I denne studien har vi kartlagt om folk *tror* at det forekommer diskriminering og hatprat i Norge i dag, og eventuelt hvilke grupper de tror blir utsatt for dette. Denne informasjonen kan ikke si oss noe om det faktiske omfanget av diskriminering i Norge eller hvilke grupper innsatsen bør rettes inn mot. Dette vil kreve et annet datagrunnlag og andre metoder enn de vi har brukt i denne studien (Midtbøen and Rogstad, 2012).

Vi starter dette kapittelet med å beskrive hvordan nordmenn tenker om omfang av diskriminering og hatprat for ulike grupper, med vekt på å identifisere de gruppene folk opplever som særlig utsatt. I andre del av kapittelet beskriver vi hvordan prototypiske forestillinger av etniske, religiøse minoriteter, lhbt-personer og personer med funksjonsnedsettelse gir seg utslag i hvem nordmenn mener er egnet til å styre landet, og hvem som ikke er ønsket i nabohuset eller som inngiftet i familien.

2.1 Kapittelet oppsummert

Det er betydelig variasjon i befolkningen i hvorvidt man tror at det forekommer diskriminering i Norge i dag. 10 prosent oppgir at de tror at alle grupper kan bli utsatt for diskriminering av og til, inkludert svensker, nordmenn og unge mennesker. På den andre siden mener nesten halvparten (41 prosent) at ingen (av de gruppene de fikk spørsmål om) utsettes for omfattende diskriminering i Norge i dag.

Det er en klar sammenheng mellom alder og syn på diskriminering, der personer i de yngre aldersgruppene oftere oppgir at de tror grupper diskrimineres, enn personer i eldre aldersgrupper. Kvinner tror flere grupper blir utsatt for diskriminering enn menn, og folk på Østlandet tror det forekommer mer diskriminering enn folk i andre deler av landet.

Vi finner i flere analyser en klar sammenheng mellom mediebruk og holdninger til likestilling og diskriminering, og det er særlig de som leser nyheter fra de mer akademisk orienterte avisene *Morgenbladet* og *Klassekampen*, som skiller seg ut ved at de tror det foregår mer omfattende diskriminering i Norge, og de som leser nyheter fra kilder som gjerne forstås som «alternative» og høyrepopulistiske, som *Document.no* og *Resett* som i mindre grad tror at de beskyttede gruppene blir diskriminert i dag. Slike sammenhenger kan forstås på to ulike måter: På den ene siden kan det tenkes at vinklinger og informasjon i nyhetene er med på å forme holdninger og meninger om de utsatte gruppene til diskrimineringsvernet i seg selv. Samtidig vet vi at mange søker seg til, og har størst tiltro til, nyhetskilder som presenterer nyheter på en måte som samsvarer med verdensbildet de har. Det er ikke usannsynlig at sammenhengene vi viser i denne rapporten, skapes gjennom at disse to mekanismene forsterker hverandre. På den ene siden formes ulike typer holdninger gjennom at ulike medier dekker nyheter på en viss måte, og på den andre siden former dette hvilke nyheter vi oppfatter som troverdige og søker oss mot i neste instans.

Hver sjettede nordmann gir uttrykk for at de ikke ønsker muslimer som nabo. Rom eller sigøynere er imidlertid den gruppen som flest uttrykker motstand mot som naboer; hele 38 prosent er åpne om at de helst ikke vil ha noen fra denne gruppen som naboer, og det er omtrent like stor motstand mot rom eller sigøynere som nabo som det er mot å ha naboer som er alkoholikere og psykisk ustabile. Rom og sigøynere er også den gruppen flest motsetter seg som mulig statsminister eller som inngiftet i familien.

2.2 Forekommer det omfattende diskriminering i Norge?

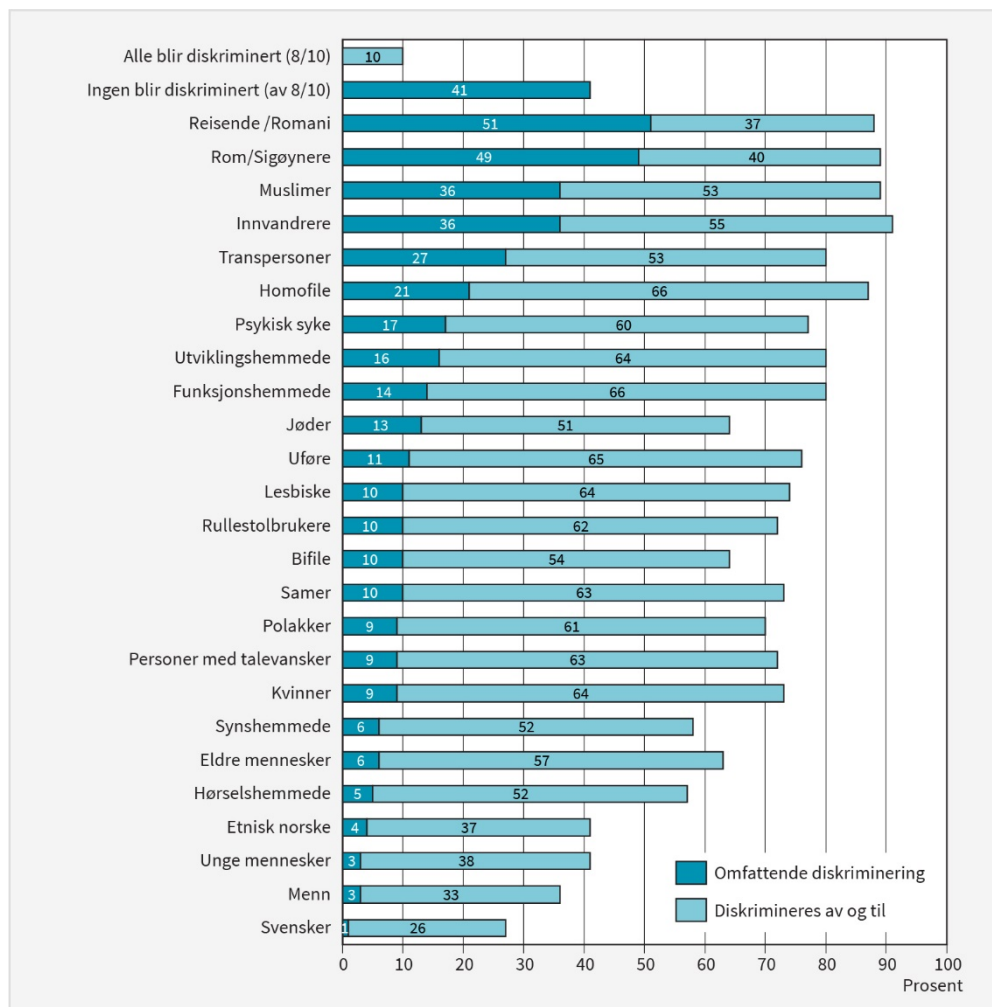
Våre respondenter fikk en liste med mellom åtte og ti ulike befolkningsgrupper, og for hver gruppe ble de spurt om de trodde disse gruppene ble utsatt for diskriminering.³ Alle ble spurt om én eller to grupper som ikke er nevnt i norsk likestillingslovgivning, og seks til åtte grupper som er beskyttet mot diskriminering i dagens lovverk. Det finnes flere studier som viser at det forekommer diskriminering av de beskyttede gruppene i Norge i dag (Anderssen et al., 2016; Bakkeli and Grønningsæter, 2013; Kjeldstad and Lyngstad, 2010; Midtbøen and Rogstad, 2012a; Nadim et al., 2016; Nilssen and Zuleta, 2017; Søholt and Astrup, 2009; Teigen, 2015; Tronstad, 2010; Midtbøen and Liden, 2015). Det finnes imidlertid ikke gode data på *omfang* av diskriminering for de fleste av disse gruppene, og vi har derfor ikke noen fasit for hva som er «riktig» svar på disse spørsmålene.

I undersøkelsen blir diskriminering definert som «å bli utsatt for urimelig forskjellsbehandling på grunn av gruppetilhørighet», og respondentene fikk mulighet til å svare at gruppene blir utsatt for *omfattende* diskriminering, blir diskriminert *av og til* eller *aldri eller nesten aldri* blir diskriminert. Det kan være verd å merke seg at én av ti respondenter mener at *alle* de åtte til ti gruppene de ble spurt om, kunne bli utsatt for diskriminering av og til – også de gruppene som ikke er beskyttet av norsk antidiskrimineringslovgivning. Litt over en tredel mener at etniske nordmenn blir utsatt for diskriminering av og til, og en tilsvarende gruppe mener unge mennesker og menn diskrimineres (se Figur 1). Svensker er den gruppen som færrest mener utsettes for diskriminering; to av tre mener at dette er en gruppe som aldri eller nesten aldri blir diskriminert i Norge.⁴ Men selv for denne gruppen mener én av fire at svensker blir utsatt for diskriminering av og til, og 10 prosent sier de ikke vet. Men det er imidlertid så godt som ingen som mener at alle gruppene blir utsatt for *omfattende* diskriminering.

³ Vi har vært interessert i informasjon om 25 grupper, men for å redusere slitasje på respondentene ble de delt i tre like store underutvalg som kun ble spurt om åtte grupper hver.

⁴ Alle underutvalg ble stilt spørsmål om diskriminering av svensker. I det underutvalget som ble spurt om nordmenn blir utsatt for diskriminering, ser vi at andelen som oppgir at svensker også blir diskriminert, går opp til 33 prosent. Om vi kun ser på de underutvalgene som ikke ble spurt om nordmenn blir diskriminert, er andelen som mener at svensker diskrimineres, kun 23 prosent.

Figur 1 Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag?⁵ Andel som mener de oppgitte gruppene utsettes for omfattende diskriminering, eller som diskrimineres av og til. Resultater fra tre separate utvalg. Prosent. (n: 1415/1522/1506)



Begrepet *omfattende diskriminering* bruker respondentene forsiktig, og 41 prosent mener at *ingen* av gruppene de ble spurt om, blir utsatt for omfattende diskriminering⁶ i Norge i dag.⁷ Det kan være verd å merke seg at det er store forskjeller mellom aldersgrupper i synet på omfang av diskriminering i Norge. Blant personer over 65 år mener nesten halvparten at ingen av gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering, mot 28 prosent i de yngste aldersgruppene som mener det samme.

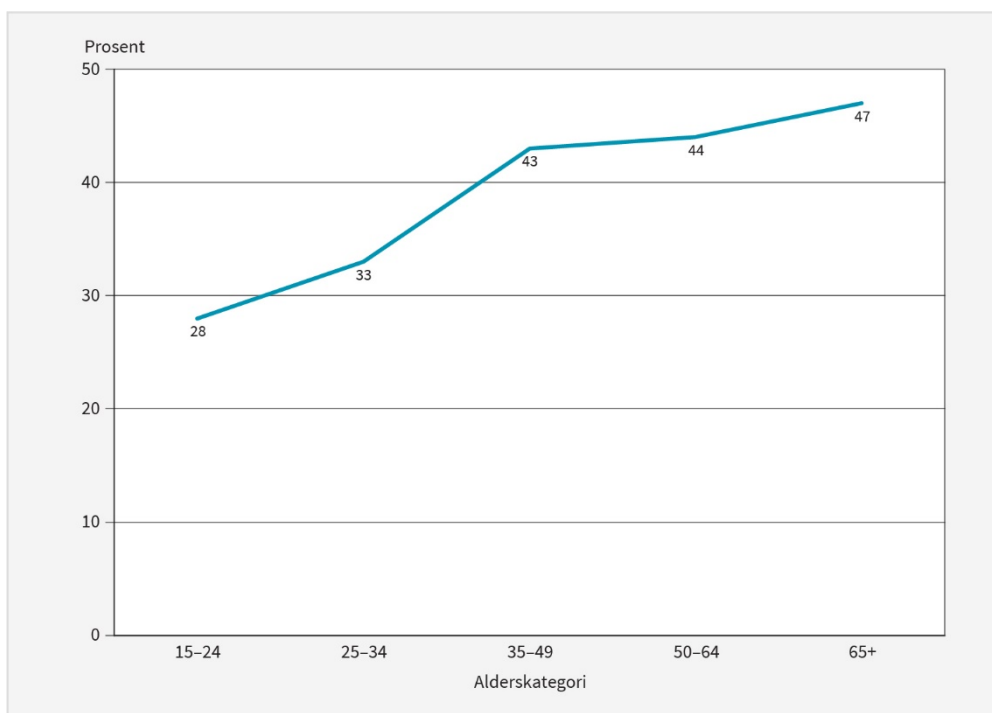
⁵ Fullstendig spørsmålsstilling: Diskriminering er å bli utsatt for urimelig forskjellsbehandling på grunn av gruppetilhørighet. Vi vil nå liste opp ulike grupper som kan bli utsatt for diskriminering. Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag? Svarkategorier: Ja, utsettes for omfattende diskriminering, Utsettes for diskriminering av og til, Nei, utsettes aldri eller nesten aldri for diskriminering.

⁶ Det er kun 2 prosent som mener at ingen grupper blir utsatt for diskriminering *av og til*.

⁷ De som mente at ingen nevnte grupper ble usatt for omfattende diskriminering, utgjorde 51 prosent av respondenter som måtte svare for utvalg 1 (som inkluderte muslimere, homofile og nordmenn), 41 prosent av de som fikk utvalg 2 (som inkluderte rom, psykisk syke og jøder), og 33 prosent av de som fikk utvalg 3 (som inkluderte romani, innvandrere og transpersoner).

En mulig forklaring på de klare aldersforskjellene i synet på om det finnes omfattende diskriminering i Norge, kan være at disse gruppene ikke forstår begrepet *omfattende diskriminering* likt. Personer i eldre aldersgrupper har gjerne opplevd at det har vært betydelige endringer i holdninger til utsatte grupper de siste tiårene; det var gjerne enda verre før. Dette kan gjøre at eldre blir mer forsiktig med å beskrive diskriminering som foregår i dag, som omfattende. En annen mulig forklaring er at personer i yngre aldersgrupper er mer bevisst på diskriminering. På spørsmål om de kjenner noen i de gruppene som er beskyttet i diskrimineringslovgivningen, er det betydelig flere i de yngre aldersgruppene som oppgir at de kjenner noen som er muslim, transperson eller homofil.⁸ Gjennom å ha venner og bekjente som er i de beskyttede gruppene, kan de også ha fått mer innsikt i diskriminering som personer i disse gruppene opplever.

Figur 2 Andel som mener at ingen av de oppgitte gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering i Norge, etter alder. Prosent. (n: 4443).



⁸ Blant de som er 15–34 år, oppgir 69 prosent at de kjenner noen som er homofil, 64 prosent oppgir at de kjenner en muslim, og 23 prosent oppgir at de kjenner en transperson. Blant de som er over 50 år, oppgir 11 prosent å kjenne en transperson, 43 prosent at de kjenner en muslim, og 55 prosent kjenner en person som er homofil, lesbisk eller bifil.

2.3 Hvilke grupper mener folk at utsettes for diskriminering?

I Figur 1 viser vi hvilke grupper folk tror blir utsatt for diskriminering i dag. Blant de gruppene som flest mener blir diskriminert i Norge i dag, finner vi rom/sigøynere og reisende/romani/tatere. På tredje- og fjerdeplass finner vi muslimer og innvandrere: Litt over en tredel mener at disse gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering. Dette er nesten tre ganger flere enn de som mener at andre etniske og religiøse minoriteter som jøder eller samer utsettes for omfattende diskriminering. Det er verd å merke seg at like mange krysser av for omfattende diskriminering når de får spørsmål om muslimer, som når de får spørsmål om innvandrere. Når de blir spurt om andre innvandrerg grupper som polakker og svensker, er det langt færre som mener at disse gruppene blir diskriminert. Det illustrerer at vi med spørsmål om holdninger til innvandrere og innvandring først og fremst fanger opp holdninger til muslimske innvandrere.

På femte og sjetteplass av grupper som folk mener blir diskriminert, finner vi transpersoner og homofile; én av fire mener transpersoner og én av fem at homofile blir utsatt for omfattende diskriminering. Til sammenligning finner vi at lesbiske og bifile kommer mye lenger ned på listen – dobbelt så mange mener at homofile blir diskriminert som lesbiske og bifile.

Det er forholdsvis få som mener at andre grupper enn disse seks utsettes for omfattende diskriminering i Norge i dag. Det kan særlig være verd å merke seg at det er forholdsvis få som tror at personer med funksjonsnedsettelse blir diskriminert, og da særlig når vi spør for spesifikke undergrupper som blinde og hørselshemmede. Det er nesten like mange som oppgir at etnisk norske blir utsatt for omfattende diskriminering, som det er personer som mener at hørselshemmede blir diskriminert i dag. Men som vi skal komme tilbake til senere i rapporten, er ikke dette nødvendigvis en indikasjon på at likestillingspolitikken ikke er legitim for disse gruppene. Til tross for at svært få tror at personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for diskriminering og hatprat, er dette en av gruppene det er bredest støtte for likestillingspolitikk og antidiskrimineringstiltak for, og folk reagerer langt sterkere og ønsker strengere straffer når personer med funksjonsnedsettelse blir utsatt for diskriminering eller hatprat, enn når andre grupper utsettes for det samme.

2.4 Mediebruk og holdninger til diskriminering

Holdninger til og meninger om andre grupper i samfunnet bygger ikke nødvendigvis på våre egne erfaringer med disse gruppene. Vi kan ha holdninger til og meninger om institusjoner og grupper av individer som vi kun har begrensede erfaringer med. Våre holdninger preges også i stor grad av «medierte erfaringer», historier om andre som formidles gjennom moderne massemedier og internett (Giddens, 1991). «Medierte erfaringer» skiller seg fra opplevde erfaringer på flere måter (Thompson, 1995), først og fremst fordi den som erfarer noe gjennom mediene, er adskilt fra hendelsen, både fysisk og ofte også i tid; vi er ikke til stede der det skjer, og vi får gjerne vite om det etter at det har skjedd. Mange medierte erfaringer er hendelser som det er lite sannsynlig at vi selv kan bli utsatt for, som opprør, revolusjon, krig, drap og andre former for vold. Og når vi har disse erfaringene, befinder vi oss gjerne i en helt annen kontekst enn den konteksten der hendelsen faktisk skjer. Mediene har denne muligheten til å hjelpe oss inn i og «erfare» hendelser som skjer andre steder (Thompson, 1995). Dette er en positiv side ved moderne medier, at de kan gi mennesker innblikk i hva som skjer andre steder, og kanskje også en viss forståelse for erfaringer andre gjør seg

andre steder. Dette har vært en medvirkende faktor til at vi i dag ser betydelig mer solidaritet på tvers av lokalsamfunn og landegrenser, og at mennesker i økende grad reagerer på overgrep og misbruk selv om det foregår langt borte. Men denne rekontekstualiseringen kan også være en kilde til sjokk og uro for de som opplever slike hendelser gjennom TV, aviser og internett. Og fordi det er hendelser som skjer langt unna, i en annen sosial setting, med andre økonomiske og kulturelle forutsetninger, kan hendelsene være vanskelige å forstå. Og siden medierte hendelser gjerne foregår langt unna, vil det også gjerne være hendelser som i stor grad er utenfor vår kontroll. Dette kan gi en avmaktsfølelse (Thompson, 1995). I denne sammenhengen bør det i tillegg nevnes at mediene utgjør en viktig kilde som former de stereotypiske oppfatningene folk har om minoriteter, og da særlig om grupper vi har lite omgang med i hverdagen (Gross, 1991; Behm-Morawitz and Ortiz, 2013).

Alt dette gjør at noen peker på medienes ansvar for hvordan de formidler hendelser som berører utsatte grupper. Fordi vinklinger av nyhetssaker og valg av saker som får mediedekning, kan påvirke vår kollektive oppfatning av utsatte grupper, vil noen argumentere for forsiktighet i hvordan disse gruppene blir omtalt, fordi det kan forme stereotyper, som igjen kan føre til økt diskriminering. Andre frykter for ytringsfriheten og argumenterer for at det vil føre til økt rasisme om sentrale medier unnlater å skrive om sentrale nyhetssaker fordi de vil beskytte utsatte grupper.

Dette kan være en av flere grunner til at det i dag kan være betydelige forskjeller mellom ulike nyhetskilder i hvordan de vinkler eller hvorvidt de i det hele tatt dekker ulike nyhetssaker. Det gjør også at avhengig av hvilke nyhetskilder vi vanligvis bruker, vil våre medierte erfaringer være ulike. Og derfor mener vi det er relevant å se i hvilken grad nyhetsbruk samvarierer med holdninger til likestilling og diskriminering.

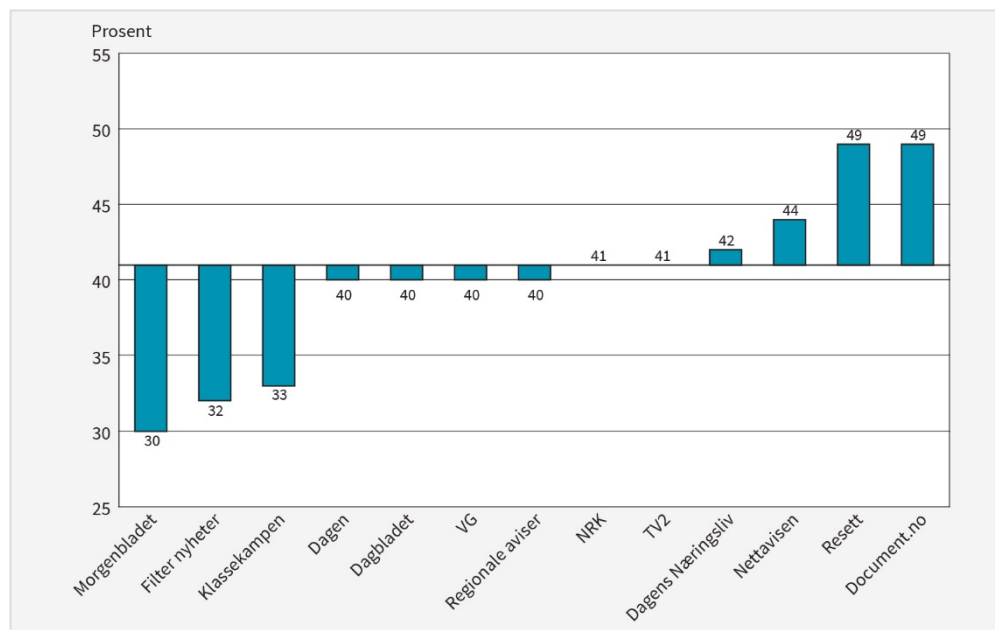
Vi finner i flere analyser i denne rapporten en klar sammenheng mellom mediebruk og holdninger til likestilling og diskriminering. Slike sammenhenger kan forstås på to ulike måter. På den ene siden kan det tenkes at vinklinger og informasjon i nyhetene er med på å forme holdninger og meninger om de utsatte gruppene til diskrimineringsvernet i seg selv. På den andre siden vet vi at mange søker seg til, og har størst tiltro til, nyhetskilder som presenterer nyheter på en måte som samsvarer med verdensbildet de har (Nickerson, 1998). Det er ikke usannsynlig at sammenhengene vi viser i denne rapporten, skapes gjennom at disse to mekanismene forsterker hverandre. På den ene siden formes ulike typer holdninger gjennom at ulike medier dekker nyheter på en viss måte, og på den andre siden former dette hvilke nyheter vi oppfatter som troverdige og søker oss mot i neste instans. På denne måten kan kausaliteten gå begge veier.

I undersøkelsen spør vi både om respondentene har lest eller hørt nyheter fra ulike sider, og om de har tillit til disse mediene. Vi finner at for det formål å analysere holdninger til likestilling og diskriminering får man tydeligere effekter av å spørre om respondenten har *lest* nyheter fra ulike kilder, enn om de har *tillit* til de samme nyhetskildene. Dette gjelder særlig for nyhetskilder som gjerne forbindes med venstresiden og akademikere, som *Morgenbladet* og *Klassekampen*, og nyhetskilder som forbindes med ytre høyre, som *Document.no* og *Resett*. *Document.no* og *Resett* omtales gjerne som «alternative» nyhetskilder, blant annet fordi de ikke er tilsluttet en medieorganisasjon og derfor ikke er forpliktet til å følge de samme presseetiske reglene som andre medieorganisasjoner. I 2018 bestemte styret i Norsk Presseforbund at medier må være medlem av en medlemsorganisasjon for at PFU skal behandle klage mot dem.

I analyser av holdninger til likestilling og diskriminering finner vi imidlertid at vi får sterkere effekter av tillit til NRK, enn av hvorvidt de har lest, sett eller hørt nyheter fra dem. Dette er sannsynligvis fordi NRK er en nyhetskilde de fleste leser eller hører nyheter fra, og det er også den kilden som har høyest tillit i befolkningen: 47 prosent oppgir at de har stor tillit til at det NRK formidler, er sant, og ytterligere 35 prosent har ganske stor tillit til dette. På andreplass finner vi TV2 med henholdsvis 29 og 44 prosent som har stor eller ganske stor tillit til dem, og på tredje plass finner vi de regionale avisene.

Vi finner at synet på omfang av diskriminering i Norge i dag korrelerer klart med bruk av nyhetskilder. Dette kan ha sammenheng med at norske nyhetskilder dekker diskriminerings- og likestillingspolitikk på ulike måter, og noen legger mer vekt på å få fram de utsatte gruppene stemmer og erfaringer med diskriminering. Andre nyhetskilder vil i større grad gi plass til alternative stemmer og alternative forståelser av diskriminering og likestillingspolitikk. Blant de som har lest minst én artikkel fra *Morgenbladet*, *Filter Nyheter* og *Klassekampen* på nett eller papir siste syv dager, er det 10 prosent færre enn gjennomsnittet for befolkningen som mener at ingen av de oppgitte gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering. Blant de som følger nyheter på nettsidene til *Resett* og *Document.no*, mente 8 prosent flere enn gjennomsnittet det samme.

Figur 3 Andel som mener at ingen av de oppgitte gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering i Norge, etter nyhetskilder lest/sett/hørt forrige uke. Avvik fra gjennomsnittet for befolkningen (41 prosent) Prosent (n: 4443).



2.5 Holdninger til gruppene, stereotypiske forståelser

Holdninger til likestilling og antidiskrimineringstiltak kan ikke forstås uten at vi også ser på holdninger til gruppene som er beskyttet i likestillings- og antidiskrimineringslovgivningen, ettersom likestillingsarbeid kan oppleves som mer legitimt for noen grupper enn for andre. I vår undersøkelse har vi blant annet kartlagt holdninger til gruppene ved å be respondentene vurdere hva de synes om å ha disse som nabo, som inngiftet familiemedlem og som statsminister. Dette er spørsmål som måler det

vi gjerne kaller eksplisitte mål på holdninger til gruppene; de reflekterer holdningene respondentene har til ulike minoritetsgrupper, slik de uttrykker dem i en survey.

Slike spørsmål gir ikke spesielt gode mål på omfang av diskriminering eller negative holdninger i seg selv. Mange vegrer seg mot å uttrykke fordommer mot grupper når de får slike eksplisitte spørsmål i en undersøkelse, fordi de ikke ønsker å framstå som fordomsfulle, rasistiske eller intolerante (Midtbøen Arnfinn and Rogstad, 2012). Det innebærer at når vi spør direkte hva folk tenker om ulike grupper, så er dette kun en del av de holdningene de har til gruppene, de *eksplisitte* holdningene. Det er et uttrykk for holdninger som respondenten selv er bevisst, og som de ikke er redde for å gi uttrykk for i et intervju. Det er imidlertid ikke nødvendigvis sammenheng mellom det vi sier vi vil gjøre i en tenkt situasjon (og selv tror vi vil gjøre), og hvordan vi faktisk vil reagere om situasjonen inntreffer (McConnell and Leibold, 2001). Hvordan folk faktisk vil reagere om de skulle få en romkvinne som svigerdatter, en jøde som nabo eller partiet deres frontet en muslim som statsministerkandidat, vet vi ikke før de faktisk har vært i en slik situasjon. Senere i rapporten viser vi imidlertid noen indikatorer som i større grad fanger opp holdninger vi ikke er like bevisst, det som gjerne kalles implisitte holdninger (Dovidio et al., 2002). Figurene vi presenterer i dette kapittelet, må imidlertid først og fremst forstås som uttrykk for hva respondentene opplever at det er greit å gi uttrykk for i en undersøkelse, og ikke nødvendigvis som mål på respondentenes følelser og implisitte holdninger til de ulike gruppene.

En mye brukt tilnærming til å måle respondenters holdninger til ulike grupper er å formulere spørsmål knyttet til «sosial avstand», ofte uttrykt gjennom hvor komfortabel man ville være med å være i kontakt med minoritetsgrupper gjennom ulike arenaer. Under presenterer vi tre ulike mål på sosial avstand: hvilke grupper man ikke kunne tenkt seg som nabo, hvem man ikke er komfortabel med som statsminister, og hvilke grupper de helst ikke vil at gifter seg inn i familien.

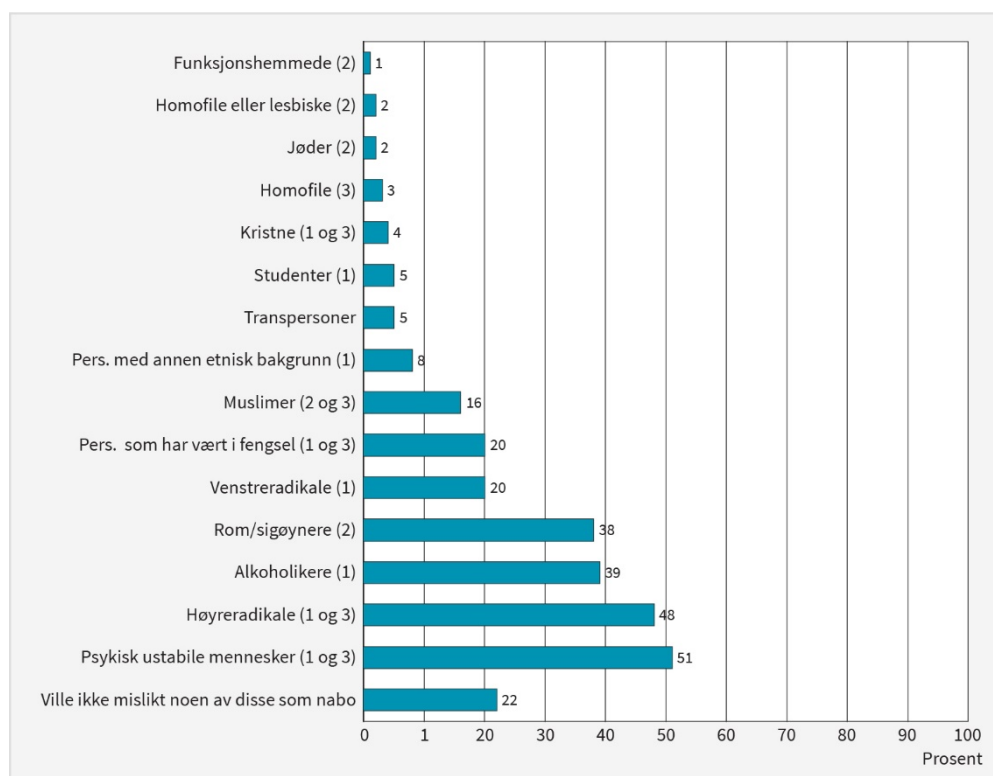
Stereotypier om gode og dårlige naboer

Hva folk legger i å være en god eller dårlig nabo, kan være forskjellig, og det vil sannsynligvis variere mellom by og bygd, de som bor i blokk, og de som bor i enebolig. Når vi spør hvilke grupper folk ikke kunne tenke seg å ha som nabo, er det imidlertid ganske stort samsvar på tvers av alder, kjønn og bosted om hvilke grupper som er uønsket som nabo. I spørsmålet får respondentene en liste med grupper der de kan krysse ut de de ikke kunne tenke seg å ha som nabo. Av disse er noen beskyttet av diskrimineringslovgivningen, andre ikke. Spørsmålet gir ikke mulighet til å gi graderte svar (at noen er «litt uønsket» som nabo), og det blir derfor et ganske strengt mål. Mange vil nok oppleve at det er ubehagelig å gi uttrykk for at noen grupper er uønsket i nabolaget. Dette reflekteres i at ingen grupper skårer mer enn 51 prosent. Svarene her må tolkes som et uttrykk for hva folk opplever at det er greit å oppgi en slik undersøkelse. Men ettersom boligmarkedet er et av områdene der det rapporteres om mest diskriminering, blir slike stereotypiske forståelser av hvem som utgjør en god nabo, en viktig indikator for å kunne forstå de mekanismene som igjen kan føre til diskriminering.

Vi viser hvilke grupper folk krysser ut at de helst ikke vil ha som nabo, i Figur 4. Responsen på gruppene kan grovt sett deles inn i tre: Noen er sterkt upopulære og uønsket som naboer av en tredel eller flere. Deretter er det en mellomkategori med forholdsvis upopulære grupper, som ikke er ønsket som nabo av mellom 15 og 20 prosent av befolkningen. Den siste gruppen er det kun en liten andel av befolkningen som oppleves som problematisk som nabo. De aller fleste grupper som er beskyttet

av antidiskrimineringslovgivningen, finner vi i denne siste gruppen. Funksjonshemmede, homofile, lesbiske, transpersoner og jøder er det få som har krysset ut at de ikke ønsker som nabo. De er omtrent like populære, eller upopulære, som studenter og kristne. Litt flere, 8 prosent, ønsker ikke å ha naboer som har en annen etnisk bakgrunn enn dem selv. I gruppen av forholdsvis upopulære naboer finner vi personer som har vært i fengsel, venstreradikale og muslimer. Hver sjette nordmann gir uttrykk for at de ikke ønsker muslimer som nabo. I kategorien med de mest upopulære gruppene, som mellom 38 og 51 prosent ikke vil ha som naboer, finner vi alkoholikere og psykisk ustabile mennesker, rom og høyreradikale.

Figur 4 Hvilke av disse gruppene kunne du ikke tenke deg å ha som nabo? Andel som har krysset av på at de ikke ønsker gruppene som nabo. Utvalgsnummer i parentes. Prosent. (n: 1415 (u1)/1522 (u2)/1506 (u3)).



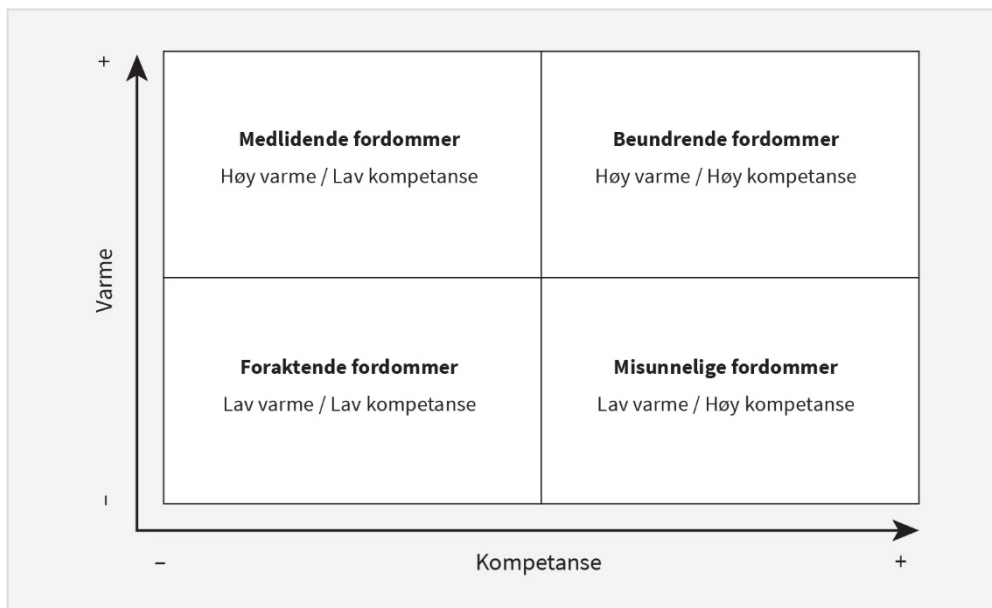
Hvem kan være statsminister og familiemedlem?

I undersøkelsen spurte vi om det hadde vært greit om ulike grupper ble statsminister i Norge. De ble deretter spurt om det hadde vært greit om et nært familiemedlem hadde giftet seg med en fra de samme gruppene. For hver gruppe kunne de svare på en skala fra 1 til 5, der 5 betyr at det er helt greit, og 1 betyr at det ikke er greit i det hele tatt. I Figur 6 viser vi andelen som har valgt verdien 1 eller 2 på denne skalaen.

Dette spørsmålet kan fange opp ulikheter i hvordan gruppene blir oppfattet i Norge i dag, som et uttrykk for de stereotypiske oppfatningene som former hvordan disse gruppene blir møtt. Stereotyper er samfunnets delte forestillinger om ulike sosiale gruppers kjennetegn (Fiske et al., 2018). Den amerikanske sosialpsykologen Susan Fiske har sammen med kolleger ved Princeton University utviklet en modell for å forstå innholdet i slike stereotypiske forestillinger av ulike grupper. I motsetning til forskning på hvordan mennesker skaper og anvender stereotyper, beskriver denne

modellen hva vi tenker om ulike grupper, og hvorfor (Bye, 2015). Modellen viser at folk oppfatter grupper med høy status som kompetente, mens lavstatusgrupper stereotypisk oppfattes som inkompetente. Grupper som representerer en trussel, som inngår i en kamp om begrensede ressurser, eller som oppleves å utfordre etablerte verdier i samfunnet, vurderes som kalde (uvennlige, uærlige), men grupper som forstås som vennligsinnede og ikke-konkurrenter, derimot vurderes som varme (snille og ærlige). Et viktig aspekt ved modellen er at de to aksene «varme» og «kompetanse» krysser hverandre. Stereotypier er ikke bare ensidig positive eller negative. Mange grupper oppfattes som ambivalent stereotype – de kan sees som varme og inkompetente eller kalde og kompetente (Fiske et al., 2018).

Figur 5 Skjematisk framstilling av Susan Fiskes «Stereotype Content»-modell.



Bye HH. (2015) Norske Stereotypier. Tidsskrift for Norsk psykologiforening, 52, s. 1.

Hege Høyvik Bye har sett på hvordan nordmenn forstår ulike minoritetsgrupper, i lys av de verktøyene Fiske har utviklet for å måle disse dimensjonene. Hun viser at i en norsk kontekst kan vi snakke om fem ulike grupper. I den første gruppen er de som forstås som både kompetente og varme. Her finner Bye at nordmenn plasserer norske kvinner og menn. Kvinner forstås som noe varmere enn menn, men menn og kvinner skårer likt på kompetanse. Bye finner at i Norge forstås også samer, homofile og jøder som forholdsvis varme og kompetente. I Byes kartlegging av innhold i norske stereotypier er det ingen av minoritetsgruppene som kommer i kategorien Susan Fiske kaller «de mislikte, men respekterte», de som forstås som kompetente, men kalde. Menn og feminister er de gruppene som skårer lavest på varme blant de som forstås som kompetente, og som dermed kommer nærmest. I studier Susan Fiske har gjort i USA, forstås gjerne minoriteter som jøder og asiatiske innvandrere i lys av slike stereotypiske forståelser som kompetente, men kalde (Fiske et al., 2018). I den tredje gruppen finner vi de som forstås som snille, men ikke så dyktige, de inkompetente, men varme. Personer med lav utdanning og funksjonshemmede forstås gjerne i lys av slike stereotypiske fordommer. Den siste gruppen kaller Susan Fiske «de foraktede».

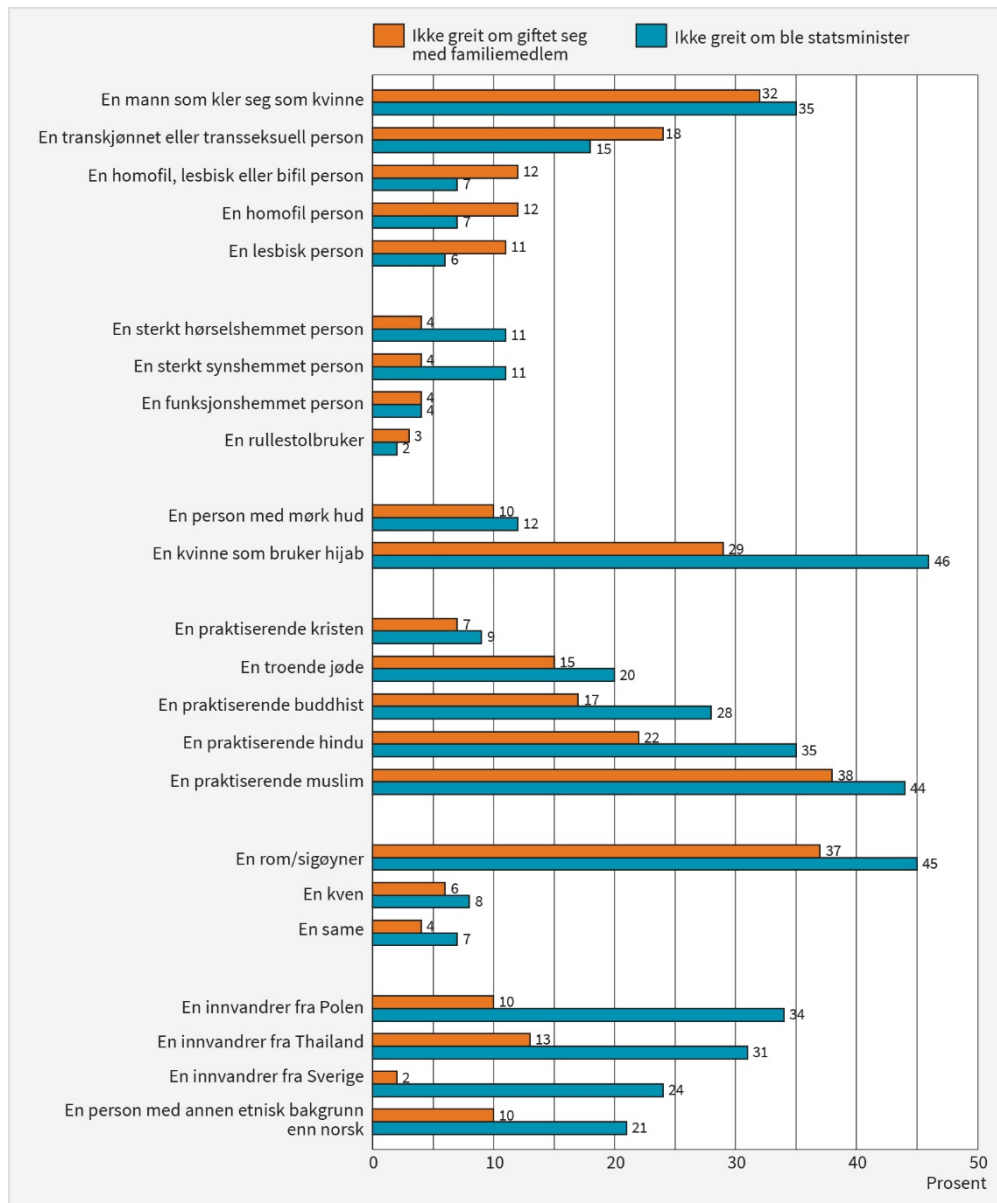
Her finner vi minoriteter som forstås som både inkompetente og kalde. I denne gruppen kommer «tiggere», rom og somaliere. I Byes kartlegging plasserer noen grupper seg også i en slags midtkategori, som hverken kalde eller varme, hverken kompetente eller inkompetente. I denne gruppen finner vi muslimer og innvandrere. Disse gruppene oppfattes imidlertid som betydelig mindre kompetente og varme enn majoritetsmenn og kvinner (Bye, 2015).

Disse stereotypiske fordommene som finnes om disse gruppene, kan være nyttige å ha med oss når vi skal se på hvilke grupper som ikke er ønsket som statsminister, og hvilke grupper som ikke er ønsket som framtidig familiemedlem. Dette er posisjoner som kan forstås som indikatorer på henholdsvis varme og kompetanse. Mange vil vektlegge at en statsminister bør være kompetent, mens man i vurdering av hvilke grupper man ønsker å ha som familiemedlem, i større grad vil legge vekt på om gruppen forstås som kald eller varm. I Norge i dag forventes det imidlertid at familiemedlemmer ikke blander seg opp i hvem man vil gifte seg med. Derfor er det mulig at det for mange sitter lenger inne å uttrykke motstand mot disse gruppene som familiemedlem enn som statsminister, selv om et framtidig familiemedlem potensielt kan ha større påvirkning på ens liv enn hvem som blir statsminister. Statsministere er vi tross alt vant til å diskutere og kritisere offentlig.

Når vi ser på gruppene respondentene gir uttrykk for at de ikke ville likt at ble statsminister, er det igjen rom og muslimer som skiller seg ut som de gruppene flest gir uttrykk for at de ikke ønsker. Nesten halvparten av befolkningen oppgir at de ikke synes det er greit med en muslim eller en kvinne med hijab som statsminister. Det er imidlertid verd å merke seg at folk gjennomgående uttrykker skepsis til de fleste innvandrede, etniske og religiøse grupper som statsminister, selv om skepsisen er størst mot muslimer. Når vi spør hva de synes om en praktiserende hinduist som statsminister, så er det 9 prosent færre som motsetter seg dette, enn det er som motsetter seg en muslim. Skepsisen er altså betydelig mot en statsminister med flere andre religiøse tilknytninger, ikke bare mot islam. Den er imidlertid klart lavest for en kristen statsminister, og denne skepsisen til religion må da først og fremst forstås som en skepsis til andre religioner enn den som er vanlig i majoritetsbefolkningen.

Vi ser også betydelig motstand mot å ha innvandrede minoriteter som statsminister; én av fire gir uttrykk for at de ville mislikt det om en svensk innvandrere ble statsminister. Dette er sannsynligvis ikke et uttrykk for at svenske innvandrere forstås som mindre kompetente enn nordmenn. En mer sannsynlig tolkning er at respondentene når de uttrykker preferanser for hvem som kan bli statsminister, ønsker noen som kan representere dem selv. Eksplicitte spørsmål om andre etniske og religiøse grupper vil da lett kunne forstås som et uttrykk for at de i større grad representerer andre, selv om det i praktisk politikk sannsynligvis i liten grad vil bli vektlagt om en politiker har innvandret fra Sverige som barn. 12 prosent – én av åtte – oppgir imidlertid at de ikke ønsker en statsminister med mørk hud. Om dette er et uttrykk for at personer med mørk hud ikke oppfattes som kompetente, at de ikke føler at de kan representere landet på en god måte, eller at det er av andre grunner, kan vi ikke si noe om basert på våre data.

Figur 6 Holdninger til grupper beskyttet av diskrimineringsloven: Ville det vært greit for deg om noen av de følgende ble statsminister i Norge / giftet seg med et nært familiemedlem av deg som for eksempel en sønn, datter, bror, søster eller lignende. Andel som svarer «ikke greit» (verdien 1 eller 2 på en 5-punktskala). Prosent. (N: 1415/1522/1506).



På spørsmål om hva de synes om de samme gruppene hadde giftet seg med et nært familiemedlem, som for eksempel en sønn, datter, bror, søster, ser vi at det er langt større aksept for de fleste innvandrede grupper. Mens 31 prosent motsetter seg en statsminister fra Thailand, er det kun 13 prosent som oppgir at de ville hatt noe imot at et familiemedlem giftet seg med noen fra Thailand. For polakker er nedgangen enda mer markant – fra 34 prosent som motsetter seg at de blir statsminister, til 10 prosent som helst ikke vil ha dem som familiemedlem. En mulig måte å tolke dette på er at dette er grupper som oppfattes som inkompetente, men varme, om vi bygger

på Susan Fiskes kategorier for stereotyper (Fiske et al., 2018). Flere vil også ha erfaring med at etniske og religiøse minoriteter har giftet seg med noen de kjenner, mens vi fremdeles ikke har erfaring med at etniske og religiøse minoriteter har vært statsminister i Norge. Men det kan også forstås som et uttrykk for at man har en idé om at en statsminister skal representere noe av «det norske», og at man derfor har mer skepsis til innvandrede minoriteter og andre religioner enn kristendommen av den grunn. Dette vil det ikke være like stor grunn til å motsette seg om det skulle handle om ekteskap. En tredje forklaring kan være at det er større aksept for å si hvem man ikke ønsker som statsminister enn familiemedlem, og at respondentene derfor føler at de står friere til å svare kritisk på dette.

Men selv om det er mindre motstand mot ekteskap med etniske og religiøse minoriteter enn mot at de blir statsminister, er det fremdeles betydelig motstand i befolkningen også mot at disse gruppene skal giftes inn i familien. Rundt 10 prosent uttrykker motstand mot at et nært familiemedlem gifter seg med noen fra en annen etnisk gruppe eller innvandrede minoriteter. Noe av denne motstanden kan forstås som motstand mot religion generelt, da 7 prosent sier de heller ikke ville likt om et familiemedlem giftet seg med en praktiserende kristen. Men motstanden er dobbelt så stor når vi spør om jøder og buddhister, tre ganger så stor for hinduister og mer enn fire ganger større mot at et familiemedlem skulle giftet seg med en praktiserende muslim, sammenlignet med en personlig kristen. Når vi spør om muslimer, er motstanden nesten like stor til at de skal bli en del av familien, som til at de skal bli statsminister.

De underutvalgene som blir spurt om en praktiserende muslim, svarer ulikt fra de som blir spurt om en kvinne med hijab. Som statsminister er motstanden mot en kvinne i hijab større enn mot en praktiserende muslim, men som familiemedlem er det motsatt, og man motsetter seg i betydelig mindre grad at en kvinne med hijab kan bli del av familien. En mulig tolkning av dette er at muslimske kvinner oppfattes som varmere og mindre truende som familiemedlem enn en mannlig muslim. En annen mulig tolkning er at hijaben forstås som et uttrykk for negativ sosial kontroll utøvd av familien eller som et uttrykk for et tradisjonelt kvinnesyn. En statsminister som utsettes for negativ sosial kontroll, eller som har et tradisjonelt kvinnesyn, vil gjerne oppleves som mer problematisk enn at et nytt familiemedlem gjør det samme, ettersom familien hun gifter seg inn i, vil ha mulighet til å moderere dette. Det er imidlertid viktig å understreke at også for kvinner med hijab er det en betydelig andel, 29 prosent, som ikke synes det er greit at hun blir giftet inn i familien.

For nasjonale minoriteter og urfolk er motstanden mindre enn for innvandrede minoriteter, men det er fremdeles 7 prosent som gir uttrykk for at de ikke synes det er greit om en same ble statsminister. I Nordland og Finnmark er motstanden høyere, i begge fylker uttrykker 13 prosent motstand mot at en same kan bli statsminister. På nasjonalt nivå er det 8 prosent som motsetter seg at en kven skulle bli statsminister. Sammenlignet med de andre etniske gruppene er dette er forholdsvis lave tall, men dette er ikke grupper det er særlig mye oppmerksomhet om at blir diskriminert i Norge. I den grad det er oppmerksomhet om diskriminering av etniske minoriteter i Norge i dag, er det sjelden det er lagt vekt på situasjonen for samer og andre nasjonale minoriteter, med unntak av rom og jøder.

Den etniske gruppen det er størst motstand mot, både som statsminister og som potensiell make for familiemedlemmer, er imidlertid rom eller sigøynere. Den norske nasjonale minoriteten rom er en forholdsvis liten nasjonal minoritet, og de fleste medlemmene bor konsentrert på Østlandet. Nordmenn flest vil ha få personlige erfaringer med denne gruppen. De siste årene har det vært betydelig innvandring av

rumenske rom som kommer til Norge for å leve av tigging og andre uformelle inntektskilder. Det er vanskelig å vite om de som svarer på undersøkelsen, tenker på den norske nasjonale minoriteten rom eller de innvandrede «tiggerne» fra Romania.

Også for personer med funksjonsnedsettelse ser vi forholdsvis lite motstand mot at de skal bli statsminister eller gifte seg med et familiemedlem, sammenlignet med de andre gruppene som er beskyttet i diskrimineringslovgivningen. På spørsmål om rullestolbrukere og funksjonshemmede generelt er det 2 og 4 prosent som har motforestillinger. For synshemmede og hørselshemmede er det litt sterkere motforestillinger mot at de skal kunne bli statsminister.

Det er forholdsvis liten motstand mot at lesbiske, homofile eller bifile skal bli statsminister; det er 6 eller 7 prosent som oppgir at de ikke synes det vil være greit. Motstanden blir sterkere for transpersoner, som mellom 18 og 35 prosent ikke vil ha som statsminister. Figuren viser også tydelig at det spiller en stor rolle hvordan transpersoner omtales; framstilt som «transperson» er motstanden «kun» 18 prosent, men når de får spørsmål om en mann som kler seg som kvinne, går motstanden opp til 35 prosent. Lhbt-minoritetene kjennetegnes i denne sammenhengen av at det gjennomgående er flere som motsetter seg at de gifter seg med et familiemedlem, enn at de blir statsminister. Det er vanskelig å vite hvordan vi kan tolke dette. Ifølge Byes kartlegging av norske stereotypiske fordommer mot homofile oppfattes denne gruppen som varmere enn andre norske menn, men noe mindre kompetente. Vi burde da forventet at det skulle være mindre motstand mot at denne gruppen gifter seg inn i familien. Om et familiemedlem skulle giftet seg med en person som er homofil, ville det sannsynligvis innebære at familiemedlemmet også var homofil, og det er mulig at motstanden som uttrykkes mot at lhbt-minoriteter skal gifte seg inn i familien, kan forstås i lys av dette.

3 Likestilling mellom kvinner og menn

Den offentlige debatten om likestilling har tradisjonelt sett handlet om kvinners deltakelse i utdanning, arbeid og politikk og om å avdekke undertrykking av kvinner i privatsfæren. På 1990-tallet kom nye temaer til debatten, blant annet med mer vekt på arbeidsdeling i familien. De siste tiårene har debattene om likestilling vært mer sammensatt, der blant annet problemstillinger knyttet til det flerkulturelle samfunnet (for eksempel hijab og arrangerte ekteskap) har fått en mer framtrædende rolle (Teigen, 2002a). Internasjonale studier av holdninger til likestilling mellom menn og kvinner har gjerne vist at oppslutningen om likestilling i befolkningen har økt i de siste tiårene. Når vi ser på utviklingen i Norge, er ikke trendene like entydige.

3.1 Kapittelet oppsummert

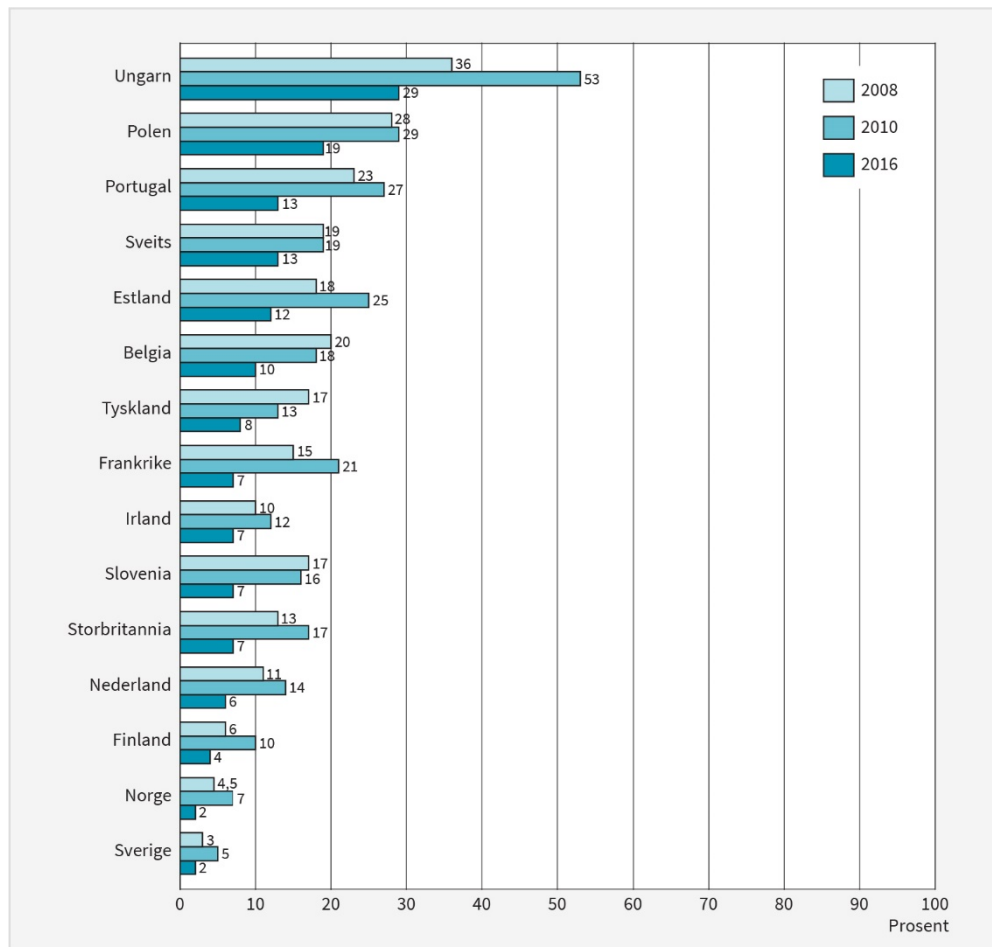
Det er bred oppslutning i befolkningen om at det bør være likestilling mellom menn og kvinner i Norge, og kun 2 prosent mener at menn bør ha førsteprioritet om det blir mangel på jobber. Etter finanskrisa i 2009, da det ble mangel på arbeid og betydelige nedskjæringer over hele Europa, så vi imidlertid en økning i andelen som mener at menn bør prioriteres, både i Norge og i andre europeiske land. Dette gikk tilbake til et lavere nivå enn før finanskrisa innen 2016.

Selv om det er bred oppslutning om at det bør være likestilling mellom menn og kvinner, er det betydelig mer uenighet i om man har oppnådd slik likestilling i dag, og om det er nødvendig å videreføre arbeidet med likestilling mellom menn og kvinner. Personer med høyere utdanning mener ofte at kvinner og menn i dag i stor grad er likestilt på arbeidsmarkedet, men støtter likevel likestillingstiltak og ønsker en videreføring av likestillingspolitikken. Blant personer med dårlig økonomi og med lavere utdanning finner vi mindre støtte til likestillingstiltak og videreføring av likestillingspolitikk, til tross for at de i større grad gir uttrykk for at det ikke er likestilling på arbeidsmarkedet.

Det er bred oppslutning om pappapermen på tvers av kjønn og aldersgrupper. Dette er det eneste likestillingspolitiske tiltaket som har like stor oppslutning blant menn som blant kvinner. Mens det tidligere var mer støtte til likestilling i yngre aldersgrupper enn blant eldre, finner vi at de yngste aldersgruppene i dag er mer negative til likestillingstiltak mellom menn og kvinner enn eldre menn og kvinner.

Mer enn hver tredje mann, og hver femte kvinne, mener at det i dag er så mye vekt på å hjelpe svake grupper at vi ender opp med at det blir hvite norske menn som blir diskriminert.

Figur 7 Andel som er helt eller delvis enige i påstanden *Hvis det er mangel på jobber, bør menn ha førsterett til arbeid*. Etter utvalgte land. Prosent. ESS 2008, ESS 2010, ESS 2016.



3.2 En felleseuropeisk trend med økende aksept for kjønnslikestilling i arbeidsmarkedet

Det er i dag forholdsvis bred oppslutning om at likestilling mellom menn og kvinner er ønskelig, i alle fall på arbeidsmarkedet. I Norge er det kun 2 prosent som er helt eller delvis enige i at menn bør ha førsterett til arbeid hvis det er mangel på jobber. Historisk har gjerne mannens inntekt og yrkesdeltakelse blitt oppfattet som viktigere enn kvinners fordi mannens rolle i familien tradisjonelt har vært å forsørge familien, mens kvinnen primært har hatt ansvar for omsorgsarbeid. Dette spørsmålet kan derfor brukes til å måle i hvilken grad menn og kvinner forstås som likestilte som forsørger. Spørsmålet er stilt i den felleseuropeiske holdningsundersøkelsen ESS (European Social Survey) både i 2008, 2010 og i 2016, og resultatene er gjengitt i Figur 7.

Figuren viser først og fremst at det er svært få i de skandinaviske landene i dag som mener at menn bør prioriteres over kvinner dersom det er mangel på arbeidsplasser; i både Sverige og Norge var det i 2016 kun 2 prosent som ga uttrykk for at menns arbeidsmarkedsdeltakelse er viktigere enn kvinners. Figuren viser også at dette er holdninger som har vært i svært rask endring over hele Europa. Mellom 2008 og 2016 finner vi en klar nedgang i andelen som mener at menn må gis prioritet, i alle land vi

har data for. Finanskrisa i 2008/2009 gav imidlertid en midlertidig økning i flere land. Finanskrisa hadde store konsekvenser for europeiske arbeidsmarkeder, og mange bedrifter måtte gjennom betydelige omstillinger, lønninger ble kuttet, arbeidsplasser forsvant, og arbeidsledigheten økte i store deler av Europa. Da undersøkelsen ble gjennomført i 2010, var ikke dette spørsmålet lenger hypotetisk for ganske mange europeiske respondenter, mange hadde nettopp vært oppe i en situasjon med betydelig mangel på jobber. Det er sannsynligvis derfor vi finner at det i flere land er en økning i andel som mener menn bør ha førsterett på jobbene i 2010, sammenlignet med holdningene som ble kartlagt bare to år før. Dette er imidlertid et midlertidig fenomen; i nesten alle land vi har data for, var andelen som mente menn burde prioriteres over kvinner, reduser til et nivå lavere enn 2008-nivået i alle land; den langsiktige trenden viser altså en nedgang over hele Europa. Denne nedgangen kan først og fremst forklares ut fra en klar sammenheng mellom holdninger til likestilling på arbeidsmarkedet og alder. I de eldre aldersgruppene (personer over 55) mener 5 prosent av norske menn at menn bør gis prioritert tilgang til arbeid. Blant personer mellom 15 og 25 er det kun 0,7 prosent av mennene som er enige. Gitt at holdningene til likestilling ikke endrer seg når man blir eldre, vil andelen av befolkningen som mener at menn bør ha førsterett på arbeid, bli stadig lavere, ettersom de eldre generasjonene faller fra og nye generasjoner kommer til. En slik klar nedgang fra en generasjon til den neste finner vi imidlertid ikke nødvendigvis for andre mål på holdninger til likestilling mellom menn og kvinner. Dette kommer vi tilbake til senere i dette kapittelet.

I det offentlige ordskiftet blir det gjerne uttrykt bekymring for om mennesker som innvandrer fra land med mer tradisjonelle kjønnsroller, beholder sitt tradisjonelle syn på kvinner og menn etter at de har bosatt seg i Norge. Innvandrede minoriteter er gjerne underrepresentert i spørreundersøkelser, og særlig de med kort botid, som har begrensede språkkunnskaper, og som er dårlig integrert, kan være vanskelige å nå. Det er derfor sannsynlig at det er noen skjevheter i utvalget vårt for denne gruppen. Vi velger likevel å presentere noen resultater for innvandrere og etterkommere av innvandrere, nettopp fordi det ofte er en del oppmerksomhet om deres holdninger til kvinner og andre grupper som er beskyttet av diskrimineringslovgivningen, i det offentlige ordskiftet.

EES-tallene viser at det også blant innvandrede minoriteter er bred støtte til likestilling på arbeidsmarkedet (se Figur 8). Blant menn som er innvandrere og etterkommere av innvandrere, er det noe høyere støtte til at menn bør gis prioritet om det er mangel på jobber, sammenlignet med snittet for nordmenn, og forskjellene er størst for de gruppene som har innvandret fra land utenfor Europa og Nord-Amerika. Men forskjellene er små og ikke statistisk signifikante. Det er verd å merke seg at støtten til likestilling på arbeidsmarkedet er sterkere blant innvandrede minoriteter i Norge enn blant majoritetspopulasjonene i alle ikke-nordiske land som deltok i denne undersøkelsen; selv i land som Storbritannia, Frankrike og Tyskland (se Figur 7) er det lavere støtte til kjønnslikestilling på arbeidsmarkedet enn blant innvandrede minoriteter i Norge.

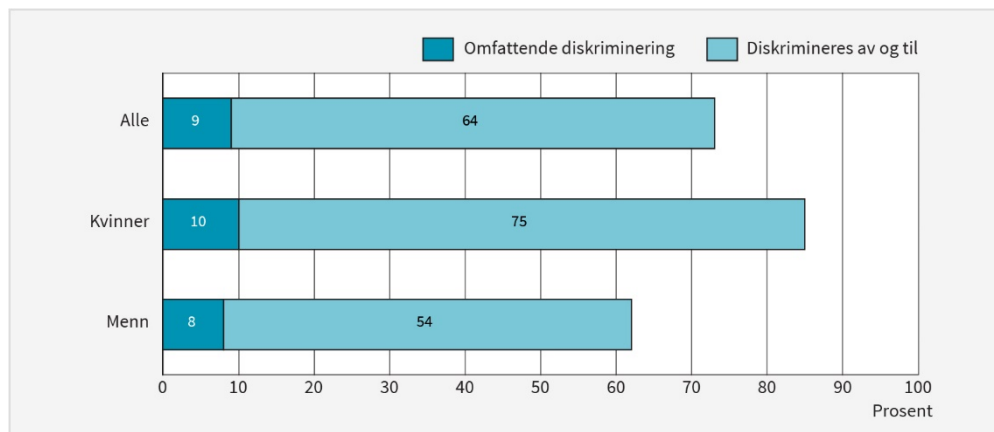
Figur 8 Hvis det er mangel på jobber, bør menn ha førsterett til arbeid. Andel som er helt eller delvis enige, etter foreldres fødeland. ESS 2016 (kun Norge). Prosent.

		n
Norge	2 %	1359
Europa, Nord-Amerika og Australia	3 %	108
Andre land	5 %	79
Alle	2 %	1546

3.3 Mer uenighet om hvorvidt arbeidsmarkedet i dag er likestilt

Det er med andre ord bred enighet om idealet: at det bør være likestilling mellom menn og kvinner på arbeidsmarkedet i Norge. Men når vi spør nordmenn om det er likestilling mellom kjønnene i dagens Norge, blir uenighetene mer framtrædende. Rundt en firedel mener at kvinner aldri eller nesten aldri utsettes for diskriminering. Menn mener oftere enn kvinner at kvinner ikke utsettes for diskriminering. Én av tre menn mener diskriminering av kvinner aldri eller nesten aldri forekommer i Norge i dag (se Figur 9). Bare én av åtte kvinner er enige i dette.

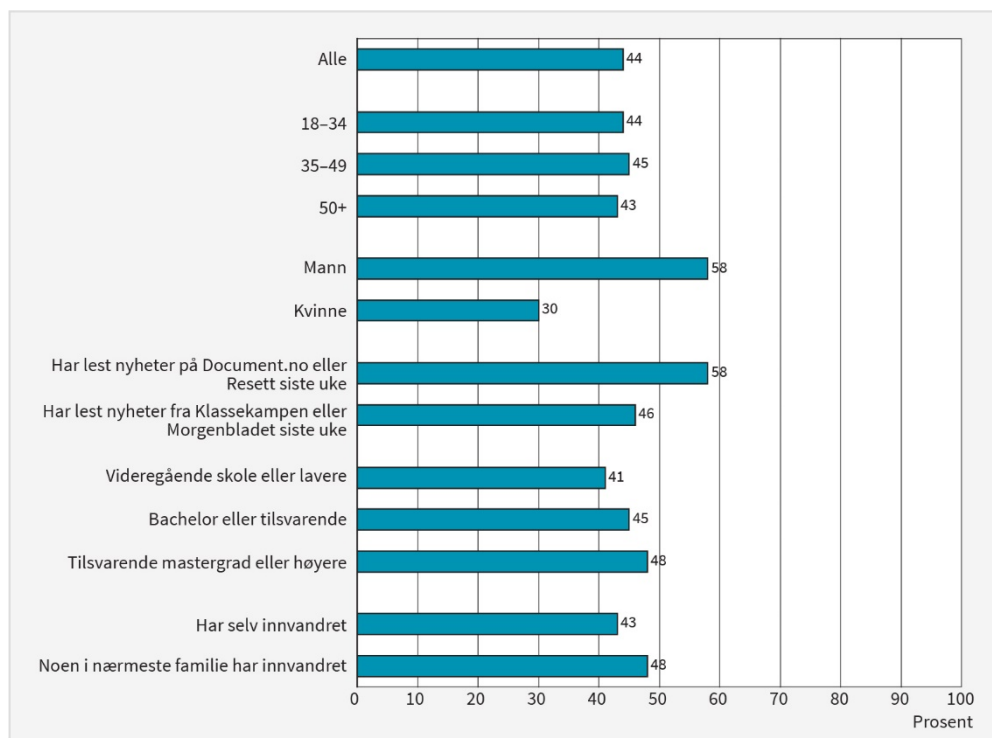
Figur 9 Tror du kvinner utsettes for diskriminering i Norge i dag? Andel som mener at kvinner utsettes for omfattende diskriminering eller diskrimineres av og til. Prosent (n: 1415)



I et annet spørsmål som kan fange opp synet på om vi i dag har likestilling, blir respondenten bedt om å si seg helt eller delvis enig/uenig i at kvinner og menn i dag er likestilt på arbeidsmarkedet. Figur 10 viser at befolkningen er delt i synet på om det i dag er likestilling på arbeidsmarkedet; befolkningen deler seg i to nesten like store deler der litt under halvparten er enige i at det i dag er likestilling i arbeidsmarkedet, mens litt over halvparten mener at det ikke er det. De største forskjellene finner vi mellom menn og kvinner. Nær dobbelt så mange menn som kvinner mener at det i dag er likestilling på arbeidsmarkedet. Ut over dette er det små utslag av alder, utdanning og andre bakgrunnsvariabler på dette spørsmålet. Vi ser et visst utslag av mediebruk, der lesere av de mer venstreorienterte og akademisk orienterte mediene,

som *Klassekampen* og *Morgenbladet*, i større grad mener det ikke er likestilling på arbeidsmarkedet, og der lesere av nyheter på mer høyreorienterte og alternative nyhetsskilder, som *Resett* og *Document.no*, i større grad mener vi har oppnådd likestilling. Men også her er forskjellene små sammenlignet med analyser vi viser senere i rapporten.

Figur 10 «Menn og kvinner er i dag stort sett likestilt på arbeidsmarkedet.» Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n:4350).



Det er med andre ord bred enighet i alle lag av befolkningen om at det bør være likestilling på arbeidsmarkedet, men det er langt mer uenighet i om vi har oppnådd denne likestillingen, og denne uenigheten går på tvers av sosiale grupper.

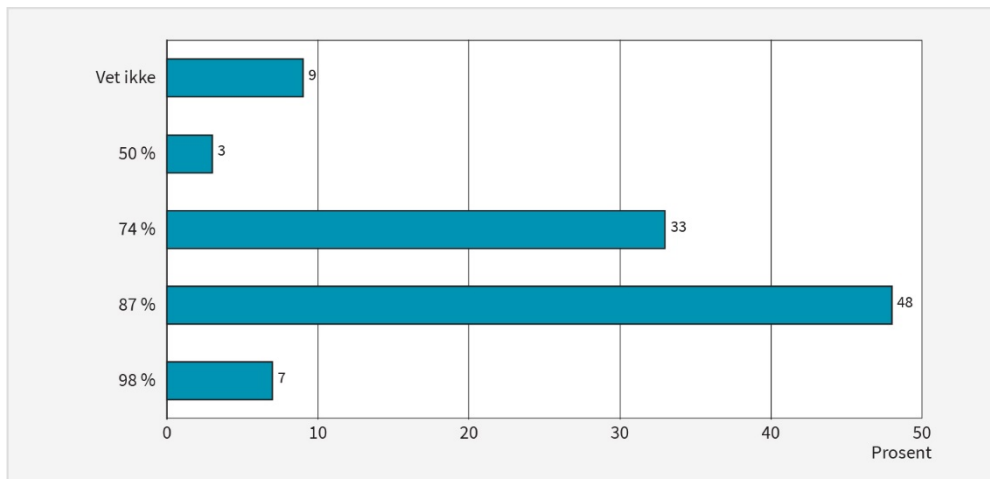
Mot slutten av undersøkelsen har vi lagt inn et kunnskapsspørsmål der respondentene blir bedt om å estimere hvor stor andel av menns lønn kvinner tjener. Ifølge SSB tjener kvinner i dag 87 prosent av menns lønn, og som vi viser i Figur 11, svarer nesten halvparten i tråd med dette på dette spørsmålet. Rundt en tredel tror at lønnsforskjellene er større enn de faktisk er i dag, men kun 7 prosent mener at kvinner og menn får tilnærmet lik lønn på det norske arbeidsmarkedet. Det er altså svært få som tror at det ikke er betydelige lønnsforskjeller mellom menn og kvinner på dagens arbeidsmarked.

I Figur 11 viser vi sammenhengen mellom synet på om arbeidsmarkedet i dag er likestilt for kvinner og menn, og respondentenes anslag på hvor stor andel av menns lønn kvinner tjener⁹. Figuren viser at jo større lønnsforskjeller folk tror det er, jo mindre sannsynlig er det at de mener at arbeidsmarkedet i dag er likestilt. I den lille

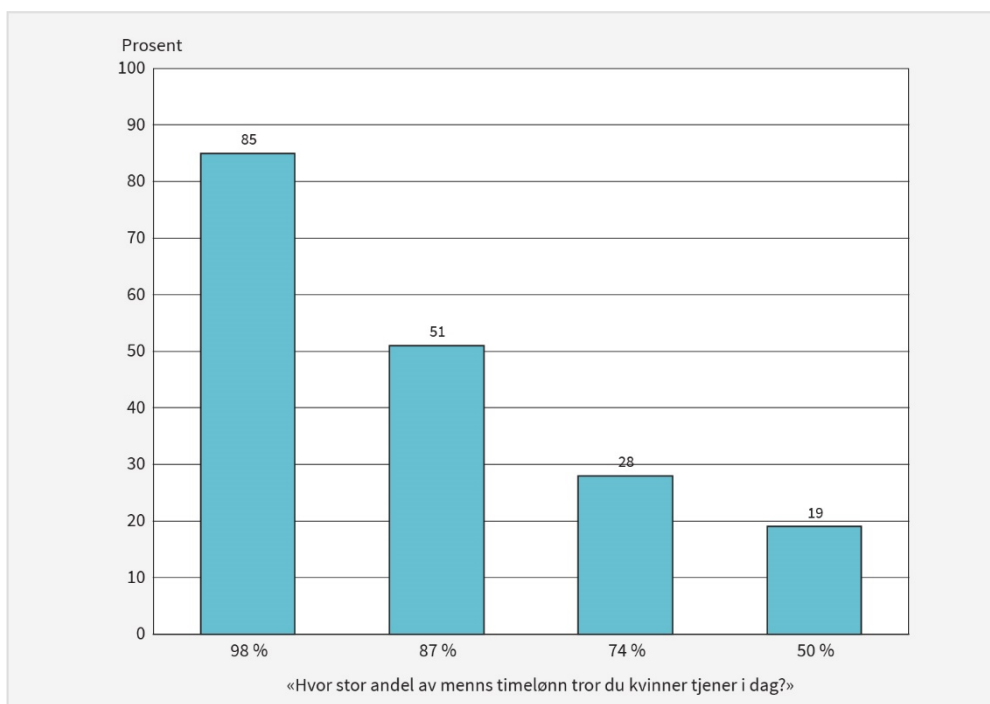
⁹ Spørsmålene ble ikke stilt etter hverandre. Spørsmålet om hvorvidt arbeidsmarkedet er likestilt, var et av de første i undersøkelsen, mens kunnskapsspørsmålet ble stilt helt mot slutten av undersøkelsen.

gruppen som tror at kvinner og menn i tjener like mye, er det, ikke overraskende, et klart flertall (85 prosent) som mener at arbeidsmarkedet er likestilt for menn og kvinner. Men også i gruppen som svarer i tråd med offisiell statistikk – at kvinner tjener 87 prosent av menns inntekt, er det et knapt flertall som mener at arbeidsmarkedet i dag er likestilt. Dette kan enten forstås som at 13 prosents lønnsforskjell oppleves som greit nok i lys av de forskjellene man tidligere har sett, eller at forskjellene ikke forstås som uttrykk for diskriminering, men heller som forskjeller produsert av ulike prioriteringer og karrierevalg.

Figur 11 Hvor stor andel av menns timelønn tror du kvinner tjener i dag? Prosent. (n:4443).



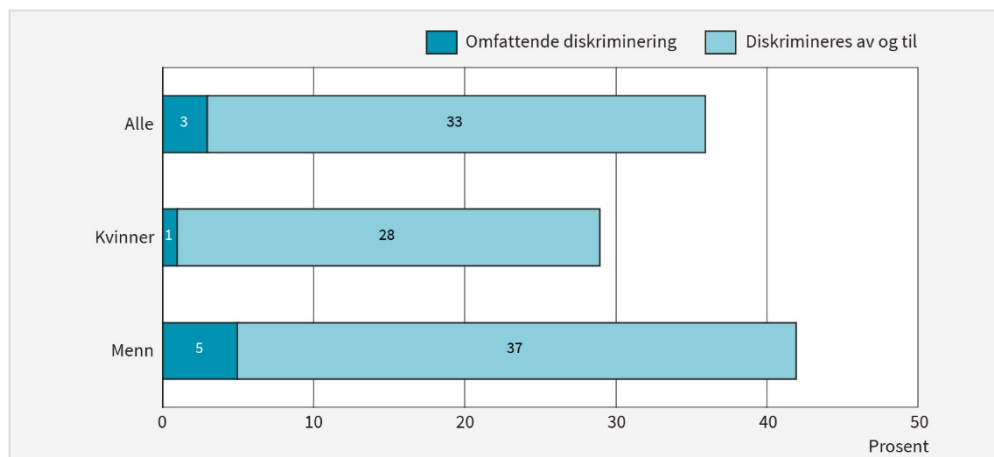
Figur 12 Andel som er helt eller delvis enige i at kvinner og menn er i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet, etter hvor stor andel av menns inntekt de tror kvinner tjener. Prosent (n:3973)



3.4 Blir menn diskriminert i Norge?

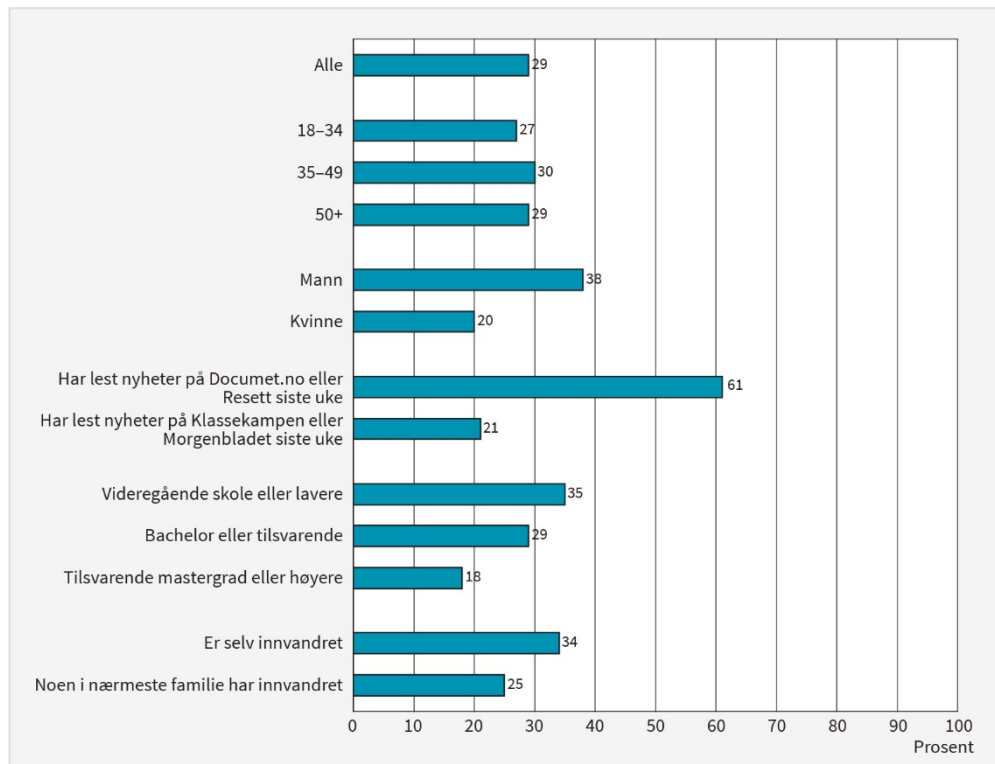
Likestilling handler om at menn og kvinner skal ha like rettigheter og muligheter, og selv om kvinner historisk har vært i en mer marginal maktposisjon enn menn, og fremdeles kan bli diskriminert på flere arenaer, har stadig flere tatt til orde for anerkjennelse av at også menn kan bli diskriminert på noen arenaer. Et slikt perspektiv ser ut til å ha en viss gjenklang i befolkningen, og 42 prosent av norske menn og 30 prosent av norske kvinner mener at menn blir utsatt for diskriminering i dagens Norge. Det er imidlertid få som mener at menn blir utsatt for omfattende diskriminering; kun 1 prosent av norske kvinner, men 5 prosent av norske menn hevder dette i vår undersøkelse.

Figur 13 Tror du **menn** blir diskriminert i Norge i dag? Andel som mener at menn utsettes for omfattende diskriminering eller diskrimineres av og til. Prosent (n: 1501)



Når en tredel av befolkningen mener at menn i Norge i dag diskrimineres, kan det forstås som uttrykk for to ulike forståelser av menns stilling i samfunnet. Noen vil mene at menn diskrimineres fordi de stiller svakere enn kvinner på noen arenaer, for eksempel i barnefordelingssaker. Det er også noen som mener at menn blir diskriminert på grunn av politikken som i føres i dag, en likestillings- og antidiskrimineringspolitikk som gir prioritet til kvinner og minoriteter. Dette er et tema som gjerne dukker opp i debatter på sosiale medier, om likestillingspolitikk og diskriminering, og er særlig utbredt i enkelte alternative medier. Er det i Norge så mye fokus på å hjelpe svake grupper at vi ender opp med at det er hvite norske menn som blir diskriminert? Vi stilte spørsmålet i undersøkelsen, og blant menn er 38 prosent helt eller delvis enige i dette, mot 20 prosent av kvinnene (se Figur 14). På dette spørsmålet trer det også fram betydelige forskjeller mellom ulike respondentgrupper. De største forskjellene finner vi mellom grupper med ulik mediebruk. Blant personer som oppgir å ha lest minst én nyhetssak på enten *Resett* eller *Document.no*, oppgir nesten to tredeler at de er helt eller delvis enige i dette. Blant personer som har lest nyheter i *Morgenbladet* eller *Klassekampen*, finner vi at kun én av fem er enig. Blant personer som ikke har utdannelse ut over videregående, er 35 prosent enige, mot kun 18 prosent av de som har mastergrad eller mer. Vi finner imidlertid ikke klare forskjeller mellom aldersgrupper på dette spørsmålet.

Figur 14 «I Norge i dag er det så mye fokus på å hjelpe svake grupper, at vi ender opp med at det er hvite norske menn som blir diskriminert.» Andel som er helt eller delvis enig. Prosent (n:4443).



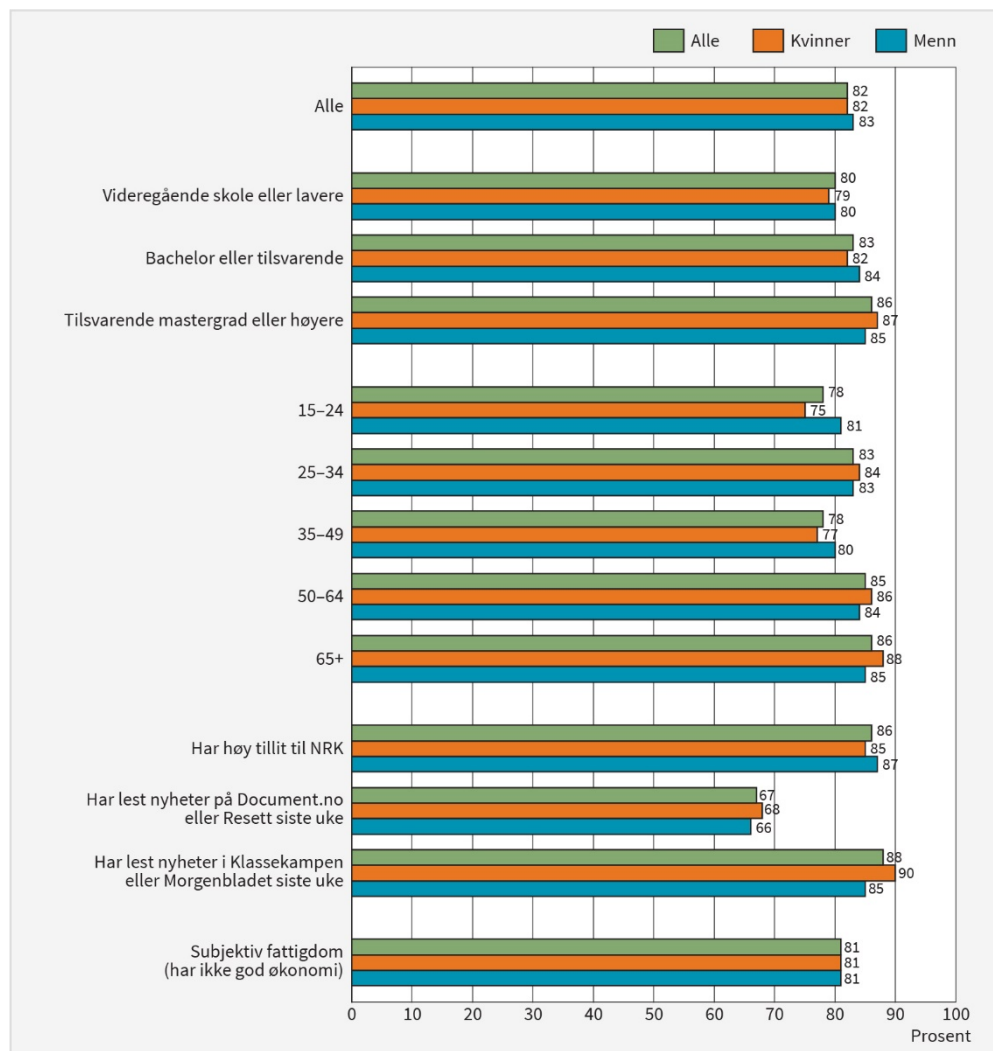
3.5 Pappapermen like populær hos menn og kvinner

Fedrekvote for foreldrepenger ble innført i Norge av regjeringen Brundtland, som første land i verden, i 1993. Målsettingen med fedrekvoten var først og fremst å styrke relasjonen mellom far og barn. Men innføringen hadde også et klart likestillingspolitisk mål, og tanken var at den ville bidra til økt likestilling mellom mor og far i arbeidsliv og omsorgsarbeid. I løpet av de 25 årene som har gått etter at «pappapermen» ble innført, har menns andel av familiearbeidet gått betydelig opp, mens kvinners andel har gått kraftig ned (Aalberg et al., 2012). Mange tilskriver fedrekvoten disse endringene (Brandth and Kvande, 2013).

Fire av fem (82 prosent) er helt eller delvis enige i at det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. For alle andre holdningsspørsmål til likestilling mellom menn og kvinner (og til antidiskrimineringstiltak generelt) finner vil en betydelig større andel kvinner enn menn som støtter likestillingstiltak og antidiskrimineringsarbeid. For pappapermen er det imidlertid like stor oppslutning blant menn og kvinner. Dette gjør at pappapermen kommer i en særstilling blant de likestillingspolitiske virkemidlene; mye tyder på at dette oppleves som et likestillingstiltak også for menn. Dette tiltaket har i tillegg bred støtte på tvers av aldersgrupper og utdannelsesnivå. En gruppe som peker seg ut med litt lavere enighet om at det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm, er lesere av medier som assosieres med ytre høyre eller alternative medier, som *Resett* og *Document.no*. Men til tross for at pappapermen har noe lavere støtte blant lesere av disse mediene enn i andre grupper, er pappapermen er det likestillingsverktøyet som har sterkest støtte også i denne lesergruppen, og to

tredele av de som leste nyheter på Resett og *Document.no* sist uke, er enige i at det er best for alle parter at menn tar ut pappaperm.

Figur 15 Er du enig eller uenig: Det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. Andel som er helt eller delvis enige, etter alder, kjønn, utdanning, mediebruk og subjektiv fattigdom. Prosent (n: 4443).



3.6 Likestillingsarbeidet bør videreføres

I undersøkelsen spurte vi om likestillingen bør føres videre, er ført langt nok eller er ført for langt. Denne spørsmålsformuleringen har blitt brukt i undersøkelser av holdninger til likestilling flere ganger tidligere. Mari Teigen viser i en artikkel fra 2009 at andelen som mener at likestillingen bør videreføres, har holdt seg ganske stabil mellom 1985 og 2001, men med en svak økning mellom 1993 og 2001. Om vi inkluderer resultatene fra vår undersøkelse, finner vi de siste 18 årene en klar økning i andelen som mener at likestillingen må videreføres, og tilbakegang i andelen som mener at likestillingen nå har kommet langt nok. Andelen som mener at likestillingen har gått for langt, har holdt seg stabil på rundt 7 prosent i hele perioden.

Når vi sammenligner tall fra disse tre undersøkelsene, må vi ta en del forbehold. Først og fremst er undersøkelsene gjennomført på ulike måter – valgundersøkelsen er gjennomført som personlige intervjuer, medborgerundersøkelsen som post-enquêteundersøkelse, og holdningsundersøkelsen vår er sendt ut med e-post til et panel. Gitt at alle undersøkelsene gir estimer av holdninger i befolkningen som helhet, og ikke forventes å ha betydelige skjevheter, kan det likefullt være grunnlag for å sammenligne disse. Spørsmålene er imidlertid stilt i ulike typer spørreskjema, med ulik tematikk. Ettersom svarene vi gir på holdningsspørsmål, kan, og vil, bli preget av konteksten spørsmålene stilles i, gjør dette at svarene ikke er direkte sammenlignbare – og eventuelle endringer må vi tolke med varsomhet.

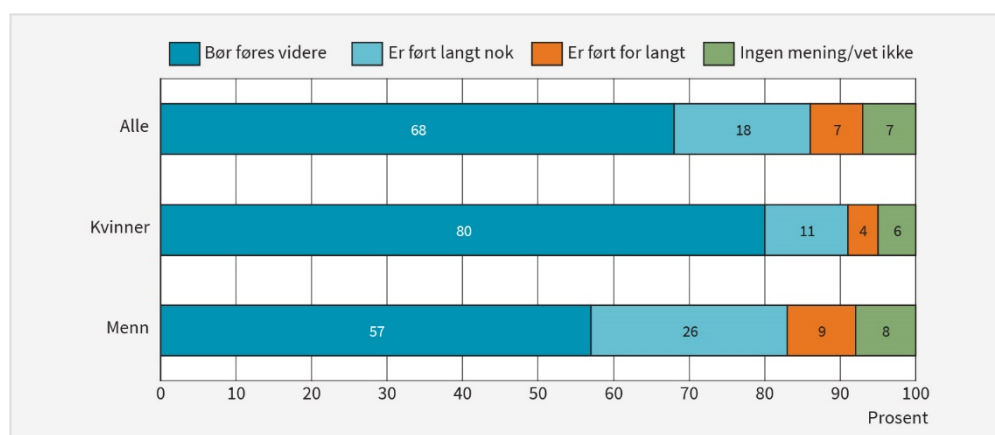
Tabell 2 Andel som mener at likestillingen bør føres videre, er ført langt nok, er ført for langt eller har ingen mening. Prosent.

	1985	1989	1993	2001	2018
Likestillingen bør føres videre	53	55	52	57	68
Likestillingen er ført langt nok	35	33	35	27	18
Likestillingen er ført for langt	7	7	8	6	7
Ingen mening/vet ikke	5	5	6	10	7
Totalt	100	100	100	100	100
N	2167	2193	2194	2190	4419

Data fra valgundersøkelsen (1985, 1989 og 1994), Maktutredningens medborgerundersøkelse (2001) og vår undersøkelse av holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat (2018)

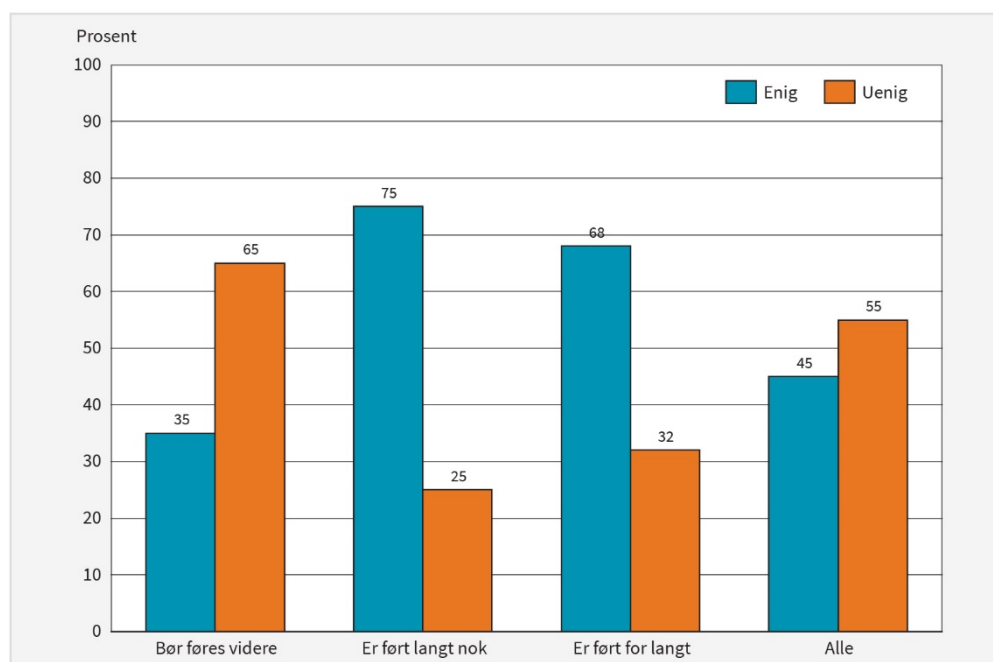
Det er i hele perioden et flertall som mener at arbeidet for kjønnslikestilling bør videreføres. I 2018 er denne støtten betydelig sterkere enn i tidligere år, og to av tre mener at likestillingen bør føres videre. En firedel mener at likestillingen nå har kommet langt nok, og 7 prosent av befolkningen mener at det har gått *for* langt. Ikke overraskende er det flere kvinner enn menn som mener at likestillingsarbeidet bør føres videre. Blant norske menn er det kun litt over halvparten som mener at vi trenger mer likestilling mellom kjønnene enn det vi har i dag.

Figur 16 Vil du si at likestillingen bør føres videre, er den ført langt nok, eller er den ført for langt? (n:4419)



De som mener at likestillingsarbeidet har gått for langt eller langt nok, er langt mer tilbøyelig til å hevde at kvinner og menn i dag er likestilte på arbeidsmarkedet. De som mener likestillingsarbeidet må videreføres, mener sjeldnere at kvinner og menn i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet (se Figur 17). Vi finner med andre ord en klar sammenheng mellom synet på (eventuelt kunnskaper om) likestillingsutfordringer og hvilke holdninger folk uttrykker til videre likestillingsarbeid. Sammenhengen er imidlertid ikke absolutt. En tredel av de som mener at kvinner og menn i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet, mener likefullt at likestillingen bør føres videre. Og en tredel av de som mener at likestillingen har gått for langt, mener ikke at menn og kvinner er likestilt på arbeidsmarkedet i dag. Om det kan forstås som at de mener at menn blir diskriminert på arbeidsmarkedet, er vanskelig å vite.

Figur 17 Er du enig eller uenig i at menn og kvinner i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet? Etter syn på om likestillingspolitikken bør føres videre (n:4085)



3.7 Sammenheng mellom ulike holdninger til kjønnslikestilling

I undersøkelsen har vi fire spørsmål som på ulike måter fanger opp holdninger til likestilling mellom menn og kvinner, og i dette kapittelet vil vi se svarene på disse fire spørsmålene i sammenheng. Med spørsmålet om de er enige i at det i dag stort sett er likestilling på arbeidsmarkedet, får vi et mål på hvor mange som mener at vi i dag i all hovedsak har likestilling på arbeidsmarkedet, et mål som konkret fanger opp opplevelsen av hvordan situasjonen er i dag. Vi viser over at denne indikatoren deler befolkningen i to – hvor halvparten mener at arbeidsmarkedet i dag stort sett er likestilt, mens den andre halvparten mener at det ikke er det. Vi finner små forskjeller i holdninger mellom ulike aldersgrupper og utdannelsesnivå.

I tillegg har vi tre ulike indikatorer som fanger opp ulike aspekter av likestillingspolitikken: om likestillingsarbeidet bør føres videre, om det er så mye søkelys på

svake grupper at det er hvite, norske menn som ender opp med å bli diskriminert, og om det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. Dette er med andre ord spørsmål som på ulike måter fanger opp holdninger til virkemiddelapparatet i likestillingspolitikken.

Svarene på de fire spørsmålene korrelerer positivt med hverandre – om man er positiv til ett av tiltakene, er det høyere sannsynlighet for at man er positiv til andre tiltak. Men når vi ser nærmere på gruppene som er enige med de ulike utsagnene, finner vi imidlertid markante forskjeller.

Tabell 3 Logistisk regresjon. Avhengig variabel: Likestillingsarbeidet bør føres videre.

	Menn og kvinner er i dag stort sett likestilt		Likestillingsarbeidet må føres videre	Det er så mye fokus på svake grupper at det går på bekostning av hvite, norske menn	Pappapermer bra for alle parter			
Kvinne (vs. mann)	3.16	+	2.89	+	2.18	+	0.94	
Har tillit til NRK	1.04		2.25	+	3.29	+	2.05	+
Har lest <i>Klassekampen</i> eller <i>Morgenbladet</i> siste uke	1.09		2.06	+	1.84	+	1.97	+
Har lest <i>Document.no</i> eller <i>Resett</i> siste uke	0.65	-	0.46	-	0.36	-	0.51	-
15–24 (vs. 44 år eller eldre)	0.71	-	0.64	-	1.05		0.59	-
25–34 (vs. 44 år eller eldre)	0.90		0.59	-	0.81	-	0.69	-
35–44 (vs. 44 år eller eldre)	0.99		0.54	-	0.90		0.74	-
Bor i storby	0.97		1.07		1.11		1.18	+
Subjektiv fattigdom (har ikke god økonomi)	1.17	+	1.05		0.71	-	0.98	
Har selv innvandret til Norge	1.12		0.54	-	0.55	-	1.05	
Noen i nærmeste familie har innvandret til Norge	0.87		0.99		1.44	+	1.18	
Har mastergrad eller høyere	0.77	-	1.22		2.12	+	1.19	
Har bachelorutdannelse eller tilsvarende	0.83		1.21	+	1.18		1.06	
Religion er viktig i livet mitt	0.92		0.60	-	0.62	-	0.93	
Enig i at kvinner som går med hijab, ikke kan forvente å bli behandlet som andre kvinner	0.77	-	0.51	-	0.30	-	0.67	-
Constant	0.93		1.18		0.89		0.45	

I Tabell 3 viser vi resultatene fra fire regresjonsanalyser der vi har brukt de samme forklaringsvariablene for å forklare variasjon i svarene på de fire spørsmålene. Det er kun to forklaringer som viser seg å være signifikante på tvers av alle fire likestillings-spørsmålene. Vi finner en signifikant effekt av mediebruk på synet på likestilling for alle fire spørsmål, og at personer som har lest nyheter på enten *Resett* eller *Dokument.no*, er gjennomgående mer negative til alle fire påstander. I tillegg finner vi at personer som er negative til hijab og mener at kvinner som velger å gå med hijab, ikke kan forventes å bli behandlet likt med andre kvinner, også er mer kritiske til alle fire påstander. Det er altså en sammenheng mellom negative holdninger til likestilling,

enten det er synet på om det er likestilling i dag, eller synet på virkemidlene i likestillingspolitikken, og negative holdninger til hijabbruk. For tre av fire indikatorer finner vi også at kvinner oftere er enige enn menn. Unntaket er imidlertid spørsmålet om pappaperm, der kvinner og menn er overveldende enige i at dette er bra for begge parter. En siste gjennomgående trend er at yngre aldersgrupper er mer negative til likestilling mellom kjønnene – for nesten alle aldersgruppene er sammenhengen negativ, men det er litt ulikt hvilke aldersgrupper som slår ut med signifikante forskjeller på det ulike holdningsspørsmålene. Men for alle holdningsspørsmålene er de yngre mer negative til likestilling enn de som er over 44.

Men for flere bakgrunnsvariabler får vi motsatt effekt for ulike holdningsspørsmål. Hovedskillet går mellom holdninger til virkemidlene på den ene siden og synet på om vi i dag har likestilling, på den andre. Sannsynligheten for å mene at vi i dag ikke har likestilling på arbeidsmarkedet, er høyere for de som ikke har høyere utdanning, og for de som rapporterer at de har dårlig økonomi. De som er tilhengere av at likestillingspolitikken skal føres videre, og som mener at den ikke gjennomføres på bekostning av hvite menn, har oftere høyere utdanning og bedre økonomi, og de leser nyheter hos typiske akademiske nyhetskilder på venstresiden, som *Morgenbladet* og *Klassekampen*. Forskjellene i enighet om de to typene indikatorer kan forstås som at disse gruppene har ulike erfaringer fra arbeidsmarkedet; på noen arbeidsplasser og i noen bransjer betyr kanskje kjønn mindre enn i andre bransjer og arbeidsplasser. Satt på spissen kan sammenhengene oppsummeres med at de ressurssvake mener det ikke er likestilling på arbeidsmarkedet, men er mer skeptiske til at likestillingspolitikken videreføres. De mer ressurssterke er for videreføring av likestillingspolitikken, til tross for at de synes at vi i dag stort sett har likestilling på arbeidsmarkedet.

4 Nedsatt funksjonsevne

I dette kapitlet ser vi på holdninger til personer med nedsatt funksjonsevne. Personer med nedsatt funksjonsevne er en samlebetegnelse for alle som har tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Mennesker med nedsatt funksjonsevne er en svært sammensatt gruppe med ulike utfordringer, men kan grovt deles inn i personer med synshemming, bevegelseshemming, hørselshemming, utviklingshemming og psykososiale funksjonsnedsettelse. Det er i dag vanlig å omtale gruppen som «mennesker med nedsatt funksjonsevne» og ikke som funksjonshemmede, for å tydeliggjøre at funksjonsnedsettelsen er noe man *har*, ikke noe man *er*.¹⁰ Når vi forstår funksjonshemming på denne måten, innebærer det at det er samfunnets ansvar å jobbe for bedre tilrettelegging, slik at omgivelsene ikke skaper barrierer for noen. Dette gjøres blant annet ved å innføre standarder for universell utforming av bygninger, transportmidler og så videre. Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon. Positiv særbehandling på grunn av nedsatt funksjonsevne er ikke i strid med loven. Med positiv særbehandling menes at en person får særbehandling i forhold til andre dersom det er nødvendig for å gi like muligheter, for eksempel ved at bevegelseshemmede får lov til å parkere steder der andre ikke kan.¹¹

I dag er det 44 prosent av personer med nedsatt funksjonsevne som er sysselsatt, mot 74 prosent i befolkningen generelt. Mange av de som er utenfor arbeidsmarkedet, ønsker seg en jobb – det er estimert at 85 000 personer med nedsatt funksjonsevne ønsker seg en jobb.¹² Mellom 1973 og 2010 var det en negativ utvikling i sysselsettingen blant personer med funksjonsnedsettelse, og den negative tendensen var særlig markant fra 1985 til 2003 (Molden and Tøssebro, 2013).

Som årsaker til den lave yrkesdeltakelsen hos personer med nedsatt funksjonsevne blir det gjerne påpekt at mennesker med nedsatt funksjonsevne ikke forstås som å ha arbeidsevne, eller at det ikke er vilje til å tilrettelegge for at de skal kunne arbeide. Slik kan mennesker med nedsatt funksjonsevne oppleve ulike former for diskriminering og barrierer i arbeidslivet og i hverdagen ellers. Personer med nedsatt funksjonsevne rapporterer om betydelige erfaringer med diskriminering i undersøkelser som retter seg mot denne gruppen (Skøien and Hem, 2005). Hvilke former for diskriminering de utsettes for, og på hvilke arenaer det skjer, varierer mellom ulike former for funksjonsnedsettelse, men litteraturen fokuserer gjerne på tilgang på jobb og utdanning. Dette kan handle om manglende tilgang på grunn av diskriminering i ansettelsesprosesser, manglende tilrettelegging eller sosial eksklusjon i arbeidsmiljøet (Skøien and Hem, 2005). Ifølge levekårsundersøkelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne oppgir en firedel av arbeidssøkere med nedsatt funksjonsevne å ha

¹⁰ https://www.bukdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Arbeid/Barrierer_for_delta-kelse_i_arbeidslivet/

¹¹ https://www.bukdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Arbeid/Barrierer_for_delta-kelse_i_arbeidslivet/

¹² https://www.bukdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Arbeid/Arbeidsdeltakelse/

blitt diskriminert i arbeidslivet, og én av ti sysselsatte oppgir at de har opplevd diskriminering i arbeidssituasjonen (for eksempel ikke fått deltatt på kurs eller opplevd press for å slutte) på grunn av funksjonshemming (Molden et al. 2009: 40–41).

4.1 Kapittelet oppsummert

Det ser ut til å være lite kunnskaper i populasjonen om de erfaringene personer med nedsatt funksjonsevne har med diskriminering og hatprat. Personer med nedsatt funksjonsevne er de gruppene flest oppgir at de ikke vet om blir utsatt for diskriminering, og mange som ikke vet om offentlig transport er godt nok tilrettelagt for denne gruppen.

Arbeid for å hindre diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne har imidlertid bredere støtte enn noen andre av diskrimineringsgrunnlagene, og viljen til å sanksjonere ved diskriminering er betydelig høyere når det gjelder personer med nedsatt funksjonsevne, enn når det gjelder andre grupper.

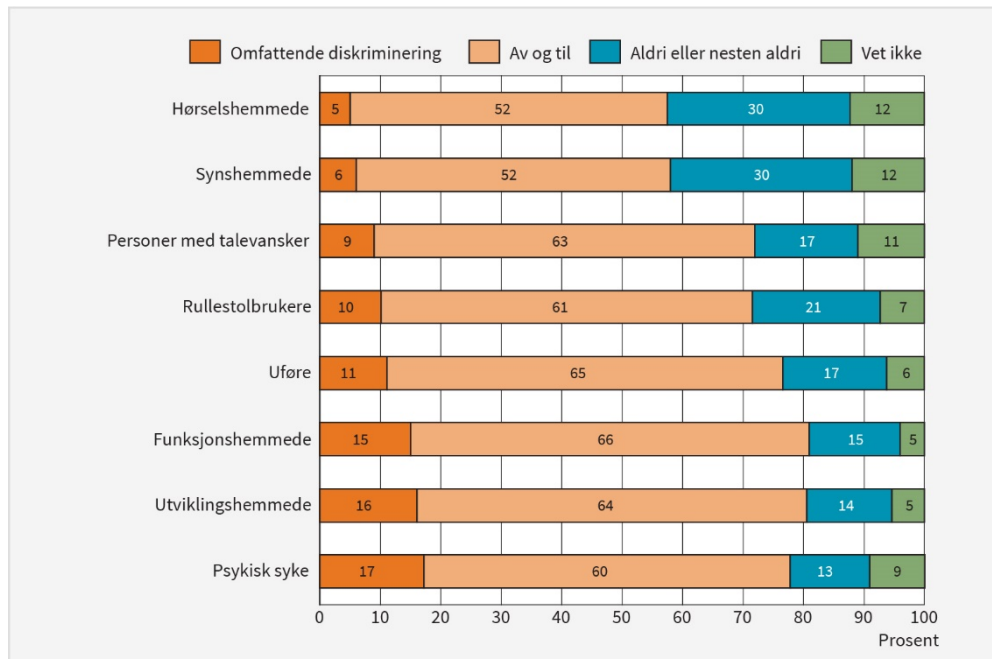
4.2 Få tror at personer med funksjonsnedsettelse blir diskriminert

Det er forholdsvis få som tror at personer med funksjonsnedsettelse utsettes for omfattende diskriminering i Norge i dag. Når vi spør hvilke grupper de tror blir utsatt for diskriminering, er det kun 15 prosent som mener at personer med nedsatt funksjonsevne blir utsatt for omfattende diskriminering. Av de som ble stilt dette spørsmålet, oppga 89 personer (av 1506) at de selv hadde en funksjonsnedsettelse. Av disse mente hver fjerde (26 prosent) at personer med nedsatt funksjonsevne utsettes for omfattende diskriminering i Norge i dag.

Når vi spør om omfang av diskriminering for spesifikke grupper av personer med funksjonsnedsettelse, oppgir enda færre at disse blir diskriminert. Når spørsmålet er stilt om samlebetegnelsen funksjonshemmede, svarer én av seks at funksjonshemmede aldri eller nesten aldri blir utsatt for diskriminering. Når vi spør spesifikt for synshemmede og hørselshemmede, svarer mer enn dobbelt så mange, én av tre, at disse gruppene aldri eller nesten aldri blir utsatt for diskriminering. Dette er lavest av alle gruppene som er beskyttet av likestillings- og diskrimineringsloven, og som er inkludert i vår undersøkelse. Til sammenligning er det kun én av ti som mener at homofile ikke blir diskriminert, og nærmere én av 20 som mener at innvandrere ikke blir utsatt for diskriminering i Norge i dag.

Det er også slående at når vi spør om omfang av diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse, er det svært mange som oppgir at de ikke vet. Når vi spør om synshemmede, hørselshemmede og personer med talevansker, oppgir 11 og 12 prosent at de ikke vet om disse gruppene diskrimineres i det norske samfunnet i dag. Til sammenligning er det kun 3 prosent som oppgir at de ikke vet om homofile blir diskriminert, og kun 2 prosent er usikre på om innvandrere blir utsatt for diskriminering.

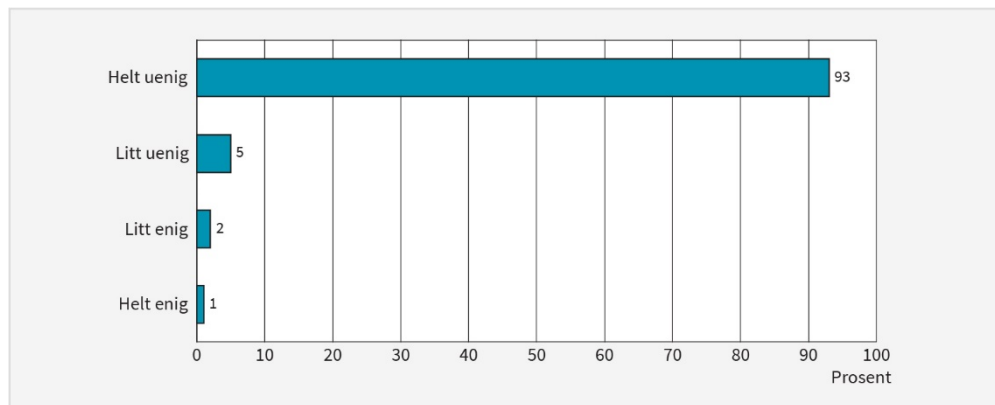
Figur 18 Tror du følgende grupper blir utsatt for diskriminering? Andel som mener at gruppene bli utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til, blir aldri eller nesten aldri diskriminert. (n: 1415/1522/1506). Prosent.



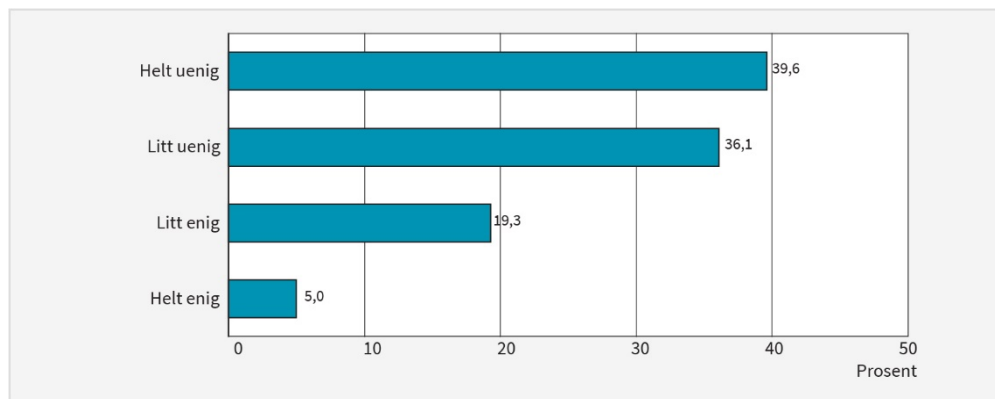
4.3 Hører personer med nedsatt funksjonsevne hjemme i arbeidsmarkedet og i utdanningsinstitusjoner?

Når det er få som tror at personer med funksjonsnedsettelse utsettes for diskriminering i samfunnet, kunne en mulig forklaring vært at diskriminering bortforklares med at urettmessig og negativ forskjellsbehandling er «naturlig» eller «nødvendig» på grunn av funksjonsnedsettelse – at synshemmede, hørselshemmede og andre med tilsvarende funksjonsnedsettelse ikke har noe på arbeidsmarkedet å gjøre. Men når vi spør om dette, finner vi en overveldende bred enighet om at personer med funksjonsnedsettelse bør kunne delta på arbeidsmarkedet. Når deltakerne i undersøkelsen blir konfrontert med påstanden «Synshemmede, hørselshemmede og andre med tilsvarende funksjonsnedsettelse har ikke noe på arbeidsmarkedet å gjøre», sier 93 prosent at de er helt uenige i dette. Ytterligere 5 prosent er litt uenige. Det er altså en bred enighet om at personer med funksjonsnedsettelse kan delta på arbeidsmarkedet.

Figur 19 «Synshemmede, hørselshemmede og andre med tilsvarende funksjonsnedsettelse har ikke noe på arbeidsmarkedet å gjøre». Andel som er helt uenig, litt uenig, litt enig, helt enig. (n: 4365) Prosent.



Figur 20 «Barn med funksjonshemminger bør få slippe å få karakterer og tilsvarende krav på skolen». Andel som er helt uenig, litt uenig, litt enig, og helt enig (n:3852). Prosent.



Vi har også spurt om barn med funksjonshemminger bør få slippe karakterer og tilsvarende krav i skolen. Spørsmålet kan gi en indikasjon på om barn med funksjonsnedsettelse forstås som noen som kan fungere på lik linje med andre barn i samfunnet, eller om man mener de har behov for en særbehandling som også kan innebære senere utenforskap. Spørsmålet er generelt, og svaret vil selvsagt variere med hvor omfattende, og hvilken type, funksjonsnedsettelse respondenten ser for seg at barnet har. For noen barn vil et fravær av krav om karakterer kunne forstås som en tilrettelegging som gjør det mulig å delta i ordinær undervisning i større grad.

Vi finner imidlertid at et overveldende flertall er uenige i at barn med funksjonsnedsettelse skal få slippe karakterer – kun 5 prosent av befolkningen er helt enige i dette. Når vi ser på sammenhengen mellom synet på funksjonshemmede i arbeidslivet og synet på barns karakterer, finner vi at de som er helt enige i at funksjonshemmede ikke bør ha karakterer, i stor grad er de samme som gir uttrykk for at personer med funksjonsnedsettelse ikke hører hjemme i arbeidslivet. Dette er imidlertid en svært liten gruppe.

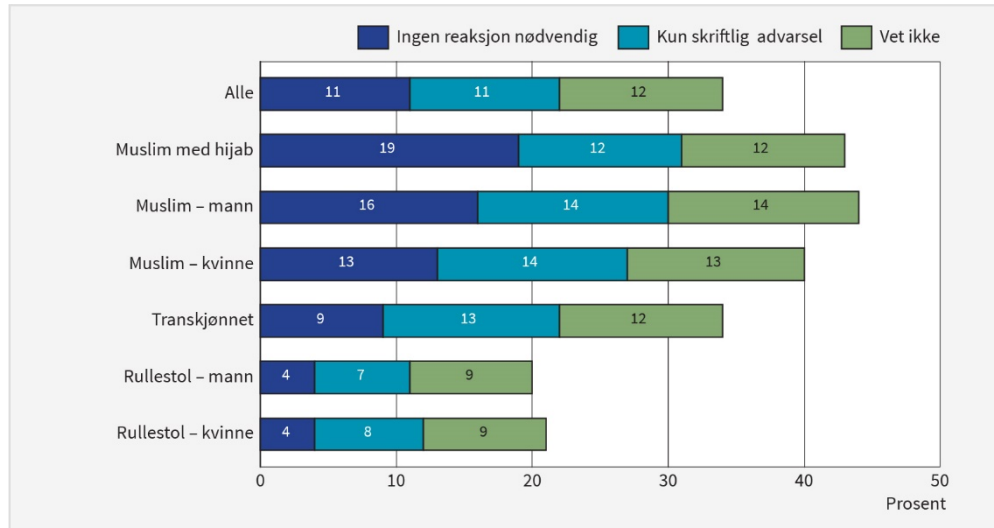
4.4 Størst vilje til å sanksjonere når funksjonshemmede diskrimineres

Når vi ser disse funnene, som viser stor vilje til å gi personer med funksjonsnedsettelser like rettigheter og muligheter i skole og yrkesliv, i kombinasjon med de lave anslagene på diskriminering av gruppen, kan det virke som om det er en bred oppfatning om at denne gruppen har forholdsvis lik tilgang på arbeid, og at et overveldende flertall av befolkningen oppfatter at eventuell negativ forskjellsbehandling ikke vil være legitim. Dette inntrykket forsterkes ytterligere når vi ser på hvordan folk responderer på en vignett som beskriver diskriminering i en ansettelsesprosess.

En «vignett» er et litt langt spørreskjemaspørsmål der respondenten blir forelagt en beskrivelse av et case eller en hendelse og blir bedt om å ta stilling til denne. I vår undersøkelse har vi kombinert dette med et «eksperimentdesign» der utvalget deles i seks, og hvert underutvalg får spørsmål som er nesten identiske, men som varierer på én eller to elementer. Dette gjør det mulig å foreta kontrollerte sammenligninger av hvordan folk responderer avhengig av hvilke grupper som blir utsatt for diskriminering.

I denne vignetten blir respondenten fortalt om et selskap som skal ansette en IT-konsulent, men som velger å ikke ansette den mest kvalifiserte kandidaten, fordi de er redd det vil stille for store krav til tilrettelegging. I de seks ulike underutvalgene er den mest kvalifiserte kandidaten enten en dame sitter i rullestol, en mann som sitter i rullestol, en mannlig muslim, en kvinnelig muslim, en kvinnelig muslim med hijab eller en transperson. I kapittel 8, om virkemidlene til likestillings- og antidiskrimineringsarbeidet, kommer vi tilbake til hvilke sanksjoner respondentene mener er riktige i dette tilfellet. Her vil vi først se på de som mener at *ingen reaksjon er nødvendig*, de som kun vil gi en *skriftlig advarsel*, eller de som *ikke vet* hva som vil være riktig reaksjon. Når respondentene kun krysser av for skriftlig advarsel, men ikke ønsker å be bedriften omgjøre beslutningen, gi bot eller andre sanksjoner, forstår vi dette som et ønske om å påpeke at dette er feil, men at man ikke oppfatter det som noe som krever formelle sanksjoner som vil få konsekvenser for de som diskriminerer. I den grad denne responsen er lik på tvers av gruppene, kan dette forstås som et uttrykk for at myndighetene ikke bør blande seg inn i ansettelsesprosesser i en privat bedrift. Men når andelen som kun vil gi skriftlig advarsel, varierer avhengig av hvilke grupper som blir utsatt for diskriminering, må dette forstås som et uttrykk for at diskriminering av enkelte grupper oppfattes som mer legitimt enn for andre. I Figur 21 viser vi andelen som mener at formelle sanksjoner ikke er nødvendig.

Figur 21 Vignett: Et norsk selskap skal ansette IT-konsulent. Etter intervjurunden er det én person som skiller seg ut som klart mer kvalifisert enn de andre. Men ledelsen i virksomheten synes det er problematisk at hun/han sitter i rullestol / er muslim / bruker hijab / er transkjønnet. De frykter det vil stille for store krav til særskilt tilrettelegging, og bestemmer seg for å ansette personen som var nest best kvalifisert. De blir anmeldt for diskriminering. Andel som mener ingen reaksjon er nødvendig, som kun vil gi skriftlig advarsel, eller som ikke vet. (n: 725, 700, 751, 766, 725, 776)



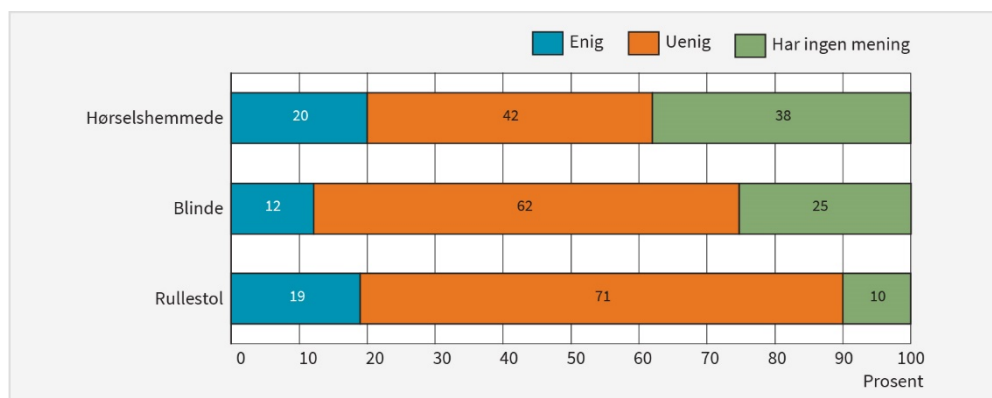
Figur 21 viser at det er få som ikke mener man må ha formelle sanksjoner dersom en rullestolbruker blir diskriminert.¹⁵ Det er kun 4 prosent av de som fikk en vignett med en rullestolbruker, som mener at ingen reaksjon vil være nødvendig i en slik situasjon, mens ytterligere 7–8 prosent vil kun sende en skriftlig advarsel. Når vi stiller det samme spørsmålet for en transperson, er det dobbelt så mange som ikke synes det er nødvendig med formelle sanksjoner. Når den mest kvalifiserte personen er muslim, mener nærmere en tredel av befolkningen at ingen formelle sanksjoner er nødvendig, og ytterligere 12–14 prosent oppgir at de ikke vet. Vi kommer tilbake til diskriminering på grunnlag av kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og religion i senere kapitler.

¹⁵ To ulike underutvalg fikk spørsmålet gitt som henholdsvis en mann og en kvinne som sitter i rullestol, for å undersøke om det er noen interseksjonelle effekter av kjønn og funksjonsnedsettelse. Vi finner ikke at det er signifikante forskjeller i hvordan folk responderer, avhengig av om rullestolbrukeren er mann eller kvinne.

4.5 Ingen tror at offentlig transport er godt nok tilrettelagt

Transport utgjør i betydelig grad en utfordring i hverdagen for personer med nedsatt funksjonsevne, og hver fjerde person med fysisk funksjonsnedsettelse oppgir at transport utgjør en utfordring i hverdagslivet.¹⁴ Dette kan henge sammen med manglende tilrettelegging og ulike barrierer, som igjen får konsekvenser for funksjonshemmedes samfunnsdeltakelse. Det er nedfelt i internasjonale konvensjoner og i norsk lov¹⁵ at offentlige tjenestetilbud skal gi likeverdige tjenester. Det innebærer at det tilrettelegges for at alle skal kunne nyttiggjøre seg av offentlige tilbud, og at de som har behov for særskilt tilrettelegging, får det. For personer med nedsatt funksjonsevne er tilgang til og mulighet til å bruke offentlig transport en viktig forutsetning for å kunne delta i samfunnet på lik linje med andre. Når offentlig transport er tilrettelagt for personer med funksjonsnedsettelse, blir det også lettere for dem å fungere godt i arbeidsmarkedet og å delta på sosiale, politiske og kulturelle arenaer i samfunnet. Men synes folk at offentlig transport er godt nok tilrettelagt for funksjonshemmede? Vi spurte respondentene i undersøkelsen om de er enige i at offentlig transport er godt nok tilrettelagt, og delte utvalget i tre grupper: Den ene gruppen ble spurt om det er godt nok tilrettelagt for rullestolbrukere, den andre om det er godt nok tilrettelagt for blinde, mens den siste ble spurt om det var godt nok tilrettelagt for hørselshemmede.

Figur 22 «Offentlig transport er godt nok tilrettelagt for rullestolbrukere/blinde/ hørselshemmede». Andel som er enig, uenig eller ikke har noen mening. Prosent. (n; 1421, 1514, 1495).



Det er bred enighet om at offentlig transport ikke er godt nok tilrettelagt for funksjonshemmede – kun mellom 12 prosent (de som ble spurt om det er godt nok tilrettelagt for blinde) og 20 prosent (av de som ble spurt om hørselshemmede) mener at offentlig transport er godt nok tilrettelagt. Et overveiende flertall av de som har en mening, og mellom 71 og 42 prosent av de som har svart, er helt eller delvis uenige i at offentlig transport er godt nok tilrettelagt. Men en betydelig gruppe – hele 38 prosent av de som ble spurt om hørselshemmede – oppgir at de ikke vet om offentlig transport er godt nok tilrettelagt.

¹⁴ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Nedsatt_funksjonsevne/Transport/Bruk_av_transport/

¹⁵ Retten til likeverdige tjenester finner vi i blant annet forvaltningsloven, sektorlovgivning og i politiske styringsdokumenter som handlingsplaner og stortingsmeldinger.

5 Seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk

Holdninger til homofili har endret seg betydelig i de fleste vest-europeiske land de siste 50 årene (Kuyper et al., 2013). I Norge har andelen med negative holdninger til lesbiske, homofile og bifile mer enn halvert seg mellom 2008 og 2017¹⁶. Homofile, lesbiske og bifile har oppnådd stadig bredere sosial aksept i samfunnet (Loftus, 2001), og der det for 50 år siden var utenkelig at homofile eller lesbiske skulle kunne velges til parlamentet eller lede en større bedrift, blir dette stadig mer vanlig i mange vest-europeiske land i dag. Men i levekårsundersøkelsen blant lesbiske, homofile og bifile fra 2013 oppgir 23 prosent av lesbiske kvinner og 20 prosent av homofile menn at de har opplevd negative kommentarer eller oppførsel på grunn fordi de er lesbisk, homofil eller bifil (Anderssen and Malterud, 2013). Studier fra USA viser også at folk i dag gir mindre uttrykk for motstand mot homofili i *eksplisitte* holdningsspørsmål, men at slike holdninger i større grad kommer til uttrykk når man legger til rette for å kartlegge *implisitte* holdninger (Banse et al., 2001). Flere internasjonale studier peker imidlertid på at holdninger til homofili avhenger av hvilke samfunnsaspekter man fokuserer på (Kuyper et al., 2013).

Når vi fødes, kategoriseres alle mennesker som ett av to kjønn, og samfunnet vårt organiseres fremdeles i stor grad rundt dette; i alt fra utstedelse av pass, organisering av idrett, kvotering til styrer og politiske partier og merking av offentlige toaletter gjøres kjønn relevant. I de siste årene har det i økende grad blitt fokusert på konsekvenser dette har for de som ikke føler seg entydig som mann eller kvinne, eller som opplever at de er født i feil kropp. Behovet for å sikre likebehandling og tilrettelegging for deltakelse for transpersoner er imidlertid forholdsvis nytt i likestillingspolitikken. I dette kapittelet diskuterer vi holdninger til homofile, lesbiske og bifile i lys av to ulike problemstillinger. Først ser vi på hvordan folk svarer på spørsmålet om hvorvidt homofile og lesbiske fritt bør få velge hvordan de vil leve livet sitt, før vi ser på hvordan folk stiller seg til om homofile bør få adoptere barn. Deretter ser vi på holdninger til transpersoner. Vi spør hvordan folk tenker rundt det å innføre en tredje kjønnskategori når man registrerer pass, før vi ser på hvordan folk tror de ville reagert om en mannlig venn begynte å kle seg i kvinneklær, eller en transperson ble lærer for barnet deres.

¹⁶ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtqi/Holdninger/

5.1 Kapittelet oppsummert

Det har i Norge, i likhet med de fleste europeiske land, gjennom de siste tiårene vært en økt aksept for at homofile og lesbiske skal kunne få leve livet sitt slik de selv vil, og til at homofile skal kunne adoptere. Skepsisen til homofile er imidlertid noe høyere i Norge enn i naboland som vi vanligvis sammenligner oss med i likestillings-spørsmål, som Sverige, Nederland og Island.

Vi finner at det er betydelige forskjeller mellom ulike samfunnsgrupper i holdninger til om homofile bør få adoptere. Motstanden mot at homofile skal få adoptere, er mer enn dobbelt så stor blant de over 34 år sammenlignet med de under, kvinner er langt mer åpne for at homofile skal kunne adoptere, enn menn. Også personer med høyere utdanning og personer som bor i urbane områder, er mer positive.

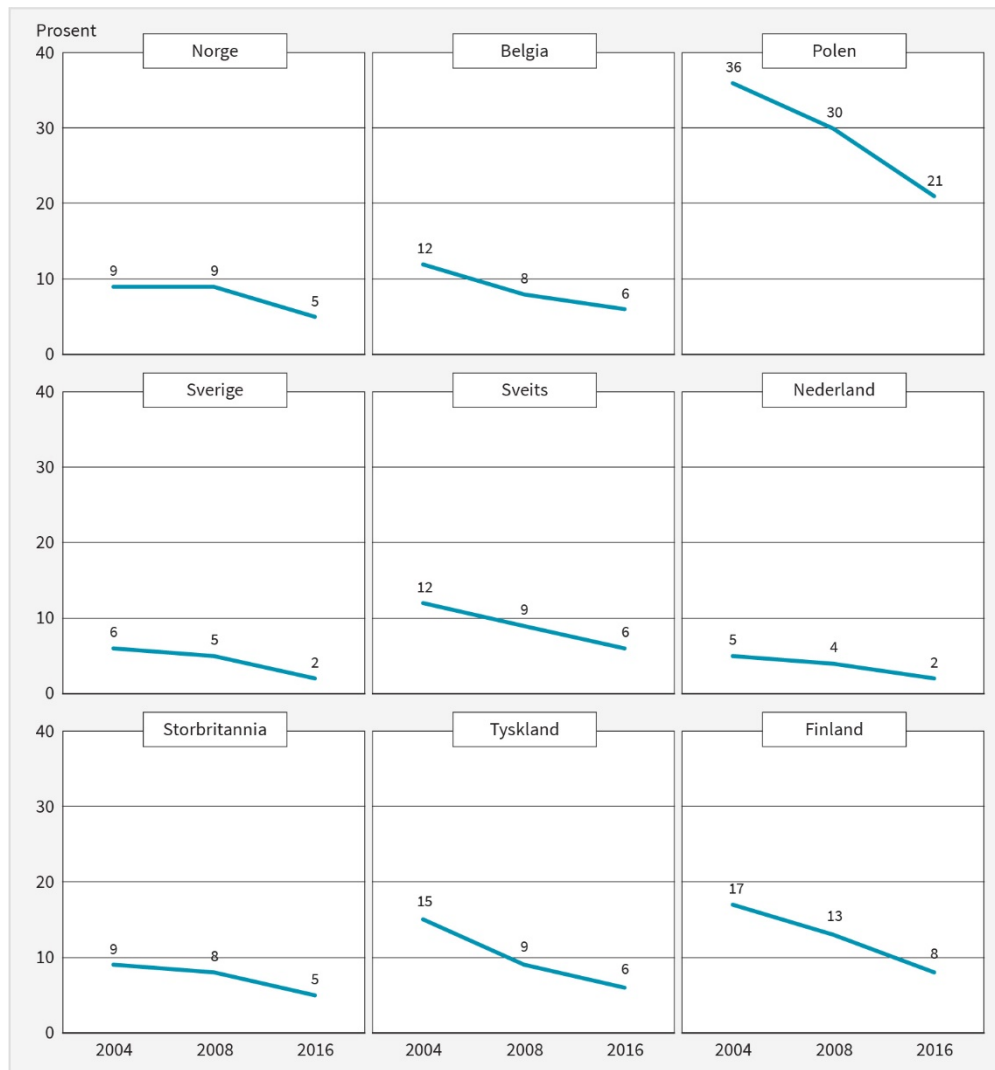
Et flertall mener at det ikke bør gis mulighet til å skrive A for «annet kjønn» i norske pass. Det er imidlertid en stor gruppe som ikke vet hva de synes om dette spørsmålet. Andelen usikre er minst i de yngste aldersgruppene, og her er det også et knapt flertall som mener det bør være mulig å få pass med A for «annet kjønn».

Personer som oppgir at religion er svært viktig i livet deres, motsetter seg i langt større grad transpersoner som lærere eller i vennekretsen og er langt mer skeptiske til homofil adopsjon enn personer som mener at religion ikke er viktig.

5.2 Bør homofile og lesbiske få være frie til å leve livet sitt slik de selv ønsker?

I Figur 23 oppsummerer vi funn fra European Social Survey i de ni landene som deltok i undersøkelsen i årene 2004, 2008 og 2016. Figuren viser at det i de fleste europeiske land i dag pågår betydelige endringer i holdninger til homofile og lesbiske. I mange land har det fra 2004 til 2016 vært en halvering i andelen som mener at homofile og lesbiske ikke bør få stå fritt til å velge hvordan de vil leve livet sitt. I Sverige og Nederland finner vi den laveste andelen av befolkningen som mener at homofile og lesbiske ikke bør få leve slik de selv vil. I holdningsspørsmål om likestilling ligger Norge gjerne sammen med Sverige og Nederland i gruppen av de mest liberale landene. På dette spørsmålet viser norske respondenter oftere skepsis til homofile enn i disse landene og er mer på nivå med Storbritannia og Belgia her. Forskjellene er imidlertid ikke store. Selv om det er mer enn dobbelt så vanlig å mene at homofile og lesbiske ikke bør få være frie til å leve som de vil i Norge, sammenlignet med Sverige og Nederland, er det fremdeles kun en liten gruppe som gir uttrykk for slike holdninger. Det absolutte flertallet uttrykker, i en slik survey, at homofile må få leve som de vil. Det er her ikke stilt spørsmål om synet på bifile, og vi kan derfor ikke si noe om endringer i synet på denne gruppen.

Figur 23 «Homofile og lesbiske må få være frie til å leve livet slik de vil». Andel som er uenig. Endring over tid for utvalgte land. European Social Survey 2004 2008 og 2016



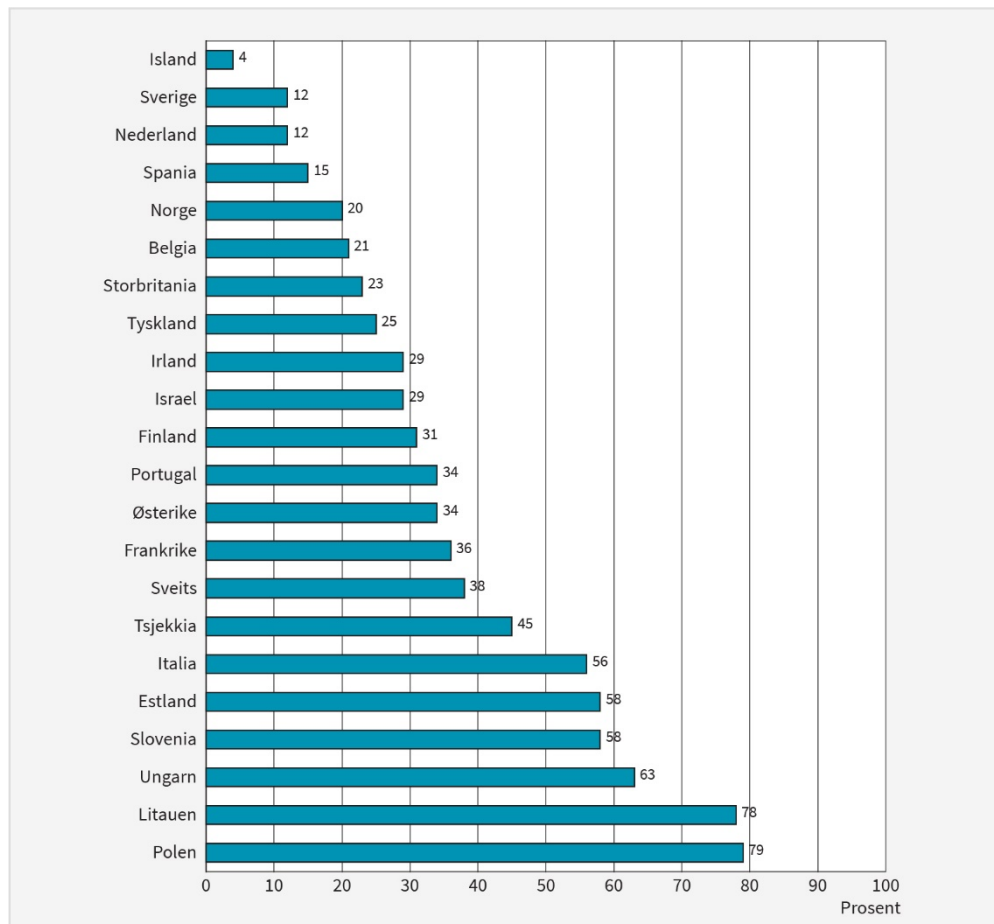
5.3 Bør homofile få adoptere?

Spørsmålet om homofile bør få leve som de selv ønsker, kan tolkes som et uttrykk for generelle liberale verdier og aksept for ulikhet. I et annet spørsmål i European Social Survey blir respondenter spurt om de synes homofile bør få lov til å adoptere barn. Dette er et spørsmål som i større grad tapper inn i holdninger til hvem de homofile er, og deres muligheter for sosial integrasjon. Det kan være flere grunner til at folk ikke mener homofile bør få adoptere. Noen mener at samfunnet ikke er klart for det, og at de adopterte barna risikerer å bli utsatt for mobbing om foreldrene er homofile. Andre innvender at det er en kvalitativ forskjell på å ha en mor og en far og to fedre eller to mødre – at et homofilt par ikke forstås som likeverdige heterofile par som

omsorgspersoner.¹⁷ Svarene på dette spørsmålet kan også formes av at noen vil være motstandere av adopsjon, uavhengig av foreldrenes seksuelle orientering.

Dette spørsmålet gir langt større variasjon mellom land, og også i Norge er det langt flere som mener at homofile ikke bør få adoptere, enn det er som mener at homofile ikke bør få leve som de selv vil. Dette spørsmålet er kun stilt i den siste runden i European Social Survey (2016), så på dette spørsmålet kan vi ikke måle endringer over tid. Når vi sammenligner land, ser vi at nordmenn uttrykker mindre motstand mot at homofile skal få adoptere, enn befolkningen i de fleste andre europeiske land. Men heller ikke her havner Norge sammen med de mest liberale landene; befolkningen i både Spania, Nederland, Sverige og Island uttrykker mer liberale holdninger til homofile og adopsjon enn nordmenn.

Figur 24 «Homofile og lesbiske bør ha samme rettigheter til å adoptere som heterofile par». Andel som er helt eller delvis uenige (4 eller 5 på en 5 punkt skala). Prosent. European Social Survey 2016



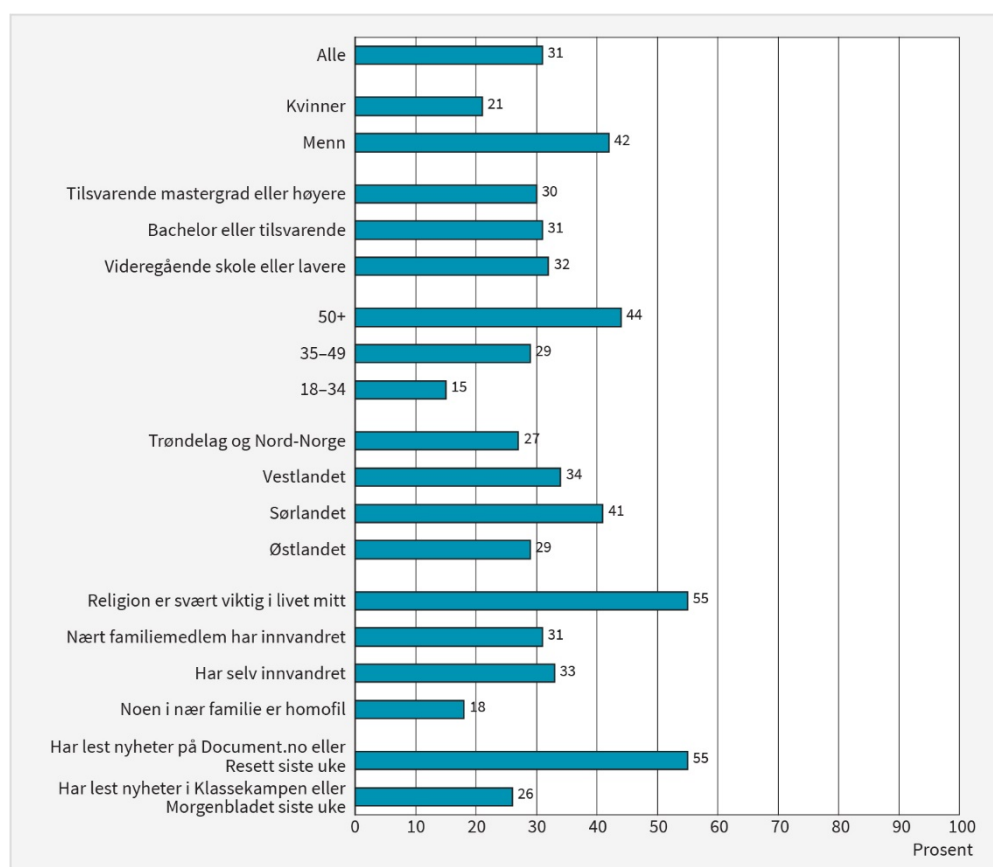
Vi har stilt et tilsvarende spørsmål om homofil adopsjon i vår undersøkelse (se Figur 25). Disse resultatene er ikke direkte sammenlignbare med funnene fra European Social Survey, siden vi i den norske undersøkelsen kun opererer med fire svaralternativer, mot fem i den europeiske. Ved å ikke tilby en midtkategori, men heller gi alter-

¹⁷ <https://forskning.no/barn-og-ungdom-homoseksualitet-samliv/bekymret-for-barn-med-homofile-foreldre/670239>

nativet «ingen mening», tvinges respondenter i større grad til å ta stilling til spørsmålet. Derfor finner vi i vår undersøkelse også en større andel som uttrykker at homofile ikke bør få adoptere; nesten hver tredje nordmann er enig i dette.

Her er det betydelige forskjeller mellom grupper. Vi finner klare forskjeller i holdninger til homofil adopsjon mellom menn og kvinner; menn er dobbelt så ofte motstandere som kvinner. Vi ser også klare forskjeller mellom generasjoner – blant de i aldersgruppen fra 35 til 50 år er motstanden nesten dobbelt så høy som blant de under 35 år. Den sterkeste effekten finner vi imidlertid for religion. Inntil nylig har kirken vært en av få institusjoner som har fått lov til å diskriminere homofile i ansettelse av prester og i inngåelse av ekteskap, og innenfor kirken er det fremdeles en del som ytrer motstand mot begge deler. I lys av dette er det kanskje ikke overraskende at motstanden mot homofil adopsjon er klart sterkest blant de som forteller at religion er svært viktig i livet deres. I denne gruppen gir to av tre uttrykk for at homofile ikke bør få adoptere. Denne gruppen er imidlertid forholdsvis liten – kun 8 prosent av utvalget ga uttrykk for at religion er svært viktig i livet deres.

Figur 25 «Homofile og lesbiske bør ha samme rettigheter til å adoptere som heterofile par». Andel som er helt eller delvis uenige. Prosent. (3, eller 4 på en 4 punkt skala).



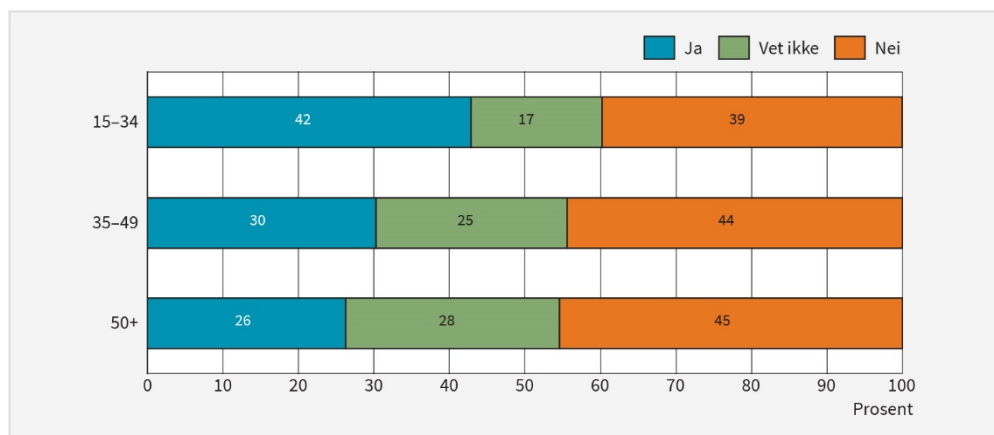
Vi ser en tendens til at personer som selv har innvandret, uttrykker noe høyere motstand mot at homofile skal få adoptere. Effekten er imidlertid forholdsvis svak. Det er større motstand mot homofil adopsjon blant innbyggere på Sørlandet enn blant innvandrere i denne undersøkelsen. Barn av innvandrere uttrykker like ofte – eller sjelden – motstand mot homofil adopsjon som majoritetsbefolkningen.

5.4 Burde det være mulig å få pass merket A for «annet kjønn»?

Etter en lovendring i 2016 er det i dag lettere å endre juridisk kjønn i Norge, og personer som ønsker å bytte juridisk kjønn, kan søke om dette og vil normalt få nytt ID-nummer og pass som reflekterer deres egenopplevde kjønnsidentitet. Dagens system er imidlertid ikke tilpasset de som ikke føler seg entydig som mann eller kvinne, og for å få pass må man velge én av de to. Det har blitt tatt til orde for at man bør opprette en tredje «annet»-kategori for denne gruppen. I vår undersøkelse har vi kartlagt hva nordmenn tenker om en endring der det blir mulig å stå oppført med A for «annet kjønn».

Kun en tredel av befolkningen mener at det bør være mulig, men nesten like mange – én av fire – oppgir at de ikke vet. Transpersoners rettigheter og muligheter har først i de siste årene kommet på agendaen i Norge, og det kan se ut som om mange fremdeles vet for lite om gruppen og de utfordringene de lever med, til å svare på dette. På dette spørsmålet ser vi imidlertid at det er betydelige forskjeller i holdninger mellom generasjoner. Blant de over 50 er det betydelig skepsis til å tillate A for annet kjønn, og kun én av fire vil tillate dette. I den yngste aldersgruppen er det imidlertid nesten dobbelt så mange som mener at dette bør tillates, og det er flere som er for enn mot. Det er kun en svak nedgang mellom generasjoner i andel som er negative, den største forskjellen mellom de eldste og de yngste er at det blant de yngste er færre som oppgir at de er usikre på hva de mener.

Figur 26 «I alle norske pass registreres kjønn: M for mann og K for kvinne. Bør man i tillegg ha mulighet til å skrive A for «annet kjønn» for de som ikke føler seg entydig som mann eller kvinne?» Andel som svarer ja, nei eller vet ikke, etter alder. Prosent. (n: 4443).

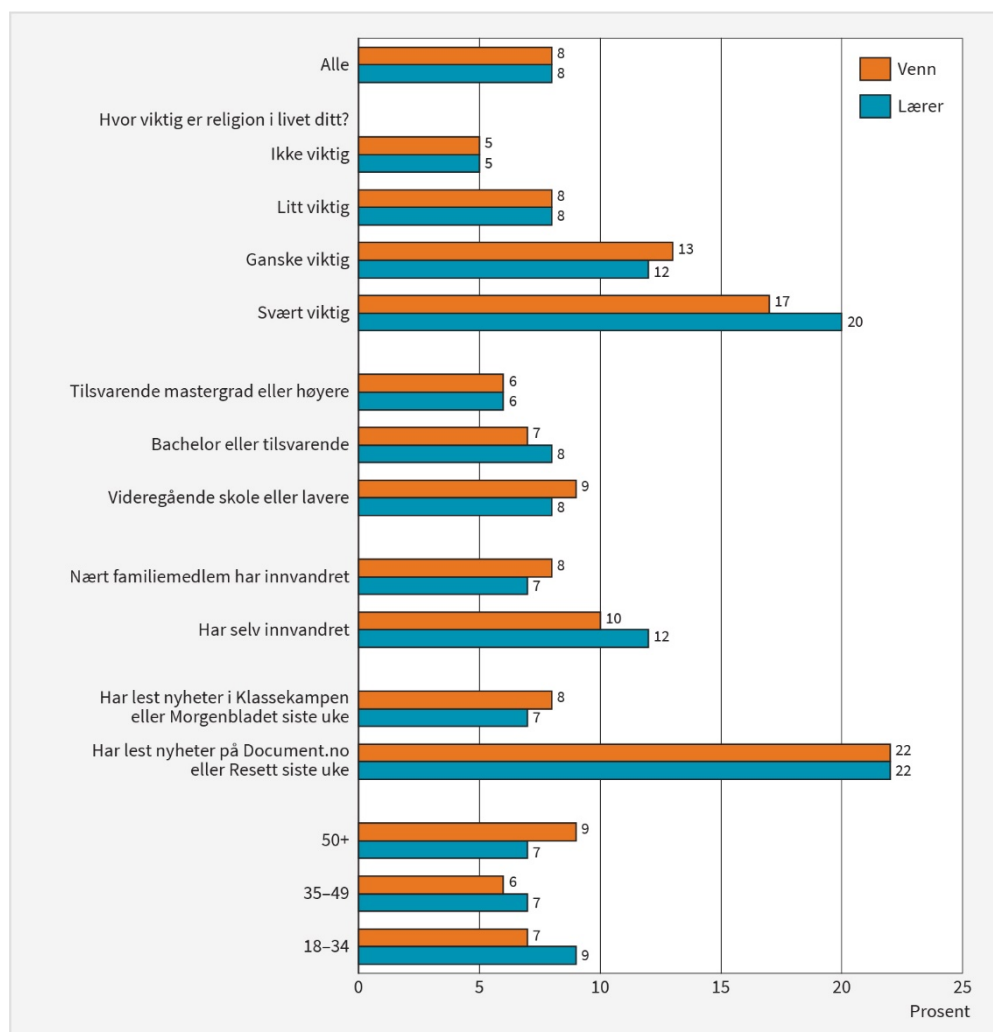


5.5 Kan en transperson være lærer eller venn?

Det er altså et flertall som ikke ønsker å anerkjenne et tredje, juridisk kjønn når det utstedes pass. Men hvordan opplever folk å ha transpersoner i sin sosiale omgangskrets eller å møte dem i offentlige roller? Når vi spør om dette, vil det for de fleste respondenter være et hypotetisk spørsmål, for det er fremdeles ganske sjelden i Norge at mennesker står åpent fram som transperson eller med en transidentitet. Mens 74 prosent av befolkningen oppgir at de kjenner en person som er homofil, bifil eller lesbisk, er det kun 19 prosent som oppgir at de kjenner en transperson eller en person som har gjennomgått kjønnsbekreftende medisinsk behandling. Blant de over

50 år er det kun 13 prosent som oppgir å kjenne en transperson – mot 27 blant de under 35 år. Men til tross for at transtematikk ikke er så vanlig i vennekretsen hos folk, mener flertallet at de ikke ville funnet det problematisk om en transperson ble lærer for barnet deres, eller om en venn fortalte at han likte å kle seg i kvinneklær (se Figur 27).

Figur 27 «Dersom en transkjønnet kvinne (født som mann) ble ansatt som lærer for barnet mitt, ville jeg protestert» og «Hvis en mannlig bekjent fortalte meg at han likte å kle seg i kvinneklær, ville jeg sannsynligvis brutt kontakten med han». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n:4443).



For begge spørsmålene mener de aller fleste at de ikke ville protestert. For begge spørsmål er det 8 prosent som er helt eller delvis enige i at de ville brutt kontakten med en slik venn eller protestert mot en slik lærer. For begge spørsmålene ser vi en svak effekt av utdanning – der de med høyere utdanning er noe mer positive til transpersoner. Mens vi finner en klar effekt for alder for spørsmålet om å ha en annet-kategori i pass for de som ikke føler seg entydig som mann eller kvinne, finner vi ingen klar effekt av alder på holdninger til transpersoner i vennekretsen eller som lærer. Personer som selv har innvandret, er svakt mer negative til transpersoner, men her er det også svært små utslag som så vidt er signifikante. De største effektene finner vi for mediebruk; personer som har lest nyheter hos alternative nyhetskilder som

Resett og *Document.no*, uttrykker en lagt større motstand mot transpersoner, både i vennekretsen og som lærere. Tilsvarende finner vi at personer som oppgir at religion er svært viktig i livet deres, i langt større grad motsetter seg transpersoner som lærere eller i vennekretsen enn personer som mener at religion ikke er viktig.

6 Etniske og religiøse minoriteter

I dette kapitlet diskuterer vi holdninger til diskriminering av innvandrede, nasjonale og religiøse minoriteter. Vi har valgt å se på disse gruppene samlet siden de fleste religiøse minoriteter i Norge i dag har innvandret i løpet av de siste 50 årene. Det har imidlertid bodd jøder i Norge siden jødeparagrafen ble opphevet i 1851, og jøder har derfor status som nasjonal minoritet. Norge har også andre nasjonale minoriteter (jøder, romanifolket (tatere), rom (sigøynere), kvener og skogfinner) og urfolk (samer) som utgjør etniske minoriteter som ikke har innvandret i nyere tid. Nasjonale minoriteter og urfolk har et eget minoritetsvern, blant annet gjennom at Norge har ratifisert Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av urfolk og nasjonale minoriteter.

6.1 Kapitlet oppsummert

Rom, romani og muslimer er de gruppene som flest tror blir diskriminert i Norge. Av alle de gruppene som er beskyttet i likestillingsloven, er dette de gruppene som er minst populære som mulig statsminister og som potensiell nabo eller ektefelle. Det er også mindre vilje til å pålegge et borettslag å omgjøre et vedtak om å nekte framleie begrunnet med etnisitet eller religion om den som utsettes for diskriminering, er muslim eller rom.

Ved diskriminering i en ansettelsesprosess er det fire ganger flere som mener det ikke er nødvendig å reagere om en kvinne med hijab ikke får en jobb selv om hun er best kvalifisert, sammenlignet med en kvinne i rullestol i samme situasjon.

Resultatene er gjennomgående svært like når vi spør ulike underutvalg om muslimer og innvandrere, mens det ofte er mindre aksept for diskriminering når vi spør spesifikt om innvandreregrupper fra Thailand, Polen eller Sverige. Dette betyr at personer som blir spurt om holdninger til «innvandrere», i stor grad oppgir hvilke holdninger de har til muslimske innvandrere.

En av fire oppgir at de er helt eller delvis enige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Det er ingen forskjeller mellom aldersgrupper i holdninger til «rase»-spørsmålet, men ideen om at mennesker kan rangeres etter «raser», er mer utbredt blant folk med lavere utdanning, som bor i rurale områder, og som følger nyheter fra alternative nyhetskanaler som *Resett* og *Document.no*. Personer som er enige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre, oppfatter innvandring som mer problematisk enn andre, og støtter i mindre grad opp om at diskriminering av etniske minoriteter bør føre til formelle sanksjoner.

En av tre oppgir at de av og til blir reddet om de må gå forbi en gruppe muslimske menn på gaten. Respondentene oppgir altså ikke bare en frykt for islam på et overordnet ideologisk nivå, men en konkret frykt for mennesker som framstår som muslimer, når de møter dem på gaten. Denne frykten for muslimer er den enkeltfaktoren som har klart størst forklaringskraft i analyser av holdninger til innvandring.

Når vi spør om innvandringens konsekvenser for Norge, illustrerer svarene en polarisert debatt, der de fleste er ensidig enige eller uenige i alle utsagn der det hevdes

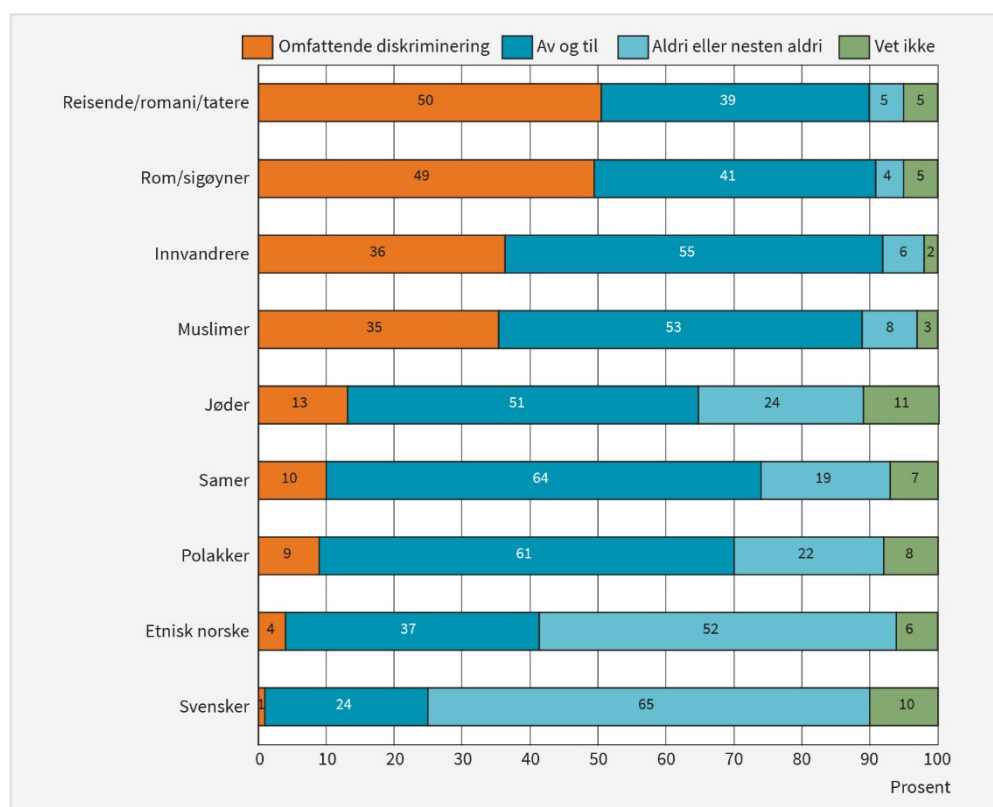
at innvandring kan være skadelig. På spørsmål om hvilke typer innvandring folk ønsker ser vi imidlertid at et flertall samler seg i midtkategorier og er åpne for innvandring, men med begrensinger. Et flertall ønsker kvoter for hvor mange som kan komme til Norge, både for arbeidsinnvandrere fra EØS-området, krigsflyktninger og mennesker som søker politisk asyl.

Nordmenn er forholdsvis konservative i sin forståelse av hvem som kan «bli norske». Én av fem mener at en innvandrer fra Sverige aldri vil kunne bli helt norsk, selv om vedkommende bor i Norge store deler av livet. Dersom innvandrerens kommer fra Somalia, er det imidlertid dobbelt så mange – 39 prosent – som mener at vedkommende aldri vil kunne bli helt norsk.

6.2 Hvem tror vi blir diskriminert?

Når vi spør hvilke grupper som blir diskriminert i dag, er det særlig noen av de etniske minoritetene som blir pekt på som utsatt for omfattende diskriminering. Det har de siste årene vært flere studier som har vist at befolkningen har negative holdninger til rom, romani og muslimer (Strabac et al., 2014; Hoffmann and Moe, 2017; Blom, 2017), og også i vår studie er det disse gruppene som peker seg ut som de gruppene flest tror blir diskriminert.

Figur 28 Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag?¹⁸ Etniske og religiøse minoriteter. Andel som mener gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til, blir aldri eller nesten aldri utsatt for diskriminering. Prosent. (n: 1415/1522/1506).



¹⁸ Fullstendig spørsmålsstilling: Diskriminering er å bli utsatt for urimelig forskjellsbehandling på grunn av gruppetilhørighet. Vi vil nå liste opp ulike grupper som kan bli utsatt for diskriminering. Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag?

Det er særlig de nasjonale minoritetene rom og romani mange nordmenn tror blir diskriminert i Norge i dag. Så godt som alle krysset av på at disse gruppene blir diskriminert; kun 4 og 5 prosent mener at de aldri eller nesten aldri blir utsatt for diskriminering, og ytterligere 5 prosent sier at de ikke vet. Også når vi spør om innvandrere generelt og muslimer spesielt, er det mange som mener at disse gruppene kan bli utsatt for diskriminering. Rundt en tredel mener innvandrere og muslimer utsettes for omfattende diskriminering, mens ytterligere 53–55 prosent mener de utsettes for diskriminering av og til. Det er verd å merke seg at resultatene er ganske like når vi spør spesifikt for muslimer, som når vi spør for innvandrere som overordnet gruppe. Dette kan være en indikator på at mange først og fremst tenker på muslimske innvandrere når vi spør om synet på innvandrere. Når vi spør om de to innvandrergruppene som det faktisk er flest av i Norge i dag,¹⁹ polakker og svensker, er det langt færre som mener at disse blir utsatt for diskriminering.

For andre etniske og innvandrede minoriteter som jøder, polakker og samer uttrykker folk mye mer usikkerhet – de vet ikke helt om diskriminering (fremdeles) er et problem for disse gruppene i Norge i dag, og det er gjennomgående langt færre som tror at de utsettes for omfattende diskriminering. Kun 10 prosent tror at samer i dag utsettes for omfattende diskriminering. Det er flere som mener at «etnisk norske» blir utsatt for diskriminering, enn det er som tror at svensker blir diskriminert i Norge i dag.

6.3 Ulik reaksjon avhengig av hvilken etnisk gruppe som diskrimineres

Så langt har vi sett at folk tror at ulike grupper utsettes for ulik grad av diskriminering. Men hva med diskrimineringsvernet – oppfatter folk dette som like legitimt for etniske minoriteter som når andre grupper blir diskriminert? For å kartlegge dette har vi gitt våre respondenter en vignett med et eksempel på diskriminering på boligmarkedet. Eksempelet bygger på en konkret diskrimineringssak som har vært til behandling hos likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO).²⁰ Boligmarkedet er et område som er særlig relevant for å kartlegge omfang av diskriminering. Boligmarkedet er en av de arenaene der det er flest klager på diskriminering i Norge (Søholt and Astrup, 2009), og ifølge SSBs levekårsundersøkelse blant innvandrere i Norge 2005/2006 oppgir én av fem ikke-vestlige innvandrere at de har blitt nektet å leie eller kjøpe bolig på grunn av sin innvandrerbakgrunn. Blant innvandrere fra Somalia, Irak og Iran oppgir henholdsvis 42, 38 og 34 prosent at de har opplevd slik forskjellsbehandling (Blom and Henriksen, 2008). Også de nasjonale minoritetene rom og romani oppgir stor grad av diskriminering på boligmarkedet (Bay, 2001; Langford and Dyb, 2011; Rosvoll et al., 2014; Tyldum and Friberg, 2014). Innvandrere er mer avhengig av leiemarkedet enn majoritetsbefolkningen, da kun 63 prosent eier egen bolig (selv-eier eller borettslag), mot 76 prosent av majoritetsbefolkningen (Blom and Henriksen, 2008). Det betyr også at de er avhengig av at vi har et leiemarked der de ikke diskrimineres. Husleieloven og de andre boliglovene (borettslagsloven og sameieloven) har konkretisert forbudet mot direkte diskriminering i boligmarkedet: Ved utleie av husrom kan det ikke tas hensyn til etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion eller livssyn (§ 1-8 i husleieloven). Mange borettslag

¹⁹ <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef>

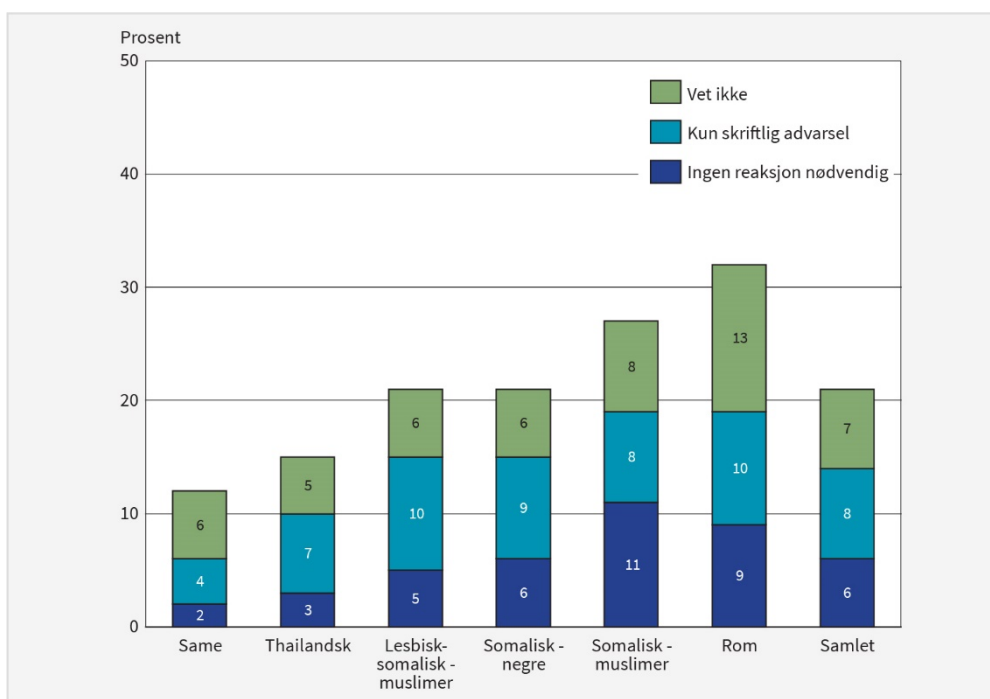
²⁰ Fram til 01.01.2018 var likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) klageorgan for klagesaker fra menn som har opplevd diskriminering. Dette er i dag tatt over av likestillings- og diskrimineringsnemnda.

har forskriftsfestet at de skal godkjenne både framleie og salg. I vår undersøkelse blir respondentene forelagt følgende vignett:

«En samisk/thailandsk/somalisk/rom alenemor med tre barn er på jakt etter leilighet. Hun får tilslag på framleie i et borettslag, men styret i borettslaget aksepterer henne ikke som leietaker. De skriver i avslagsbrevet at de ikke aksepterer framleie til samer/thaidamer/muslimer/«negre»/sigøynere. Hva vil være riktig reaksjon overfor borettslaget?»

De seks underutvalgene fikk altså det samme spørsmålet, men alenemorens etniske bakgrunn og borettslagets begrunnelse for avslaget varierte. Dette gjør oss i stand til å si noe om hvorvidt synet på diskriminering på boligmarkedet avhenger av hvilke grupper som blir diskriminert. Er det større vilje til å reagere når noen av disse gruppene blir diskriminert, sammenlignet med andre? I kapittel 8, om virkemidlene i likestillingsarbeidet, kommer vi tilbake til hvilke reaksjoner respondentene mener er riktige i en slik situasjon. Her vil vi først se på de som mener at det ikke er noe behov for formelle reaksjoner eller sanksjoner.

Figur 29 Vignett: En samisk/thailandsk/somalisk/rom alenemor med tre barn er på jakt etter leilighet. Hun får tilslag på framleie i et borettslag, men styret i borettslaget aksepterer henne ikke som leietaker. De skriver i avslagsbrevet at de ikke aksepterer framleie til samer/thaidamer/muslimer/«negre»/sigøynere. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel. (n: 725, 700, 751, 766, 725, 776). Prosent.



Generelt kan vi si at det er relativt bred oppslutning om diskrimineringsvernet i boligmarkedet. Når vi ser alle utvalgene samlet, er det kun 6 prosent som mener at man ikke bør reagere dersom et borettslag avviser en leietaker på grunnlag av etnisitet, religion eller «rase». Respondentene fikk også mulighet til å krysse av på at de ville gi borettslaget en skriftlig advarsel i en slik situasjon. Å gi borettslaget en skriftlig advarsel, men ikke pålegge dem å omgjøre beslutningen, eller bøtelegge, har vi valgt å

forstå som et uttrykk for fravær av formell reaksjon. På dette spørsmålet var det ytterligere 8 prosent som mener det holder med en skriftlig advarsel, og det blir da til sammen 14 prosent som ikke ønsker noen formelle sanksjoner mot borettslaget.

Hvor mange som ikke mener det er nødvendig å reagere, varierer imidlertid betydelig avhengig av alenemorens etniske tilhørighet og seksuelle orientering og ikke minst av hvordan borettslaget begrunner avslaget. Når alenemoren blir beskrevet som samisk eller thailandsk, er det kun marginale 2 og 3 prosent som mener at det ikke er nødvendig å reagere, og ytterligere 4 og 7 prosent som kun vil gi en skriftlig advarsel. Når alenemoren er beskrevet som samisk, mener kun 6 prosent av respondentene at det ikke bør være formelle reaksjoner dersom et borettslag avviser framleie med begrunnelse i etnisitet. Men når alenemoren blir beskrevet som rom eller somalisk muslim, mener tre ganger flere (19 prosent) at formelle reaksjoner ikke er nødvendig. Dersom alenemoren er rom eller muslim, er det også langt flere som blir usikre på hva slags reaksjon som er nødvendig; når kvinnen beskrives som rom, er det dobbelt så mange som ikke vet, sammenlignet med når hun er beskrevet som samisk eller thailandsk.

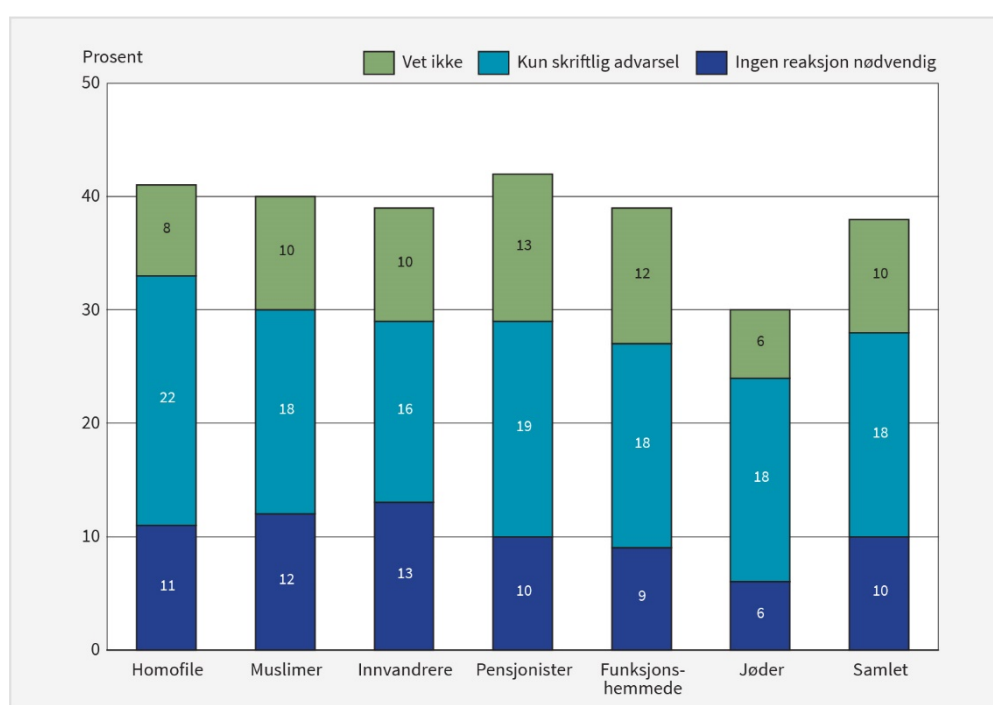
I tre av underutvalgene var kvinnen beskrevet som somalisk. I ett skrev borettslaget i begrunnelsen for avslaget at de ikke aksepterer «negre», i ett annet skrev de at de ikke aksepterer muslimer, og i det siste var kvinnen beskrevet som lesbisk i tillegg til somalisk og muslim. Her er det forholdsvis små forskjeller mellom utvalgene, men vi finner at det er litt lavere vilje til å reagere når avslaget begrunnes med at borettslaget ikke aksepterer muslimer. Denne effekten veies imidlertid opp om kvinnen i tillegg beskrives som lesbisk.

Diskriminering av rom og muslimer på boligmarkedet er det også mer utbredt å forstå som et fenomen som det ikke er nødvendig å kreve at skal omgjøres. Som vi kommer tilbake til senere, oppfattes diskriminering av disse gruppene som overtredelser som krever mildere straffer enn diskriminering av andre grupper. Vi viste innledningsvis at det er sterk bevissthet i befolkningen om at rom og muslimer blir utsatt for diskriminering. Denne bevisstheten ser imidlertid ikke ut til å korrespondere med vilje til å sanksjonere når de utsettes for diskriminering. Tvert imot viser folk større vilje til å se gjennom fingrene med diskriminering for disse to gruppene. Det er flere måter å forstå dette på. En mulig tolkning kan være at det oppleves som mer legitimt å diskriminere grupper vi vet blir utsatt for omfattende diskriminering, at kunnskaper om omfang av diskriminering fører til en normalisering av diskriminerende praksiser, som igjen fører til en lavere vilje til å sanksjonere. Alternativt kan vi forstå svarene på spørsmålet om hvilke grupper som blir diskriminert i Norge i dag, som et uttrykk for negative holdninger til gruppen; vi tror noen grupper blir utsatt for diskriminering, fordi vi selv kunne vært tilbøyelige til å diskriminere de samme gruppene. Om vi forstår omfangsspørsmålet på denne måten, vil det være lettere å forstå at det er en negativ sammenheng mellom hvor mange som har negative oppfatninger av en gruppe, og hvor mange som mener at diskriminering mot denne gruppen skal sanksjoneres. En siste forklaring kan være at enkelte oppfatter disse gruppene som å ikke være en likeverdig del av den norske befolkningen, at de derfor i mindre grad opplever at det er riktig å bruke straffeloven for å sanksjonere når disse gruppene blir diskriminert.

I en annen vignett i undersøkelsen blir respondentene fortalt om en fastlege som har fjernet alle pasienter fra en gitt gruppe fra sine lister, fordi han mener han ikke kan gi dem så god behandling som de har krav på. Figur 30 viser andelen som mener at en fastlege som fjerner alle av en viss gruppe fra sine lister, ikke trenger noen reaksjon i det hele tatt, eller kun trenger en skriftlig advarsel, og de som ikke vet hvilke

sanksjoner som vil være nødvendige. Sammenlignet med eksempelet over er det langt større aksept for at en lege diskriminerer hele grupper, enn at et borettslag diskriminerer i en framleiesak. Kun 14 prosent mente at det ikke var nødvendig å reagere ut over skriftlig advarsel i borettslagseksempelet, mens 28 prosent mente det samme i eksempelet med fastlegen. Samtidig ser vi at flere respondenter reagerer på at jøder blir diskriminert på denne måten, enn når andre grupper utsettes for det samme. Dobbelt så mange mener det ikke er nødvendig å reagere når muslimer eller innvandrere blir diskriminert på denne måten, sammenlignet med de som får dette spørsmålet om jøder.

Figur 30 Vignett: En fastlege i Drammen har fjernet alle innvandrere/muslimer/homofile/funksjonshemmede/jøder fra listene sine. Dersom han får nye pasienter i denne gruppen, prøver han å få dem overført til en kollega. Han sier det er fordi han ikke tror han kan gi dem like god behandling som de har krav på. En pasient som ble avvist, anmelder ham for diskriminering. Hva slags reaksjon bør fastlegen få?. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel. Prosent. (n: 725, 700, 751, 766, 725, 776).



6.4 Rasisme, «rase» og etnisitet

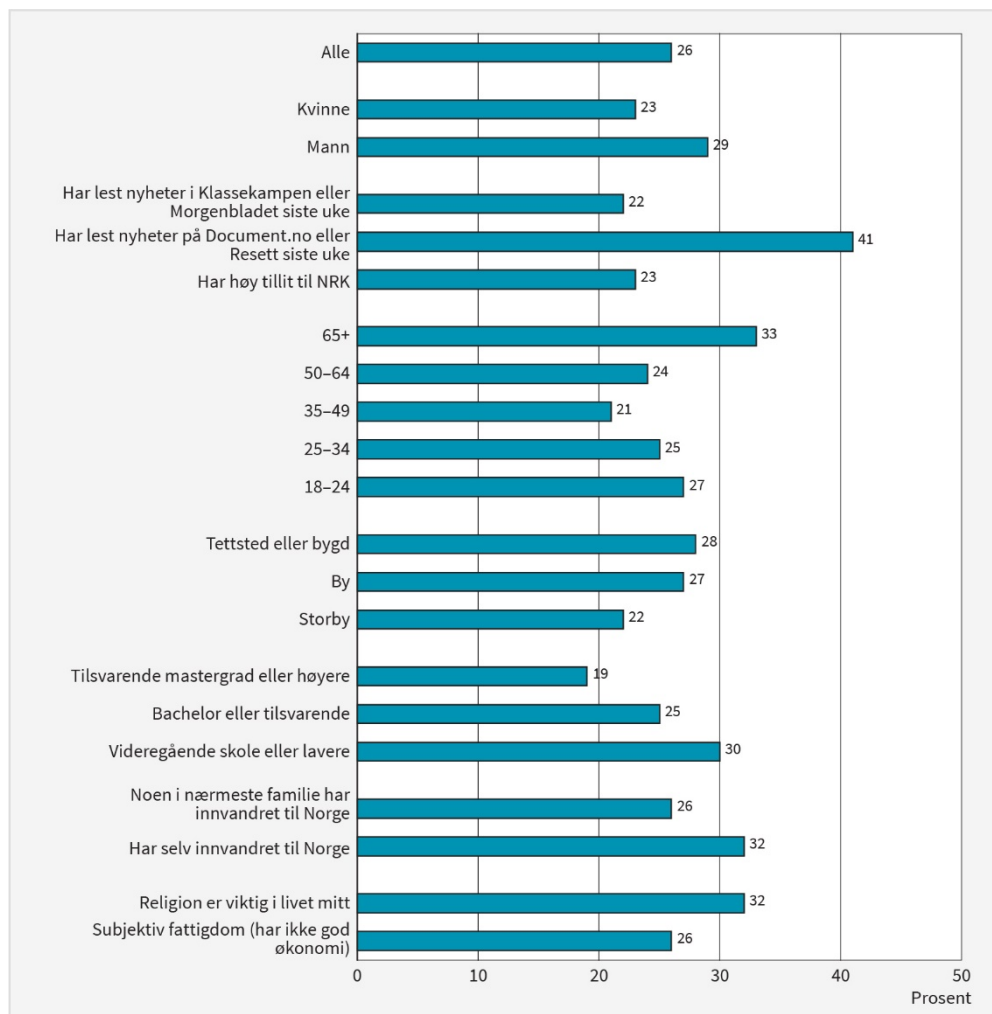
Rasisme er i smal betydning oppfatninger, holdninger eller handlinger som deler mennesker inn i påståtte «raser», hvor noen hevdes å være mer verdifulle enn andre. I dag brukes begrepet rasisme også i vid betydning om flere former for [etnisk diskriminering](#) som ikke nødvendigvis bygger på forestillingen om «menneskeraser», men som skjer på basis av andre kjennetegn som nasjonalitet, utseende, kultur eller religion (Berg-Nordlie, 2018, 21.12). Felles for de ulike formene for rasisme er at enkeltpersoner reduseres til representanter for en gruppe.

Rasebegrepet er på mange måter diskreditert i dag, nettopp fordi det tidligere gjerne ble gjort feilaktige koblinger mellom slike synlige trekk som ble assosiert med «raser», og mentale egenskaper som moral og intellekt. Det la grunnlag for oppfatningen av at det finnes ulike «menneskeraser» med ulik verdi (Berg-Nordlie, 2018,

21.12). Noen forskere argumenterer imidlertid for at man fortsatt bør bruke rasebegrepet, selv om «rase» ikke har noen reell biologisk betydning. De hever at så lenge mennesker fremdeles blir forstått, og rangert, av andre etter ytre kjennetegn som hudfarge og hårfarge som blir gitt kulturell og moralsk betydning, så vil «rase» være en viktig faktor for hvordan mennesker med ulike fysiske trekk blir møtt i dagens samfunn – det vil være vanskelig å forstå diskriminering uten å tematisere «rase» (Andersson, 2017). Den norske sosiologen Gunnar Myrdal gjennomførte en viktig studie om klasse i USA på 1940-tallet, og han påpekte allerede da dilemmaet samfunnsforskere står i: at den for så vidt riktige observasjonen av at sorte hadde en underlegen sosial, økonomisk og politisk posisjon, blir blandet sammen med den objektivt sett *riktige* kunnskapen om at mennesker tilhører et biologisk univers, men at mange ved en feilslutning konkluderer med at denne underlegenheten er biologisk i natur (Myrdal 2009, sitert i Andersson 2018). Dette har ført til at samfunnsvitere har blitt redde for å påpeke sammenhenger mellom sosial eksklusjon og ekskluderte grupper. Og ikke minst har det gjort mange redde for å bruke rasebegrepet. Men nettopp når vi snakker om rasisme og diskriminering, kan det være nødvendig å bruke rasebegrepet. Vi velger i denne rapporten å bruke rasebegrepet når vi beskriver hvordan folk tenker rundt «raser», fordi en mener at det for å forstå diskriminering og rasisme i Norge i dag, er nødvendig å kartlegge hvordan folk forstår og bruker rasebegrepet. Vi velger imidlertid å bruke begrepet i hermetegn for å skille det fra den tidligere biologiske referansen til begrepet og understreke at det forstås som en sosial konstruksjon.

I undersøkelsen fikk respondentene følgende utsagn: «Jeg tror noen ‘menneskera-ser’ rett og slett er smartere enn andre», og de ble bedt om å si seg enige eller uenige i det. Én av fire oppgir at de er helt eller delvis enige i dette.

Figur 31 «Jeg tror noen 'menneskeraser' rett og slett er smartere enn andre» Andel som er helt eller delvis enige, etter kjønn, nyhetskilder, alder, bosted og utdanning. Prosent. (n: 4443)

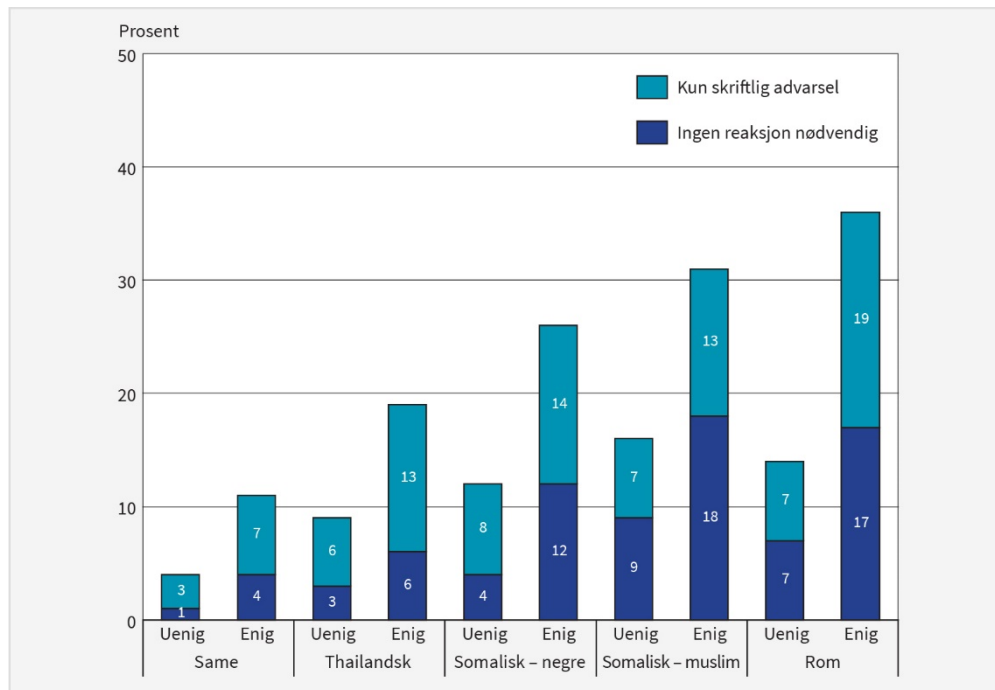


I Figur 31 viser vi hvordan synet på om noen «menneskeraser» er smartere enn andre, fordeler seg i befolkningen. Først og fremst er det interessant å merke seg at det ikke er noen sammenheng mellom alder og synet på om noen «raser» er smartere enn andre. I de yngste aldersgruppene er det like mange som mener det er en slik sammenheng, som det er blant de som er mellom 50 og 64 år. På de fleste spørsmål som kartlegger holdninger til minoriteter, finner vi at de yngste uttrykker mer tolerante og mer liberale holdninger. Det gjør at fraværet av sammenheng med alder på dette spørsmålet er overraskende. Vi finner imidlertid en klar sammenheng mellom nyhetsbruk og synet på «rase». Blant personer som oppgir at de har lest nyheter hos mer høyreorienterte og alternative nyhetskilder som *Resett* eller *Document.no*, oppgir over 40 prosent at de er enige i dette. Men også blant *Morgenbladets* og *Klassekampens* lesere mener over 20 prosent at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Troen på at noen «raser» er smartere enn andre står sterkere på bygda enn i byene og er mer utbredt blant folk som ikke har utdanning ut over videregående skole.

6.5 Synet på «rase» og holdninger til innvandrere

Vi finner en klar sammenheng mellom synet på «rase» og synet på formelle sanksjoner ved diskriminering. I Figur 32 presenterer vi resultatene fra den samme vignetten som vi presenterte i Figur 29, der et borettslag avslo framleie til en alenemor på grunn av etnisitet, «rase» eller religion. Her viser vi de som mener at ingen reaksjon er nødvendig, eller som bare vil sende en skriftlig advarsel, etter hvorvidt de er enige eller uenige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Figuren viser at motstanden mot formelle sanksjoner er to og tre ganger større blant de som mener at noen «raser» er smartere enn andre, sammenlignet med de som ikke er enige i dette utsagnet. Synet på «raser» korrelerer med andre ord sterkt med holdninger til reaksjoner på diskriminering på boligmarkedet og slår særlig sterkt ut for rom; 36 av de som mener «raser» kan rangeres etter intelligens, mener at det ikke er nødvendig med formelle sanksjoner om en romkvinne diskrimineres i en framleiesak, mot «kun» 14 prosent av de som ikke skiller mellom «raser» på denne måten.

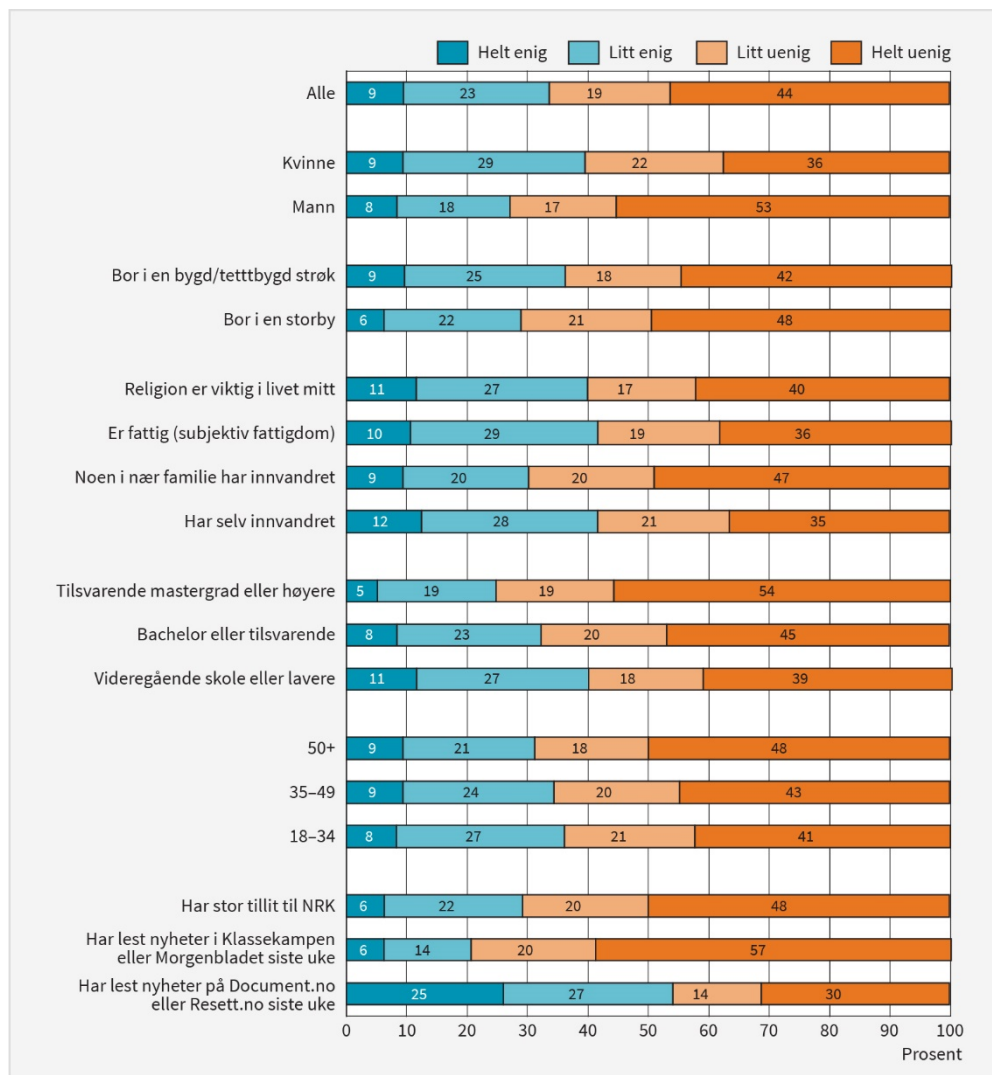
Figur 32 Sammenheng mellom holdninger til diskriminering og syn på rase. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel ved diskriminering ved framleie i borettslag, etter om de er enige eller uenige i at «noen menneskeraser er smartere enn andre». Prosent. (n: 725, 700, 751, 766, 725, 776).



6.6 Mange er redde for muslimer og tror den muslimske innvandringen er betydelig større enn den er

Det er ikke bare synet på «raser» som kan påvirke holdninger til likestillingspolitikk overfor innvandrede minoriteter. For mange er muslimsk innvandring sett på som spesielt problematisk. Etter 11. september 2001 oppstod det i mange vestlige land en økt frykt for terrorisme, som i særlig grad ble knyttet til muslimer og muslimsk tilstedeværelse (Nacos and Torres-Reyna, 2007). Men denne frykten oppleves ikke bare som en frykt for islam som et abstrakt begrep eller som frykt for terrorangrep i Norge. Mange rapporterer også at de kan bli redde for muslimer om de må gå forbi en gruppe på gaten.

Figur 33 «Det hender jeg blir redd hvis jeg må gå forbi en gruppe muslimske menn på fortauet». Andel som er helt enig, litt enig, litt uenig, helt uenig. Prosent. (n:4420)

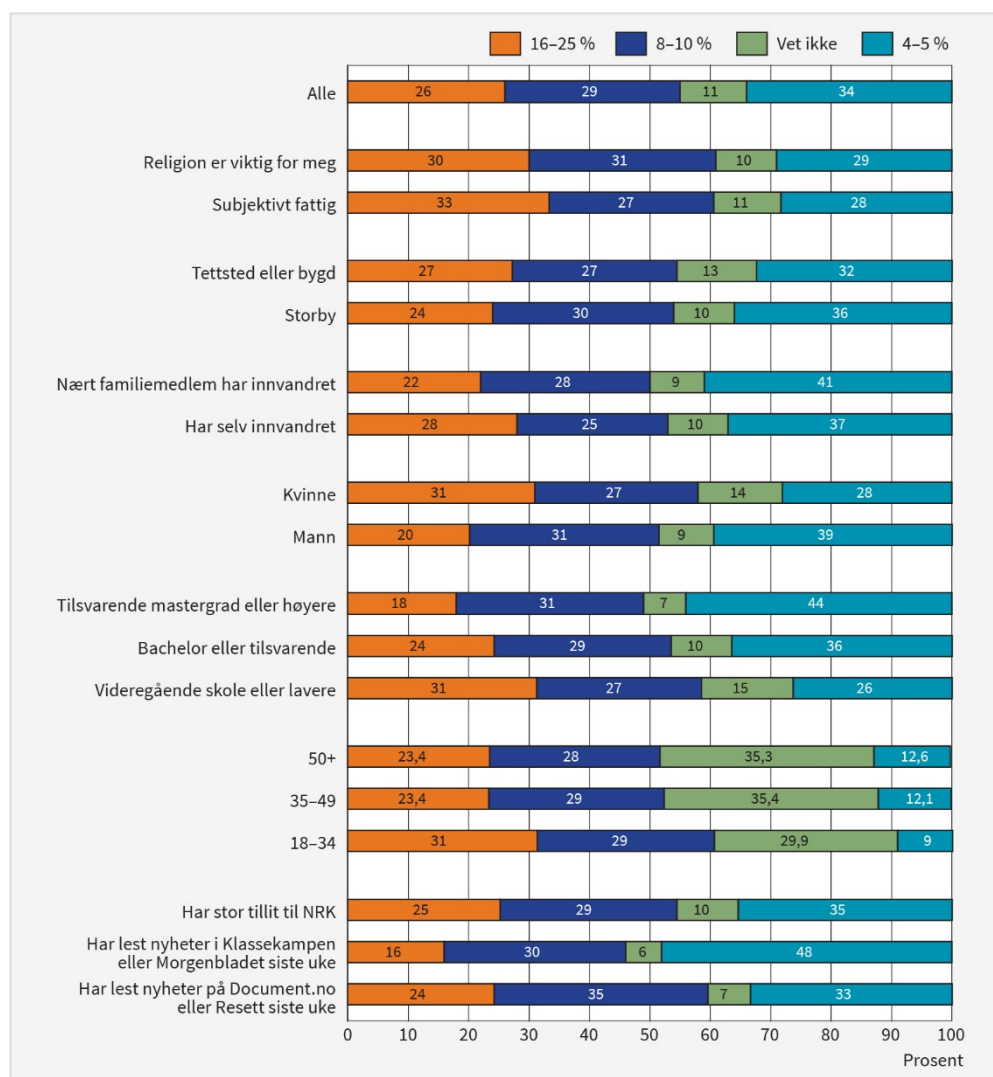


I undersøkelsen vår ble respondentene bedt om å si seg enige eller uenige i utsagnet «Det hender jeg blir redd hvis jeg må gå forbi en gruppe muslimske menn på gaten». En tredel av de spurte oppgir at de er helt eller delvis enige i at de kan bli redde når de må gå forbi en gruppe muslimske menn. Kvinner uttrykker litt oftere engstelse enn

menn, men selv blant menn er det 26 prosent – én av fire – som oppgir at de av og til blir redde når de møter muslimer på gata. Redselen er mest utbredt blant personer som ikke har utdanning ut over videregående, personer som oppgir at religion er svært viktig for dem, og de som oppgir at de har dårlig økonomi. Også her er det små utslag av alder, men det er en tendens til at de eldste er mindre redde enn de yngste. Over halvparten av de som leser nyheter hos alternative nyhetskilder som *Resett* og *Document.no*, oppgir at de kan bli redde i møte med muslimer på gata.

Vi vet fra andre studier at folk ofte overvurderer hvor stor andel av befolkningen som er innvandrere, når de blir spurt om dette i undersøkelser, men at i hvor stor grad de overestimerer dette kan variere betydelig mellom land. I en undersøkelse gjennomført av Eurostat finner de at i 19 av 28 EU-land estimerte befolkningen i snitt innvandringen til å være minst dobbelt så stor som den egentlig er. I land som Romania, Bulgaria, Slovakia og Polen ble innvandringen estimert til å være mer en åtte ganger større enn de faktiske tallene tilsier (Commision, 2018).

Figur 34 Hvor stor andel av befolkningen vil du anslå er muslimer? Andel som svarer «4-5 %» (i tråd med offisiell statistikk), «8-10%», «16-25%» og som ikke vet. (n: 4443) Prosent.

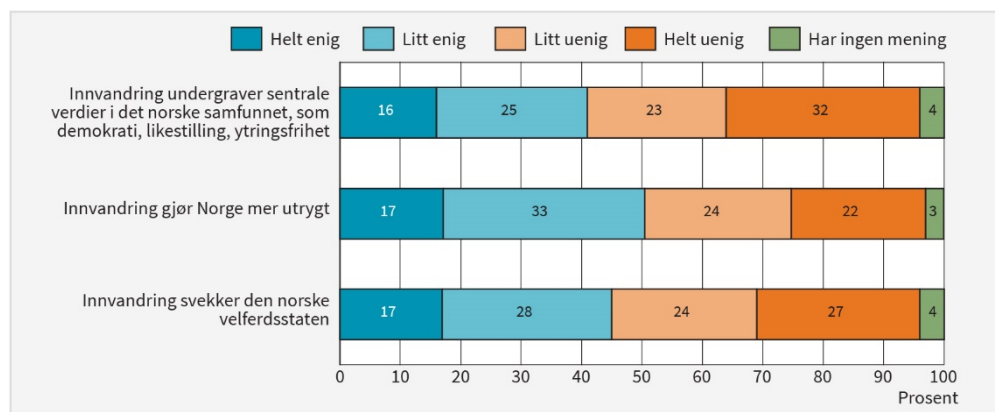


I vår undersøkelse ble respondentene spurt om hvor stor andel av befolkningen som er muslimer i dag. På dette spørsmålet svarer en tredel i tråd med offisiell statistikk, at muslimer utgjør mellom 4 og 5 prosent av befolkningen. Én av fire tror at andelen muslimer er 16 prosent eller mer. Ikke overraskende finner vi en klar sammenheng med utdanning, der de med høyere utdanning oftere anslår andelen muslimer i befolkningen i tråd med offisiell statistikk. Andelen som tror muslimer utgjør 16 prosent av befolkningen eller mer, er størst i de yngste aldersgruppene, blant personer som opplever at de er fattige sammenlignet med andre rundt seg (subjektivt fattige), de som mener at religion er viktig i livet deres. Som vi vil vise senere i dette kapittelet, er de som overestimerer andelen muslimer i befolkningen, mer kritiske til innvandring enn andre.

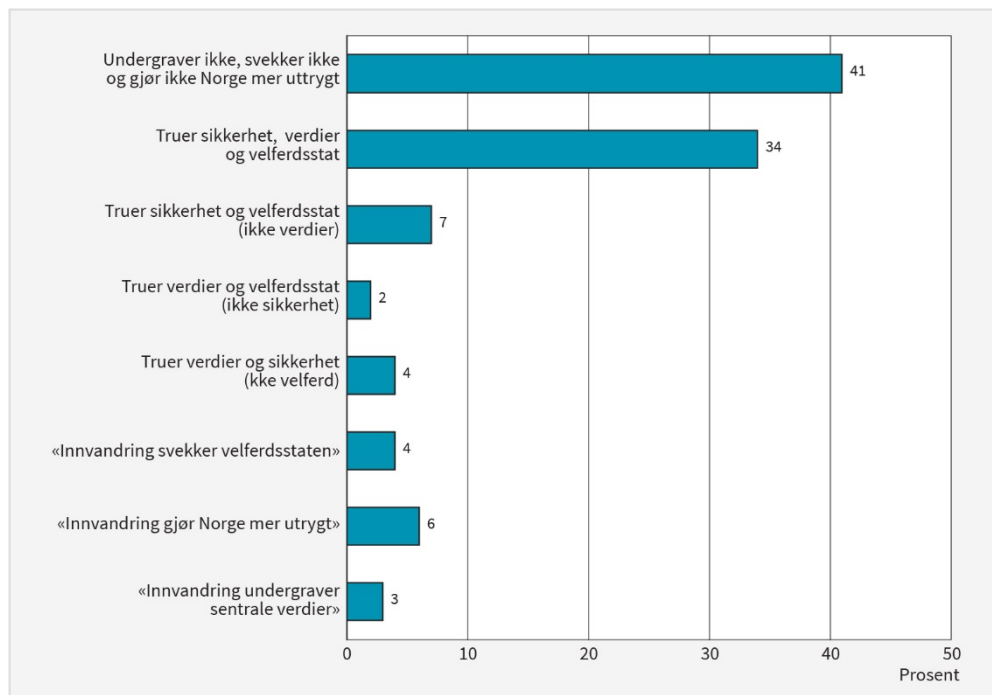
6.7 Innvandringsspørsmålet deler den norske befolkningen i to

I undersøkelsen kartla vi også andelen som ga uttrykk for ulike holdninger til innvandring. De fikk mulighet til å si seg helt eller delvis enige og uenige i tre «innvandringskritiske» utsagn: «Innvandring undergraver sentrale verdier i samfunnet, som demokrati, likestilling og ytringsfrihet», «Innvandring gjør Norge mer utrygt», og «Innvandring svekker den norske velferdsstaten». Figur 35 viser at den norske befolkningen deler seg ganske klart i to på disse spørsmålene; mellom 41 og 50 prosent er helt eller delvis enige i utsagnene.

Figur 35 Tre ulike utsagn om konsekvenser av innvandring. Andel som er helt enig, litt enig, litt uenig, helt uenig. Prosent (n: 4397, 4405, 4406).

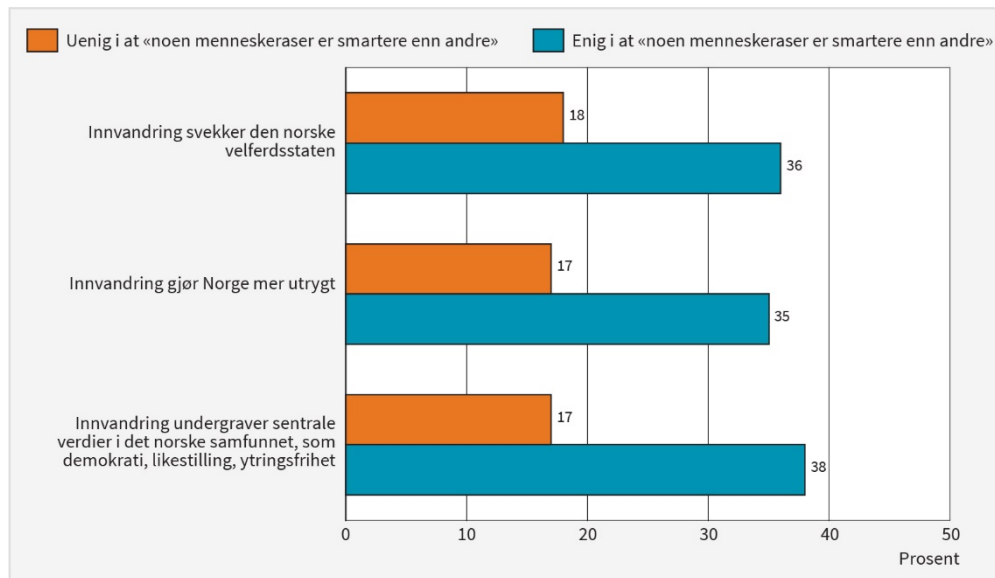


Figur 36 Overlapp mellom tre ulike holdninger til innvandring; om innvandring gjør Norge mer utrygt, om innvandring undergraver sentrale verdier og om innvandring svekker velferdsstaten. Andel som er enige, av de som har en mening på alle tre spørsmål. Prosent (N: 4013).



Vi finner også en sterk tendens til at de som er enige i én av disse påstandene, er enige i de andre; 34 prosent er *enige* i alle de tre påstandene, mens 41 prosent er *uenige* i alle tre (figur 36). Kun mellom 2 og 7 prosent er enige i ulike andre kombinasjoner av utsagnene. Med andre ord – om noen mener at innvandring gjør Norge mer utrygt, mener de som oftest også at innvandring undergraver sentrale verdier i samfunnet, og at det svekker velferdsstaten. De som er uenige i et av disse utsagnene, er som oftest også uenige i de to andre. Dette illustrerer en polarisert debatt, der de fleste er ensidig «for» eller «mot».

Figur 37 Holdninger til innvandring, etter om de er enige eller uenige i at «noen menneskeraser er smartere enn andre». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent (n: 3911, 3948, 3892).



Det er en sterk sammenheng mellom synet på «raser» og synet på innvandring. Å mene at noen «raser» er smartere enn andre er dobbelt så vanlig blant innvandringsmotstandere som blant de som mener at innvandring ikke skader velferdsstat, sikkerhet og sentrale verdier. Men selv blant innvandringsmotstanderne er nesten to tredeler uenige i at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Og selv blant de som mener innvandring ikke er skadelig, mener 17–18 prosent at noen «menneskeraser» er smartere enn andre. Det er altså langt fra noen entydig sammenheng mellom synet på «raser» og synet på innvandring.

For å forklare variasjon i holdninger til innvandring har vi gjennomført en regresjonsanalyse med de samme uavhengige variablene og sammenlignet dem med de tre holdningsspørsmålene til innvandring som avhengige variabler. Menn, og særlig eldre menn uten utdanning, er oftere enige i alle tre påstandene. Igjen får vi signifikante effekter av mediebruk; personer som har høy tillit til NRK, og som har lest nyheter i *Klassekampen* eller *Morgenbladet*, er oftere uenige i disse utsagnene. Mens de som har lest nyheter på *Document.no* eller *Resett*, oftere er enige. Vi ser også at de som tror at noen «menneskeraser» er smartere enn andre, oftere er enige i alle tre påstandene. Det samme gjelder de som tror at muslimer utgjør mer enn 16 prosent av befolkningen. Den klart sterkeste effekten får vi imidlertid av spørsmålet om frykt for muslimer. De som er enige i påstanden «Det hender jeg blir redd hvis jeg må gå forbi en gruppe muslimske menn på fortauet», har fem ganger så høy sannsynlighet for å være enige i alle tre påstander. Den umiddelbare frykten mange føler ved å gå forbi en gruppe muslimske menn på fortauet, er med andre ord den viktigste forklaringsfaktoren for variasjon i synet på om innvandring er skadelig for Norge.

Tabell 4 Logistisk regresjon: Avhengig variabel; Er helt eller delvis enig i at «Innvandring truer velferdsstaten», «Innvandring gjør Norge mer utrygt» og «Innvandring undergraver sentrale verdier i det norske samfunnet».

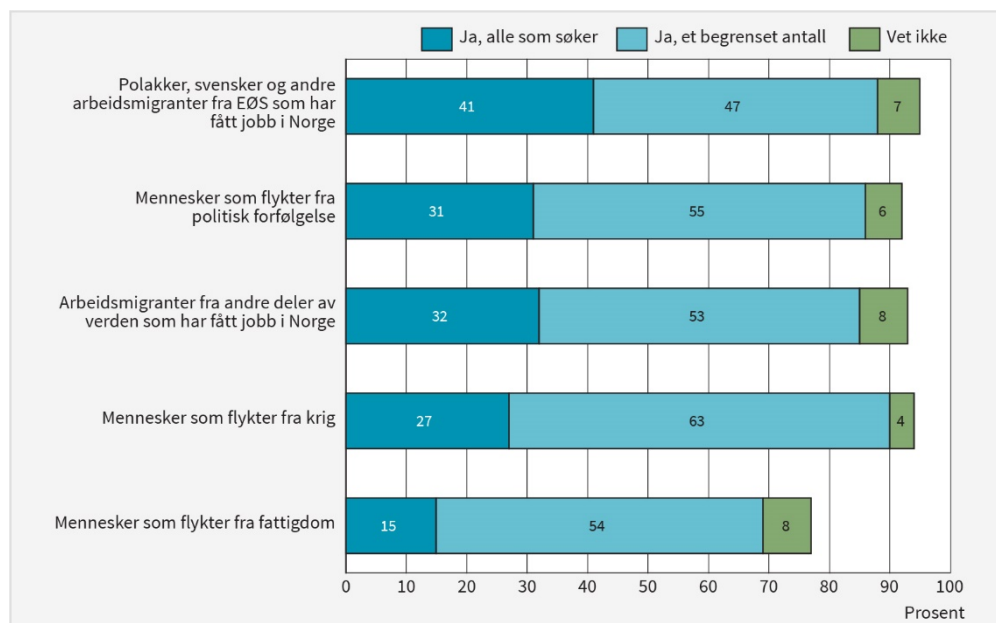
		Innvandring svekker den norske velferdsstaten		Innvandring gjør Norge mer utrygt	Innvandring undergraver sentrale verdier i det norske samfunnet, som demokrati, likestilling, ytringsfrihet	
Subjektivt fattig	(ikke sig)	1.04	(ikke sig)	1.14	(ikke sig)	0.97
15–24	-	0.41	-	0.31	-	0.27
25–34	-	0.73	-	0.54	-	0.33
35–44	(ikke sig)	1.17	(ikke sig)	0.95	-	0.69
Kvinne (vs mann)	-	0.42	-	0.56	-	0.50
Bygd eller tettsted	(ikke sig)	0.90	(ikke sig)	0.86	(ikke sig)	0.96
Sysselsatt heltid eller deltid, inkludert svangerskapspermisjon	(ikke sig)	0.89	(ikke sig)	1.12	+	1.32
Personer med universitets- og høyskoleutdanning	(ikke sig)	0.80	-	0.65	-	0.57
Personer med bachelorutdanning eller tilsvarende	(ikke sig)	0.86	(ikke sig)	0.88	(-)	0.78
Religion er viktig i livet mitt	(ikke sig)	0.94	(ikke sig)	1.18	(ikke sig)	1.06
Har selv innvandret	(ikke sig)	0.86	(ikke sig)	1.27	(ikke sig)	1.23
Noen i nær familie har innvandret	(ikke sig)	0.86	(-)	0.78	(ikke sig)	0.80
Har høy tillit til NRK	-	0.36	-	0.39	-	0.36
Har lest nyheter på <i>Document.no</i> eller <i>Resett</i>	+	1.88	(+)	1.55	+	2.29
Har lest nyheter i <i>Morgenbladet</i> eller <i>Klassekampen</i>	-	0.52	-	0.45	-	0.45
Det hender jeg blir redd hvis jeg må gå forbi en gruppe muslimske menn på gaten	+	5.16	+	5.99	+	5.32
Noen «menneskeraser» er smartere enn andre	+	1.68	+	1.74	+	2.06
Muslimer utgjør mer enn 16 prosent av befolkningen	+	1.80	+	1.75	+	2.03

6.8 Hva slags innvandring vil folk ha?

Vi spurte i undersøkelsen hva slags innvandring respondentene ville tillatt om det var de som fikk bestemme i Norge. Hvilke grupper ville de gitt tillatelse til å komme til Norge og få tilgang til arbeidsmarked og velferdstjenester? I dag er det fri innvandring for borgere i EØS-området som ønsker å komme til Norge for å jobbe, mens det er sterke begrensninger på hvor mange som får komme til Norge for å jobbe utenfra EØS. Alle mennesker som flykter fra krig og politisk forfølgelse, har i utgangspunktet rett til å kunne søke beskyttelse (asyl) i Norge, men det legges sterke begrensninger på deres muligheter til å kunne komme seg til Norge for å søke om beskyttelse. Mennesker som flykter fra fattigdom, får i dag kun unntaksvis opphold i Norge på humanitært grunnlag. Når vi spør respondentene hvilke grupper de synes burde få opphold i Norge og tilgang til norsk arbeidsmarked og velferdsgoder, mener tre av fire at Norge

bør gi opphold til migranter fra alle kategoriene som ble listet. De fleste vil imidlertid ha kvoter for alle eller de fleste grupper. 44 prosent ønsker kvoter for *alle* disse innvandrergруппene. Selv for arbeidsinnvandring innenfor EØS – hvor det i dag er fri bevegelse – vil et flertall av de som har en mening, ha kvoter for hvor mange som får komme. 10 prosent av respondentene mener at det vil være riktig å ha *ubegrenset* innvandring av alle som kommer seg til Norge, fra alle disse gruppene. 90 prosent mener at Norge bør ta imot mennesker som flykter fra krig, men kun 27 prosent mener at man bør ta imot alle krigsflyktninger som kommer. To tredeler ønsker kvoter også for krigsflyktninger. I undersøkelsen gir altså et flertall av de som har en mening, uttrykk for at de ønsker kvoter for alle typer innvandring til Norge.

Figur 38 «Hvis du kunne bestemme, ville du gitt følgende innvandrergруппer tillatelse til å komme til Norge og få tilgang til arbeidsmarked og velferdstjenester?» Andel som vil gi opphold til alle som søker, til et begrenset antall og som ikke vet (Utelatt kategori: Nei). Prosent. (n:4411, 4402, 4403, 4408, 4408).

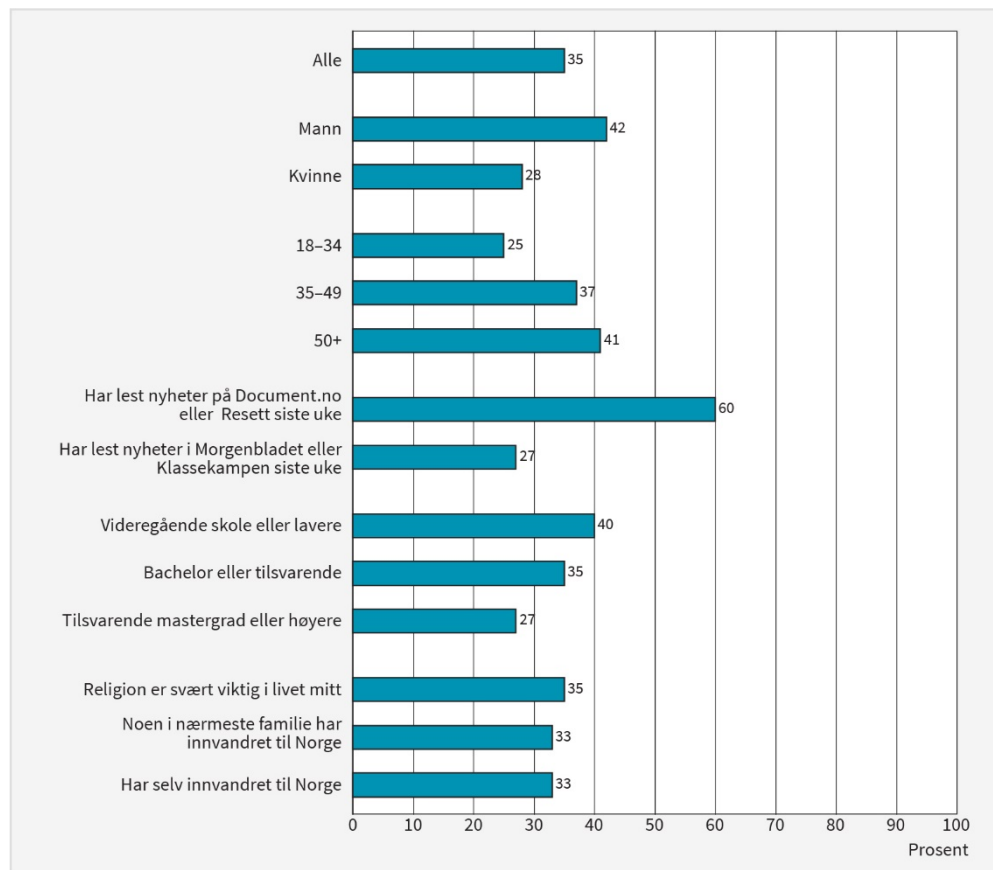


6.9 Stor aksept for å diskriminere kvinner med hijab

På en rekke variabler skiller kvinner med hijab seg ut som en gruppe det ser ut til å være særlig stor aksept for diskriminering mot. Kvinner med hijab er den gruppen størst andel ikke ønsker som statsminister (Figur 6), og når de blir gitt eksempel på diskriminering i arbeidslivet, er det minst vilje til å straffe når den diskriminerte er en kvinne i hijab (Figur 21). Hijab har blitt mye diskutert i norsk offentlighet. Den er i dag forbudt i kombinasjon med politiuniform, og enkelte har offentlig tatt til orde for å kriminalisere bruk av hijab i ulike deler av det offentlige rom. Vi spurte våre respondenter om kvinner som går med hijab, kan forvente å bli behandlet likt som andre kvinner. Én av tre mener at de ikke kan det. Her finner vi klare forskjeller mellom grupper basert på alder og utdanning – de yngste uttrykker mer aksept for hijab enn de som er eldre, og personer med høyere utdanning vil oftere mene at en kvinne i hijab skal kunne forvente å bli behandlet likt som andre kvinner. Vi finner ingen effekt av religion eller av om respondenten selv har innvandret. Det er en sterk sam-

menheng mellom mediebruk og aksept for forskjellsbehandling – blant lesere av nyhetssteder som *Document.no* og *Resett* er det et flertall som mener at kvinner med hijab ikke kan forvente å bli behandlet likt som andre kvinner.

Figur 39 «En kvinne som går med hijab, kan ikke forvente å bli behandlet likt som andre kvinner». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n: 4443)

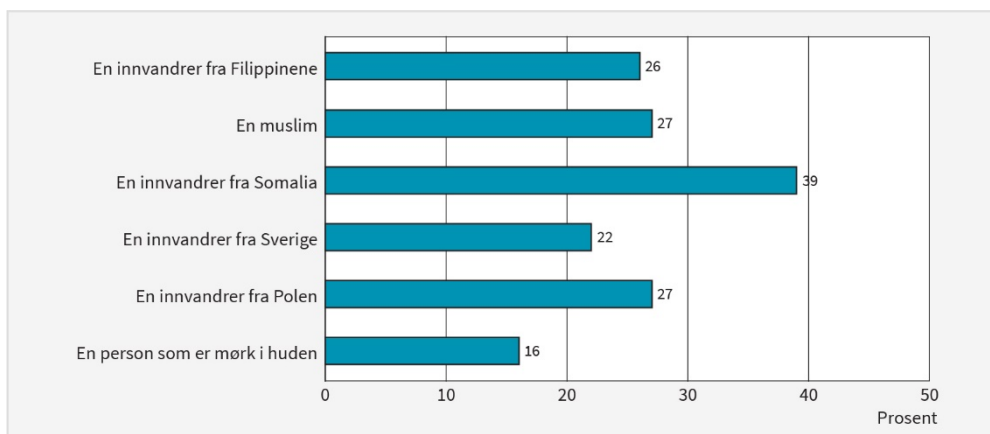


6.10 Etnisitet og religion kan være et hinder for å bli forstått som «norsk»

Å bli inkludert i det norske fellesskapet handler for mange innvandrere om å bli forstått som «norsk». Men hva vil det egentlig si å være norsk? Å være norsk statsborger handler først og fremst om å ha norsk pass og rettigheter overfor den norske staten. I dag må man avlegge en prøve for å dokumentere at man kan norsk og kjenner til sentrale institusjoner i det norske samfunnet, for å bli norsk statsborger. Men trenger man statsborgerskap for å kunne kalle seg norsk? Og blir man automatisk «norsk» av å ha norsk statsborgerskap? Noen setter en lavere standard enn dagens statsborgertest og mener at så lenge man *føler seg norsk*, så er man norsk. Andre vil mene at listen ligger høyere, at det å være norsk handler om å ta del i det de forbinder med norske «kulturelle praksiser», ikke bare at man snakker godt norsk, men kanskje også at man spiser tradisjonell norsk mat, går på ski om vinteren eller på andre måter deltar i aktiviteter som oppleves som «typisk norske» (Erdal and Strømsø, 2016). En slik forståelse av norskhet tar utgangspunkt i hva man gjør, og ikke etnisitet eller fødested. Med

en slik forståelse er det (i alle fall i teorien) mulig å «bli norsk» om man bare bor lenge nok i Norge. Noen vil imidlertid legge en sterkere *etnisk* forståelse til grunn for det å være norsk, gjerne knyttet til hudfarge. Andre igjen knytter forståelsen av det norske til det å være *født* i Norge. De to siste gruppene vil mene at innvandrere ikke vil kunne bli norske selv om de bor store deler av livet i Norge. I undersøkelsen vår finner vi at oppfatninger om hvem som kan bli norske gjennom å bo i Norge over tid, varierer betydelig avhengig av hvilke innvandrergupper vi spør om.

Figur 40 «En ... vil aldri kunne bli helt norsk, selv om vedkommende bor i Norge store deler av livet.» Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



Vi spurte våre respondenter om det var mulig for ulike etniske og religiøse minoriteter å bli norske om de bor store deler av livet i Norge. Igjen ble utvalget delt i seks deler, og hvert underutvalg fikk én, og kun én, av disse gruppene å svare for. Respondentene visste ikke at andre deler av utvalget fikk spørsmål som handlet om andre grupper, og de kunne derfor ikke svare strategisk etter dette. Svarene er oppsummert i Figur 40.

Figuren viser at et flertall av nordmenn mener at innvandrere, muslimer og personer med mørk hud *kan* bli norske om de bor i Norge lenge nok. Men det er en betydelig gruppe, 28 prosent for muslimer og 16 prosent for personer med mørk hud, som mener at dette ikke går. Innvandrere fra Somalia, som gjerne er både mørke i huden og muslimer i tillegg til at de er født i et annet land, skiller seg ut ved at 39 prosent av de spurte mener at de aldri vil kunne bli norske. Dette kan forstås som en interseksjonell effekt, der hudfarge og religion spiller sammen og skaper en dobbelt marginalisert gruppe.

Det ser ut til at en betydelig gruppe nordmenn forbinder «norskhet» med det å være født i Norge. Til tross for etnisk og kulturell likhet mellom svensker og nordmenn mener for eksempel hver femte nordmann at det ikke er mulig for en som er født i Sverige, å bli norsk. Dette kan tolkes som en forståelse av norskhet der det å være norsk, handler om fødeland eller til og med hvor foreldre og besteforeldre er født.

Andelen nordmenn som mener at svensker ikke kan bli norske, er lik på tvers av aldersgrupper. En slik streng forståelse av norskhet, knyttet til (blant annet) fødeland, ser altså ikke ut til å forandre seg mellom generasjoner. For andre minoritetsgrupper ser vi store forskjeller i holdninger mellom generasjoner. Det er for eksempel langt flere eldre enn yngre som mener innvandrere fra Polen og Filippinene ikke kan bli norske, og litt flere eldre enn yngre som mener at personer som er mørke i huden,

ikke kan bli norske. Vi ser en klar tendens til at en annen religion, hudfarge og kultur er vanskeligere for personer over 55 år å forene med norskhet, enn det er for den yngste gruppen.

De to siste utvalgene ble spurt om «rase» (hudfarge) og religion (muslim). Én av seks nordmenn mener at en person med mørk hud ikke kan bli helt norsk, og legger en «rase»-basert forståelse av hva som utgjør norskhet, til grunn, der norskhet gjerne knyttes til lys hud.

7 Virkemidlene i likestillings- og antidiskrimineringspolitikken

I arbeidet med å fremme likestilling og bekjempe diskriminering er det en rekke ulike tiltak og virkemidler som kan brukes – og som i dag brukes aktivt av norske myndigheter. Dette kan være tiltak som tilrettelegger for deltakelse, tiltak som gir bedre kunnskap om gruppene, som søker å endre holdninger til gruppene, samt straffetiltak mot personer, bedrifter eller organisasjoner som diskriminerer eller framsetter hatefulle ytringer. Tiltakene myndighetene har til rådighet i likestillings- og antidiskrimineringsarbeidet, korresponderer med de ulike typene diskriminering som vi skisserte innledningsvis. Det er i dag et forbud mot å diskriminere på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene som er nedfestet i § 6 i likestillings- og diskrimineringsloven. Forbudet vil ramme både de som diskriminerer på grunn av egne preferanser eller fordommer mot gruppene, på grunn av forestillinger om kunders preferanser og basert på faktiske eller innbilte egenskaper ved gruppen. Likestillingsarbeidet handler også om å øke kunnskapen om de beskyttede gruppene og i noen tilfeller om å søke å endre negative stereotypiske oppfatninger av disse. Dette kan gjøres gjennom at gruppene får større synlighet i det offentlige rom, for eksempel ved at kunnskap om gruppene i større grad går inn i undervisning på skolene, eller gjennom at det på ulike måter legges til rette for økt minoritetsrepresentasjon i filmer og andre former for kulturuttrykk.

For situasjoner der grupper opplever institusjonell diskriminering, vil det imidlertid være behov for andre virkemidler og tiltak enn forbudet mot diskriminering og det holdningsskapende arbeidet. Ved institusjonell diskriminering vil det ikke alltid vil være tilstrekkelig å behandle alle likt for å unngå diskriminering, noen ganger vil de institusjonelle rammeverkene være slik utformet at noen grupper vil trenge særskilt tilrettelegging for å kunne nyttiggjøre seg tjenester og tilbud. Det kan for eksempel handle om at personer med bevegelseshemming kan trenge å parkere nærmere arbeidsplassen eller å ha førsterett på parkeringsplasser. Ulike former for kvotering eller minoritetsrepresentasjon til styrer, politiske partier og arbeidsplasser kan også rette seg mot institusjonell diskriminering. Dette er tiltak som både har som effekt å lette tilgangen til disse arenaene, i tilfeller der ulike former for institusjonell diskriminering begrenser tilgangen, og som på sikt kan føre til holdningsendringer, gjennom at man i økende grad venner seg til å se kvinner eller representanter for minoriteter i funksjoner der disse gruppene tidligere har vært underrepresentert. Slik positiv særbehandling kan imidlertid også være kontroversiell, da det kan oppleves som at medlemmer av noen grupper gis forrang foran andre; som vi diskuterte i kapittel 3, vil noen hevde at søkelyset på de beskyttede gruppene blir så stort at man ender opp med at det er hvite, norske menn som blir diskriminert. I dette kapittelet viser vi hvordan folk tenker om ulike typer virkemidler.

7.1 Kapittelet oppsummert

Det er bred støtte til at det skal være offentlige likestillingstiltak i Norge, og kun 7 prosent gir uttrykk for at de mener at staten *ikke* bør bruke ressurser på å fremme likestilling og bekjempe diskriminering for noen av gruppene som i dag er beskyttet i likestillingsloven.

Holdningene til virkemidlene i likestillingspolitikken er i stor grad konsistente på tvers av gruppene; det er forholdsvis små forskjeller i synet på kvotering og det å legge til rette for økt synlighet i film og andre kulturuttrykk på tvers av grupper. Det er imidlertid større forskjeller når vi ser på viljen til å straffeforfølge diskriminering, og ikke minst når vi ser på hvorvidt man mener det er riktig å be aktører som diskriminerer, å omgjøre beslutningen, ved diskriminering på boligmarkedet eller i en ansettelsesprosess.

Det er en tendens til at det er bredere støtte for likestillingstiltak og for å straffeforfølge diskriminering og hatefulle ytringer når det er kvinner og funksjonshemmede som utsettes for dette, enn når ofrene er homofile, transpersoner eller religiøse og etniske minoriteter. Dette er til tross for at når folk blir spurt om hvilke grupper de tror blir diskriminert i Norge i dag, tror langt færre at kvinner og funksjonshemmede utsettes for diskriminering enn lhbt-personer og etniske og religiøse minoriteter.

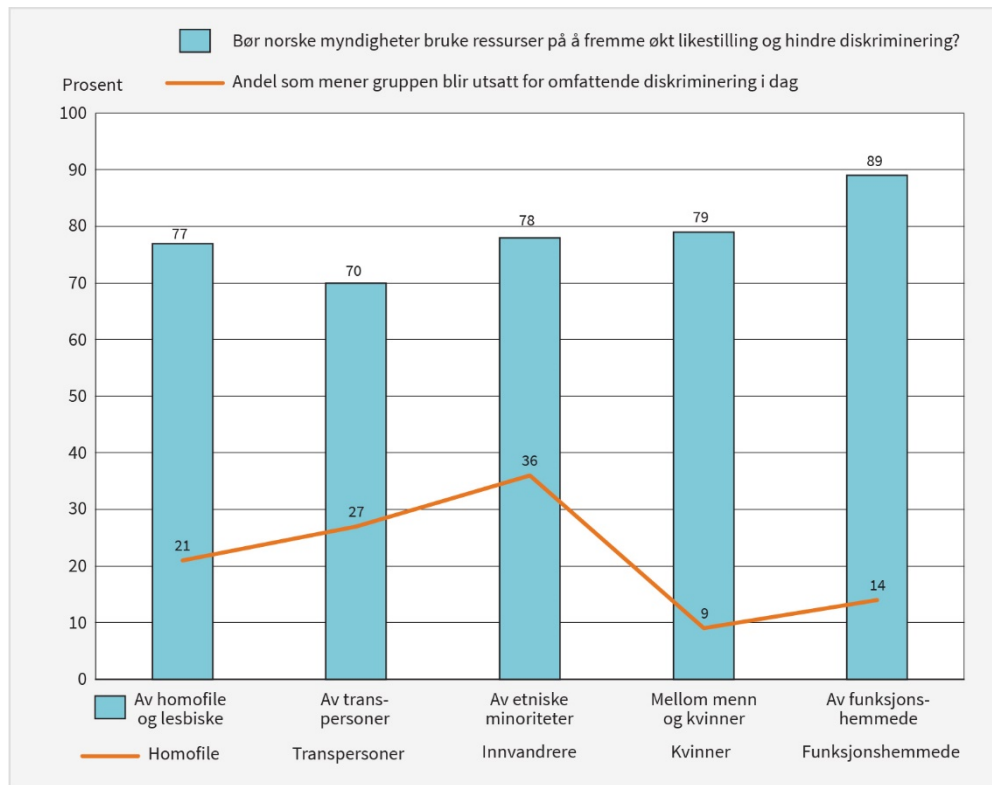
7.2 Bred støtte til likestillings- og antidiskrimineringspolitikk

I undersøkelsen ble alle respondenter spurt om norske myndigheter bør bruke ressurser på å fremme likestilling og hindre diskriminering av ulike grupper. Det er svært få, kun 7 prosent av befolkningen, som mener at staten *ikke* bør bruke ressurser på å fremme likestilling og bekjempe diskriminering for noen av gruppene. Men langt fra alle mener at denne likestillingspolitikken bør omfatte alle de gruppene som i dag har diskrimineringsvern i likestillingsloven. I Figur 41 viser vi støtte til likestillings- og antidiskrimineringspolitikk for de ulike gruppene.

Transpersoner er den gruppen det er lavest støtte til at staten skal ha likestillingstiltak for, med 70 prosent oppslutning. Støtten er høyest for likestillingspolitikk for personer med funksjonsnedsettelser; 89 prosent av befolkningen støtter dette. I mellomstøttet finner vi støtte til likestilling mellom kvinner og menn, homofile og etniske minoriteter. Det betyr at støtten til antidiskriminerings- og likestillingsarbeid i liten grad korresponderer med andelen som mener at disse gruppene blir utsatt for diskriminering; det er langt flere som mener at transpersoner og homofile blir utsatt for diskriminering, enn det er som mener at kvinner, menn eller funksjonshemmede blir diskriminert i dag, likevel er støtten til antidiskriminerings- og likestillingsarbeid lavere for disse gruppene.

På direkte spørsmål om hvorvidt myndighetene bør bruke ressurser på å fremme likestilling og hindre diskriminering mellom etniske minoriteter, er det 12 prosent som motsetter seg dette. Motstanden er imidlertid minst like stor mot å arbeide for likestilling mellom menn og kvinner (13 prosent) og for å hindre diskriminering av homofile og lesbiske (14 prosent). Vi har imidlertid vist at når vi spør for konkrete grupper i kontrollerte eksperimenter, er støtten betydelig større for antidiskrimineringstiltak for funksjonshemmede enn for andre grupper og lavest for innvandrere, og da særlig muslimer og kvinner med hijab.

Figur 41 «Bør norske myndigheter bruke ressurser på å fremme økt likestilling og hindre diskriminering av homofile og lesbiske/ transpersoner/ etniske minoriteter/mellom menn og kvinner/ av funksjonshemmede?. Andel som svarer ja. (n: 4443) Og andel som mener homofile/transpersoner/innvandrere/kvinner /funksjonshemmede blir utsatt for omfattende diskriminering i dag. Prosent. (n: 1415/1522/1506)

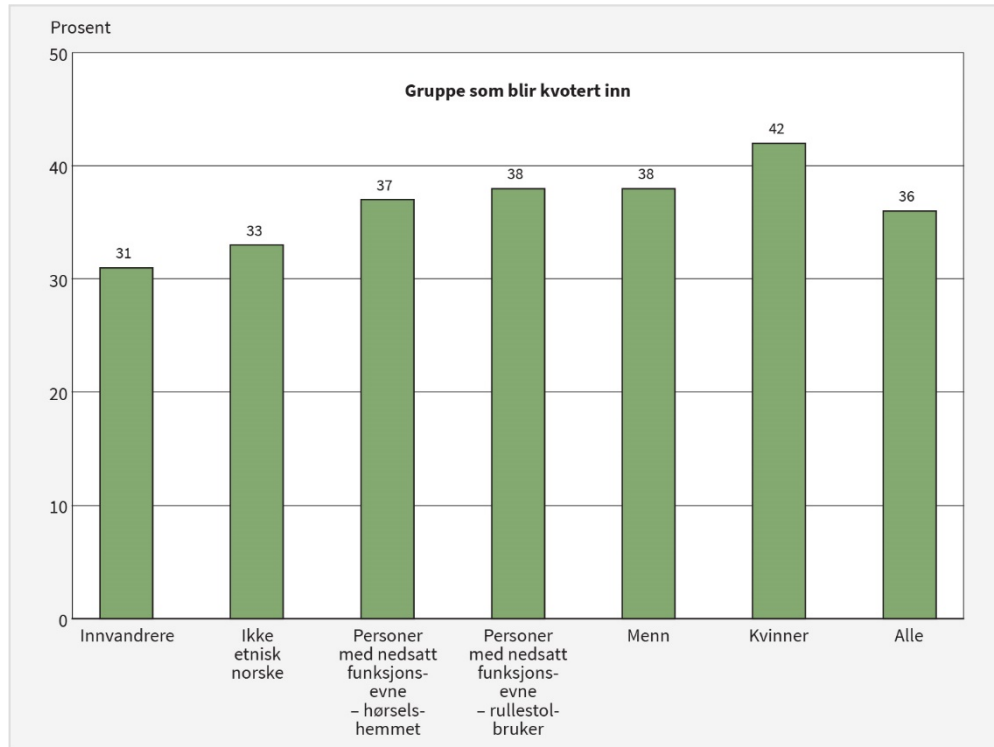


7.3 Skepsis til kvotering i arbeidslivet

Kvotering er et virkemiddel som har vært brukt i Norge for å sikre kvinner økt representasjon i styre og partipolitikk (Teigen, 2002b), men særlig for å sikre økt andel kvinner i utdanning og yrker som har vært mannsdominert. For å måle holdninger til kvotering i arbeidslivet har vi gitt respondentene våre en vignett – en tekst som beskriver hvordan kvotering blir brukt i en ansettelse på et NAV-kontor. De seks underutvalgene fikk en tekst som er lik med unntak av hvilken gruppe som bli kvotert inn. De blir så spurt om det er greit å la kjønn, funksjonsevne eller etnisitet være avgjørende for hvem som får jobben.

I Figur 42 oppsummerer vi resultatene på tvers av de seks utvalgene. Figuren viser først og fremst at det er ganske liten forskjell mellom underutvalgene i synet på kvotering. Mellom 31 og 42 prosent synes det er greit å la kjønn, funksjonsevne eller etnisitet være utslagsgivende når man skal velge mellom to kvalifiserte søkere til en stilling ved et offentlig kontor der denne gruppen er underrepresentert.

Figur 42 Vignett: På et NAV-kontor i Tromsø har de nå 30 ansatte, alle (menn / kvinner / etnisk norske / uten nedsatt funksjonsevne). Ledelsen ønsker å gjøre noe med dette, og når de skal rekruttere nye saksbehandlere, oppfordrer de kvinner / menn / innvandrere / etniske minoriteter / personer med nedsatt funksjonsevne til å søke. Det er 2 kvalifiserte søkere til jobben, 1 (majoritetsgruppe) og 1 (minoritetsgruppe). Er det greit å la kjønn/funksjonsevne /etnisitet være avgjørende for hvem som får jobben? Andel som mener at det er greit å la dette være avgjørende for hvem som får jobben. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



For alle gruppene vi spør om, er det et flertall som er mot kvotering. Motstanden er minst når vi spør om kvotering av kvinner på en mannsdominert arbeidsplass, men det kun 4 prosent flere som mener at kvinner kan kvotes inn, enn det er som mener at menn må kunne kvotes inn på en kvinnedominert arbeidsplass – og forskjellene er ikke signifikante. Det er imidlertid signifikante forskjeller i synet på kvotering av innvandrere og etniske minoriteter på den ene siden og synet på kvotering av menn, kvinner og funksjonshemmede på den andre, men selv her er det maksimalt 11 prosentpoengs forskjell. Selv om støtten til kvotering er høyest for kvinner og menn, finner vi at motstanden mot kvotering på et NAV-kontor er lavest for funksjonshemmede. Dette er fordi det er mellom 14 prosent (rullestolbrukere) og 18 prosent (hørselshemmede) som oppgir at de ikke vet hva de synes, mens det kun er 7 prosent som ikke vet hva de synes når de blir spurt om kvotering av kvinner. Kvotering av kvinner er en utbredt praksis som mange har hatt mulighet til å gjøre seg opp en mening om før, men når de blir spurt om funksjonshemmede, er dette gjerne noe de i liten grad har reflektert over før spørsmålet ble reist i undersøkelsen. Siden eksempelet handler om et NAV-kontor, som har vurdering av uføretrygd og arbeidsmarkedsoppfølging av personer med funksjonsnedsettelse som ansvarsområde, vil nok kvotering av denne gruppen forstås som særlig relevant her.

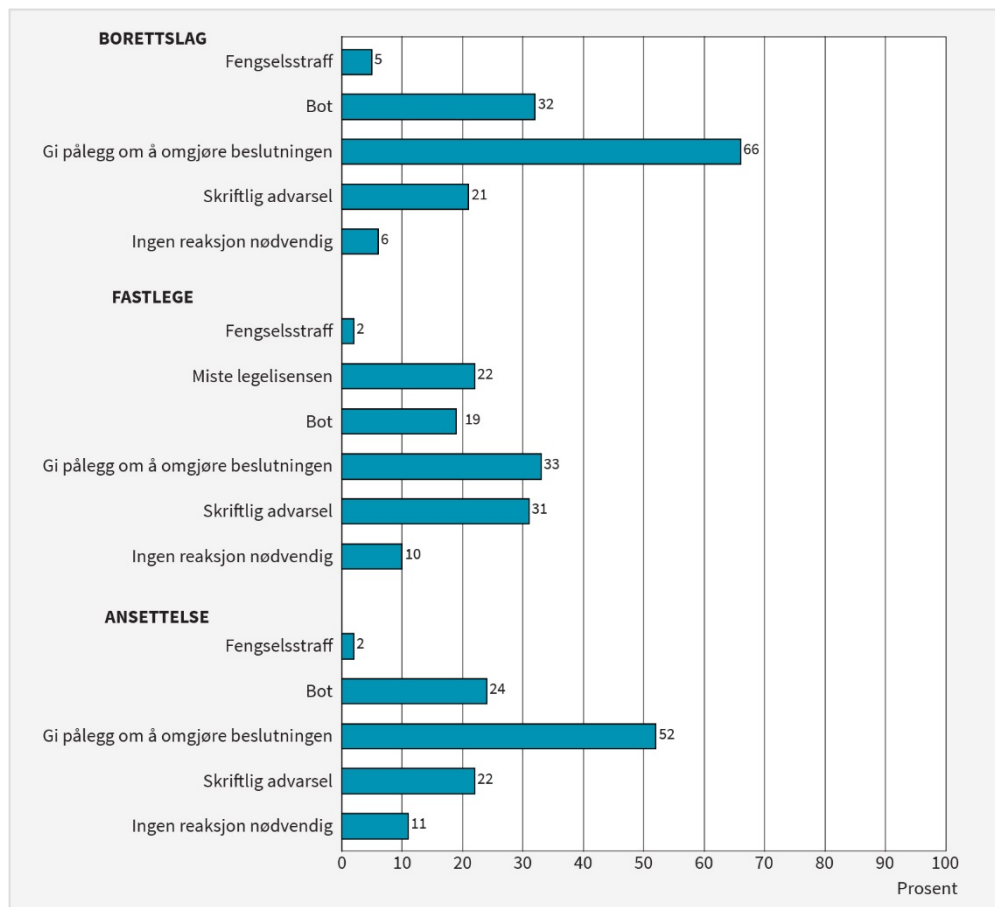
7.4 Begrenset vilje til å straffe ved diskriminering

I undersøkelsen blir respondentene presentert for tre ulike vignetter med historier der en person blir utsatt for diskriminering: I en ansettelsesprosess blir ikke den mest kvalifiserte personen ansatt fordi arbeidsgiver frykter det vil kreve for mye arbeid å tilrettelegge, en fastlege sletter alle personer med en viss gruppetilhørighet fra sine lister, og et borettslag nekter å godta framleie til en person på grunn av etnisk eller religiøs tilhørighet. Respondentene blir så bedt om å ta stilling til hva slags reaksjon de mener vil være riktig for slik diskriminering.

Tidligere i rapporten har vi vist noen av resultatene for disse tre vignettene, med vekt på hvordan viljen til å sanksjonere varierer på tvers av diskrimineringsgrunnlag. Her vil vi se på hvilke reaksjoner som blir sett på som riktige for diskriminering på ulike arenaer, og om dette også varierer avhengig av diskrimineringsgrunnlag.

I Figur 43 viser vi hvilke reaksjoner folk mener vil være riktige for de ulike eksemplene av diskriminering, på tvers av diskrimineringsgrunnlag. På dette spørsmålet var det mulig å krysse av på flere svaralternativer, og kategoriene kan derfor summeres opp til over 100 prosent. Det er forholdsvis få – mellom 6 prosent og 11 prosent – som mener at det ikke vil være nødvendig å reagere om slik diskriminering forekommer.

Figur 43 Hvilken reaksjon mener du vil være riktig? Oppsummert på tvers av diskrimineringsgrunnlag; Et borettslag som nekter framleie på grunn av etnisitet, religion eller hudfarge. En fastlege som sletter alle av en gruppe fra sine lister. En bedrift som ikke ansetter den mest kvalifiserte søkeren på grunn av religion, funksjonsevne eller kjønnsidentitet. Andel som mener ulike sanksjonsformer vil være riktig. Flere svar mulig. Prosent. (n: 4443)

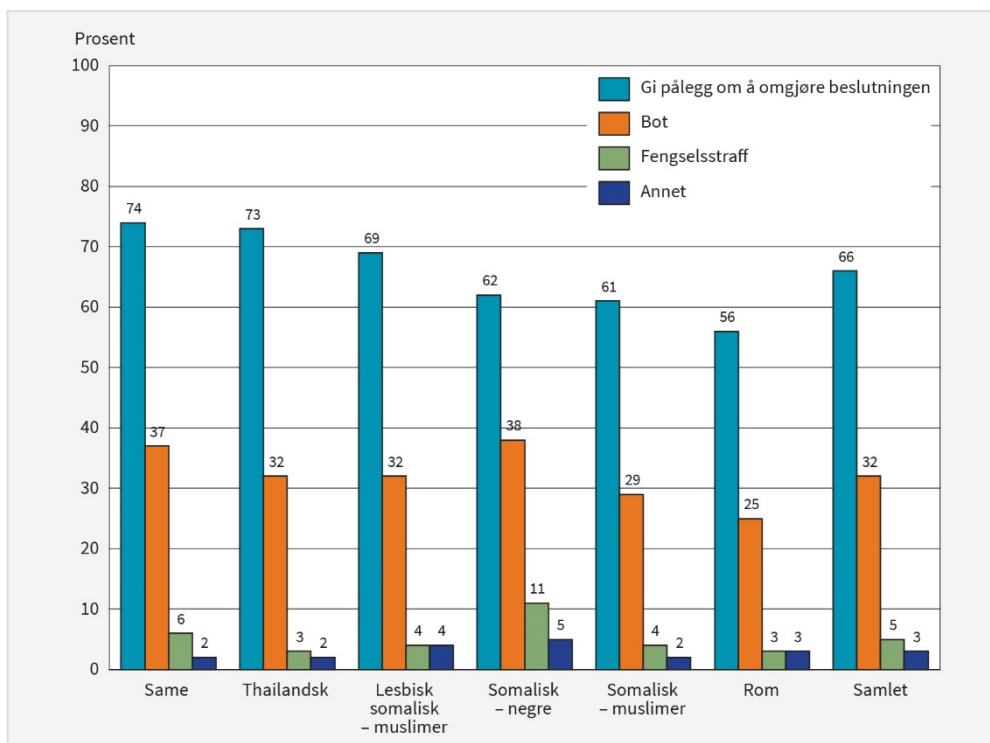


Andelen som mener man ikke trenger å reagere, er lavest for diskriminering i et borettslag. Det kan være fordi borettslaget i dette eksempelet gir en eksplisitt og skriftlig begrunnelse for å avslå framleie, slik at det vil være lite tvil om at årsaken til avslaget er hudfarge, religion eller etnisitet. Mellom 21 og 31 prosent mener at en skriftlig advarsel vil være på sin plass. Men av disse er det kun 11 prosent (ansettelsen) og 8 prosent (fastlege og borettslag) som mener at skriftlig advarsel er reaksjon nok i seg selv. De fleste mener at en slik skriftlig advarsel bør komme i tillegg til andre reaksjoner.

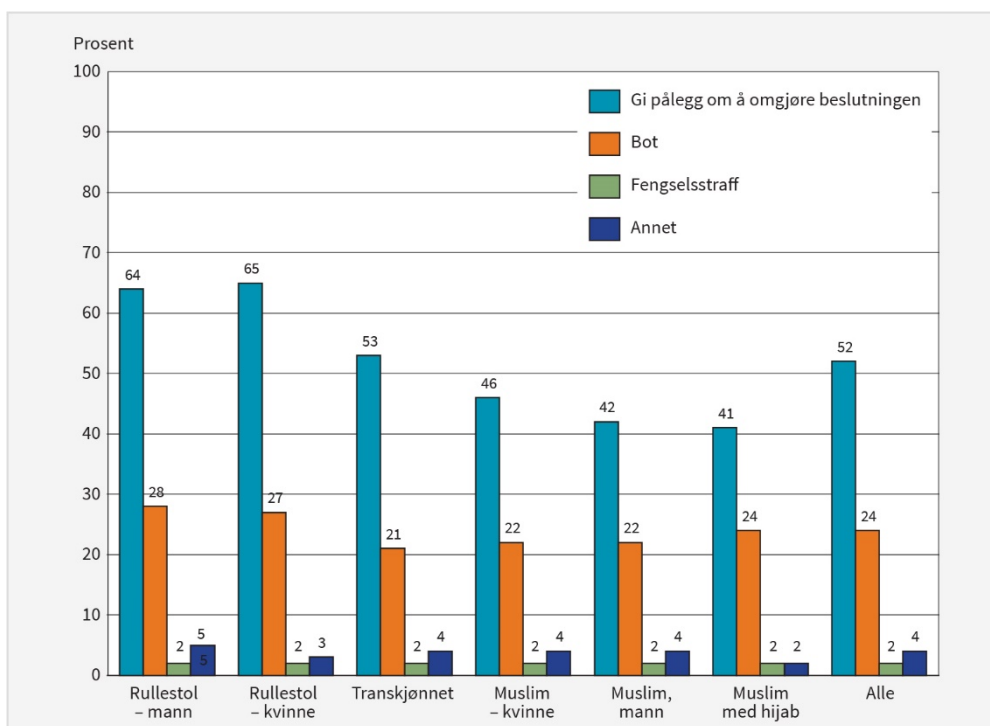
Den sanksjonen som flest ønsker, på tvers av eksemplene, er at det skal gis pålegg om å omgjøre beslutningen. I eksempelet der borettslag diskriminerer, mener to tredeler at de må tvinges til å omgjøre beslutningen, og når en bedrift diskriminerer i en ansettelsesprosess, mener halvparten at denne beslutningen må omgjøres. Svarene på eksempelet der fastlegen diskriminerer, skiller seg ut fra de andre to eksemplene ved at det er færre som mener at beslutningen må omgjøres, eller at legen bør bøtelegges. Dette er sannsynligvis fordi man i dette eksempelet har en ekstra svarkategori, og 22 prosent mener at en fastlege som systematisk sletter personer fra listen sin på grunn av etnisitet, religion eller funksjonsevne, bør miste legelisen.

Figur 44 illustrerer imidlertid at hvilke sanksjoner folk mener vil være riktige overfor et borettslag som diskriminerer, varierer betydelig, avhengig av hvilke grupper som diskrimineres. Viljen til å pålegge borettslaget å omgjøre beslutningen er betydelig høyere dersom en samisk eller thailandsk alenemor blir nektet framleie, enn om hun er rom eller somalisk. Mens tre av fire mener at beslutningen må omgjøres om en samisk eller thailandsk kvinne utsettes for slik diskriminering, er det bare litt over halvparten som mener man kan tvinge borettslaget til å akseptere framleie til en person som er rom. Eksempelet med den somaliske kvinnen ble variert svakt i tre underutvalg; i det første underutvalget ble avslaget begrunnet med at hun er «neger», i det andre var begrunnelsen at hun er muslim, og det ble i tillegg presisert at hun er lesbisk, og i det tredje var begrunnelsen at hun er muslim og somalisk. I eksempelet der borettslaget begrunner avslaget med at hun er «neger», ser vi at 11 prosent mener at fengselsstraff vil være riktig reaksjon, mot 4 prosent i eksemplene der avslaget begrunnes med religion. Vi finner også at viljen til å bøtelegge er 9 prosentpoeng høyere om avslaget begrunnes med «rase», enn om det begrunnes med religion. Viljen til å bøtelegge er imidlertid lavest for rom, der kun én av fire ønsker at borettslaget skal få bot, mot 37 prosent om kvinnen er samisk. Vi ser i tillegg en svak interseksjonell effekt, der det er litt flere som mener borettslaget må kunne tvinges til å omgjøre beslutningen når den somaliske kvinnen omtales som lesbisk. Men også her er effektene små.

Figur 44 Borettslag aksepterer ikke framleie på grunn av religion, «rase» eller etnisitet. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



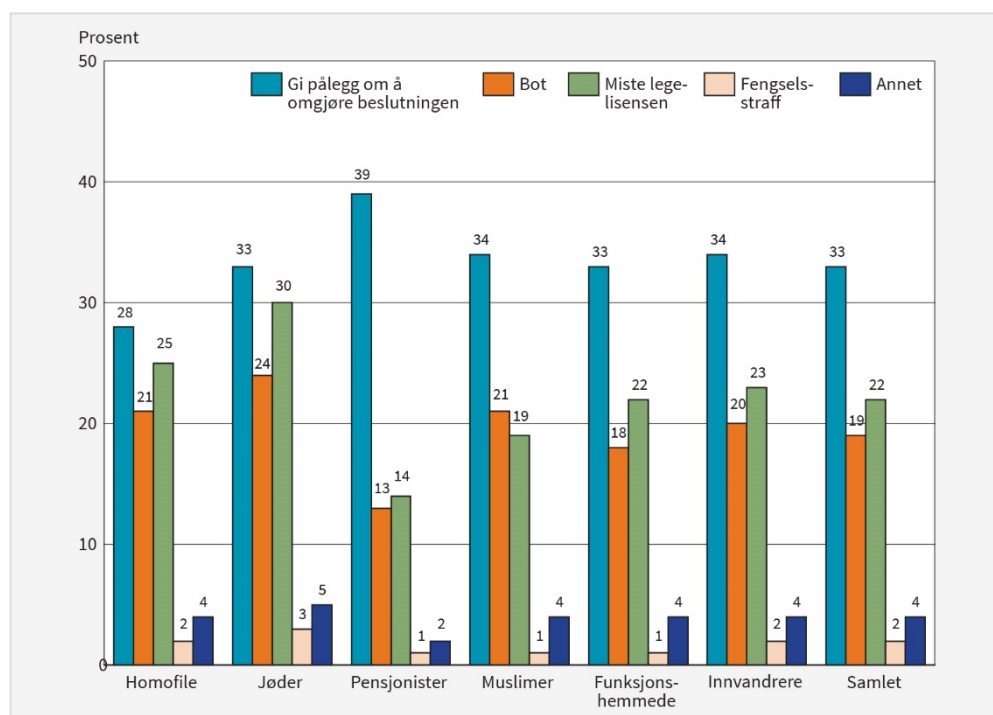
Figur 45 Et privat selskap ansetter ikke den mest kvalifiserte søkeren (på grunn av funksjonsnedsettelse, kjønnsidentitet, religion) ved ansettelse av en IT konsulent. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



I eksempelet med diskriminering i ansettelsesprosess av en IT-konsulent finner vi også at viljen til å pålegge bedriften å omgjøre beslutningen varierer betydelig etter hvilke grupper som blir diskriminert. Mens nesten to tredeler mener at bedriften kan pålegges å omgjøre ansettelsen om en person i rullestol blir diskriminert, er det kun 41 prosent som mener dette er riktig om den som ble forbigått, er en kvinne i hijab. Om den diskriminerte er en muslimsk kvinne (uten at det presiseres om hun går i hijab eller ikke), er det 46 prosent som mener at beslutningen må omgjøres. Utvalget som ble gitt eksempel med en transperson, la seg mellom disse to, og 53 prosent mener at beslutningen må omgjøres. I dette eksempelet er andelen som mener at bedriften bør bøtelegges, ganske lik på tvers av diskrimineringsgrunnlag – høyest for rullestolbrukere (28–27 prosent) og lavest for transpersonen, der 21 prosent mener bedriften bør bøtelegges.

Eksempelet med fastlegen er det som gir minst forskjeller i reaksjon etter etniske grupper – for alle grupper som er beskyttet av diskrimineringslovgivningen, ser vi at respondentene reagerer ganske likt – mellom 18 og 24 prosent vil bøtelegge legen, mellom 19 og 30 prosent vil at han/hun skal miste legelisen, og mellom 28 og 34 prosent mener at beslutningen må omgjøres. Mellom 1 og 3 prosent ønsker fengselsstraff. Viljen til å kreve omgjøring er størst for pensjonister og lavest for homofile. Dette må imidlertid sees i sammenheng med at viljen til å kreve at legen skal miste legelisen, er lavest for pensjonister. Dette er to svaralternativer som vanskelig lar seg forene, og å miste legelisen vil måtte betraktes som en strengere reaksjon enn å omgjøre beslutningen. Viljen til å frata legen legelisen er høyest ved diskriminering av jøder, etterfulgt av homofile. Vi ser også at det er flere som ønsker at det brukes fengselsstraff når jøder blir diskriminert, sammenlignet med andre. Også her er det lavest vilje til å bruke de strengeste straffene når muslimer blir diskriminert.

Figur 46 Fastlege som sletter alle fra en gitt gruppe fra sine lister. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent (n: 725/700/751/766/725/776)

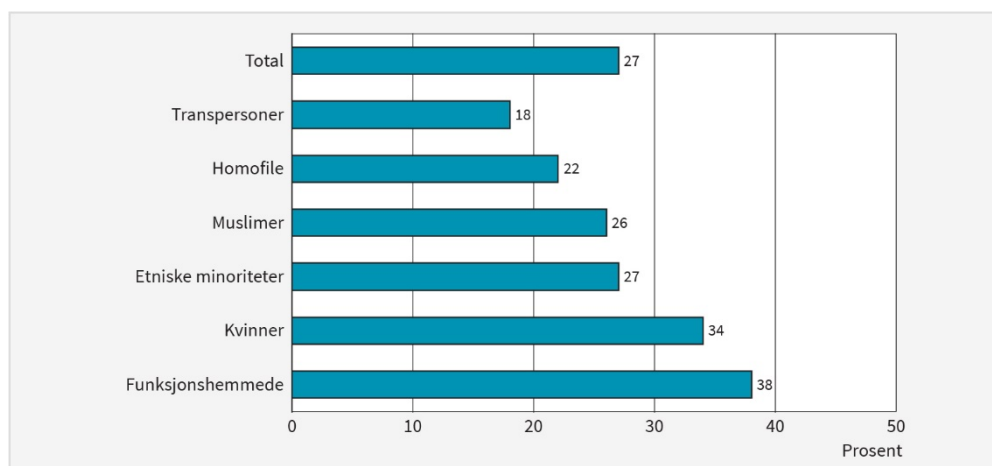


7.5 Kulturuttrykk

Diskriminering er gjerne et uttrykk for at folk behandler mennesker basert på forventninger de har til en gruppe på grunn av stereotypier. Negative og positive stereotypiske forestillinger kan formes gjennom ulike typer kulturuttrykk og medierte erfaringer, og noen argumenterer for at man som ledd av likestillings- og antidiskrimineringspolitikken bør sette inn tiltak for å skape positive bilder av de utsatte gruppene i offentligheten. En måte å gjøre dette på er å jobbe for at utsatte grupper oftere blir representert i film og i andre kulturuttrykk. Men bør myndighetene påvirke hvorvidt og på hvilke måter funksjonshemmede, muslimer, kvinner, homofile, transpersoner eller etniske minoriteter framstilles på film? Vi stilte dette spørsmålet til de seks underutvalgene, slik at hver respondent kun tok stilling til representasjon i kulturuttrykk for én av disse gruppene.

Mange syntes dette var et spørsmål det var vanskelig å ta stilling til. Nesten en tredel svarer at de ikke vet om staten bør drive med dette, og for «vet ikke»-kategorien var det små forskjeller mellom ulike grupper. Når vi ser på gruppene samlet, er det litt over én av fire som støtter minoritetsrepresentasjon i film og kulturuttrykk som et antidiskrimineringstiltak. Men her er det betydelige forskjeller mellom grupper. For kvinner og personer med nedsatt funksjonsevne er det en tredel, og vel så det, som støtter slike tiltak. Støtten er lavest for transpersoner og homofile. Den eneste gruppen der det er flere tilhengere enn motstandere, er for funksjonshemmede. For homofile og transpersoner er det mer enn dobbelt så mange som er imot at myndighetene skal støtte tiltak som gir økt synlighet, enn som er for. Det er altså dobbelt så mange som mener norske myndigheter bør jobbe for å gi økt synlighet til personer med funksjonsnedsettelse på film, som det er som mener at dette er greit for transpersoner. Motstanden mot tiltak for å øke representasjon på film er nesten like stor for homofile. Dette kan forstås som et uttrykk for at det allerede er betydelig representasjon av homofile og transpersoner i film og kulturuttrykk. Alternativt kan det være uttrykk for at homofili og det å være transperson fremdeles gis en moralsk fortolkning, og at det for noen fremdeles er en motvilje mot å informere om dette.

Figur 47 Noen mener funksjonshemmede / muslimer / kvinner / homofile / transpersoner / etniske minoriteter er underrepresentert i filmer, TV-serier og andre kulturuttrykk. Bør norske myndigheter jobbe for å få mer synlighet for funksjonshemmede / muslimer / kvinner / homofile / transpersoner / etniske minoriteter på disse arenaene? Andel som mener de bør jobbe med dette. Andel som svarer ja. (Utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke». Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



8 Hatprat og ytringsfrihet

Teoretisk og empirisk knyttes hatefulle ytringer i det offentlige rom ofte til diskriminering og eksklusjon, ikke minst fordi det er mange av de samme gruppene som utsettes for hatefulle ytringer, som er mest sårbare for diskriminering. Den offentlige debatten om hatprat skiller seg fra debatten om diskriminering og likestilling, fordi den knytter seg til debatten om ytringsfrihet; ved å kriminalisere hatprat legger man også juridiske begrensninger på borgernes rett til å ytre seg. Lovgivning mot hatkriminalitet er relativt nytt europeiske land. Historisk har det vært stort rom for ytringer som er både rasistiske og diskriminerende, og det har vært uttrykt betydelig motstand mot å innføre for sterke begrensninger på hatefulle ytringer i Norge, ettersom lovgivning av hatefulle ytringer innebærer å begrense ytringsfriheten (Nadim et al., 2016). Som vi kommer tilbake til under, har dette konsekvenser for folks oppfatninger av retten til å straffe hatefulle ytringer. Hatefulle ytringer og diskriminering omhandler også ulike typer handlinger. Mens diskrimineringsvernet handler om å sikre lik tilgang til arenaer og ressurser, tematiserer loven mot hatefulle ytringer trakassering av utsatte grupper. Søkelyset blir ofte rettet mot andre arenaer; medier og internett blir mer viktig, og skillet mellom det offentlige og det private blir mer flytende.

8.1 Kapittelet oppsummert

Vi finner at det er en betydelig vilje til å hevde at politiske utsagn som oppleves som kontroversielle, «ikke bør være lov». Fire av fem gir uttrykk for at rasistiske eller jihadistiske utsagn ikke bør være lov, én av fire vil forby abortmotstand, og én av tre vil forby utsagn som fremmer en totalitær ideologi. Når vi spør om konkrete utsagn som retter seg mot grupper, er det imidlertid langt mindre aksept for å bruke formelle sanksjoner, som bøter og fengselsstraff. Når respondentene gir uttrykk for at det ikke bør være lov å ytre slike meninger, kan dette tolkes som et uttrykk for at dette er ytringer de ikke synes er greie, og som først og fremst bør sanksjoneres med sosiale sanksjoner.

Dagens lovgivning dekker ikke hatefulle ytringer på grunnlag av kjønn, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk. Viljen til å sanksjonere hatefulle ytringer er imidlertid ikke lavere når kvinner og transpersoner utsettes for dette, enn når homofile og muslimer (som er beskyttet i samme lovverk) utsettes for det samme.

Det er større vilje til å straffe om en hatefull ytring rettes om en enkeltperson (en dørvakt), enn om den rettes mot en gruppe i et innlegg på sosiale medier.

8.2 Bør det være grenser for ytringsfriheten?

Et sentralt spørsmål for liberale demokratier er hvorvidt det bør være grenser for ytringsfrihet. Er det noen typer ytringer som er så skadelige at vi ønsker å bruke straffeloven for å hindre at de framsettes i det offentlige rom? Wessel-Aas og hans medforfattere argumenterer i rapporten *Grenseoppgangen mellom ytringsfrihet og strafferettslig vern mot hatefulle ytringer* (Wessel-Aas et al., 2016) for at debatten om forholdet mellom ytringsfrihet og vernet mot hatefulle ytringer så langt i all hovedsak har vært

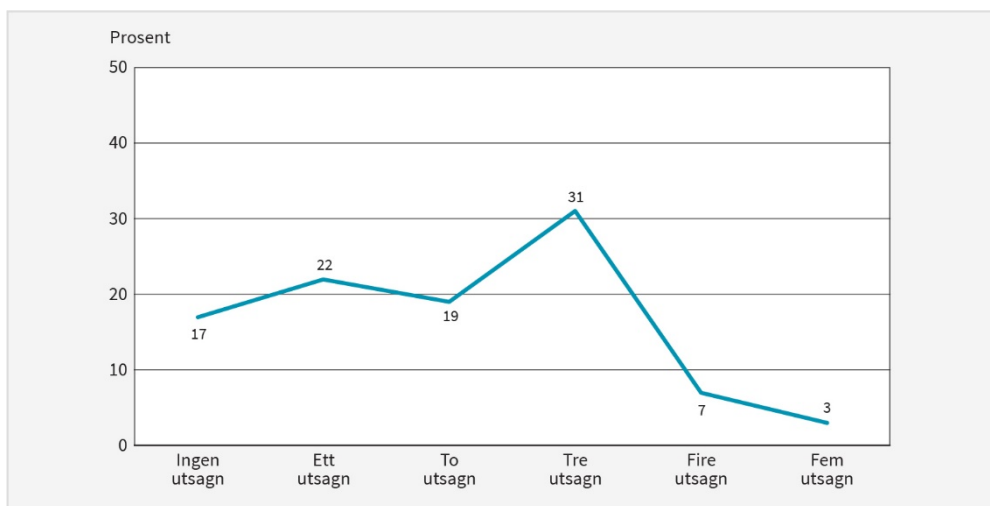
teoretisk og filosofisk, og i liten grad empirisk. Internasjonal forskning om ytringsfrihet viser at borgere i større grad støtter ytringsfriheten som abstrakt konsept enn når man konkretiserer i form av bestemte handlinger, grupper eller arenaer (Enjolras and Steen-Johnsen, 2014). Dette er det viktig å ta med seg, både i utforming av spørsmål og i analyse av disse.

I en surveyundersøkelse gjennomført i forbindelse med forskningsprosjektet «Status for ytringsfriheten i Norge» ble aksepten for hatefulle ytringer rettet mot innvandrere på ulike arenaer kartlagt (Staksrud et al., 2014). Funnene i denne undersøkelsen viser at det er stor motvilje i den norske befolkningen mot å tolerere hatefulle ytringer på ulike arenaer – deriblant i sosiale medier, på arbeidsplassen og blant venner og familie. Blant respondentene mener 76 prosent at hatefulle ytringer ikke bør tolereres på noen av arenaene. Når respondentene så spørres om *rasistiske ytringer* på de tilsvarende arenaene, svarer 68 prosent, det vil si 12 prosentpoeng færre, at det ikke bør tolereres på noen av de nevnte arenaene (Staksrud et al., 2014).

I undersøkelsen vår spør vi på følgende måte: «Noen mener det er grenser for hva man kan argumentere for i det offentlige rom. Mener du det bør være lov å fremme følgende synspunkter i det offentlige rom?» Vi har valgt ut fem ulike typer utsagn som vekker sterke følelser i ulike deler av befolkningen: det å fremme oppfordring til vold i kampen for en islamistisk stat (jihadisme), at å blande kulturer og religioner er en styrke for landet (multikulturalisme), at man skal fjerne alle valg og innføre enevelde (en totalitær ideologi), at personer med mørkere hudfarge er mindre verd enn andre (rasisme), og at abort må forbys (abortmotstand).

Resultatene er oppsummert i Figur 49. Kun 3 prosent mener alle de oppgitte utsagnstypene bør være lov. I tillegg er det 4 prosent som svarer at de er usikre på noen, og at alle de andre bør være lov, slik at totalt 7 prosent ikke ønsker å kriminalisere noen av utsagnene. Men 93 prosent av befolkningen mener altså at noen typer utsagn bør forbys. Men hvilke typer utsagn de ønsker å forby, varierer en del.

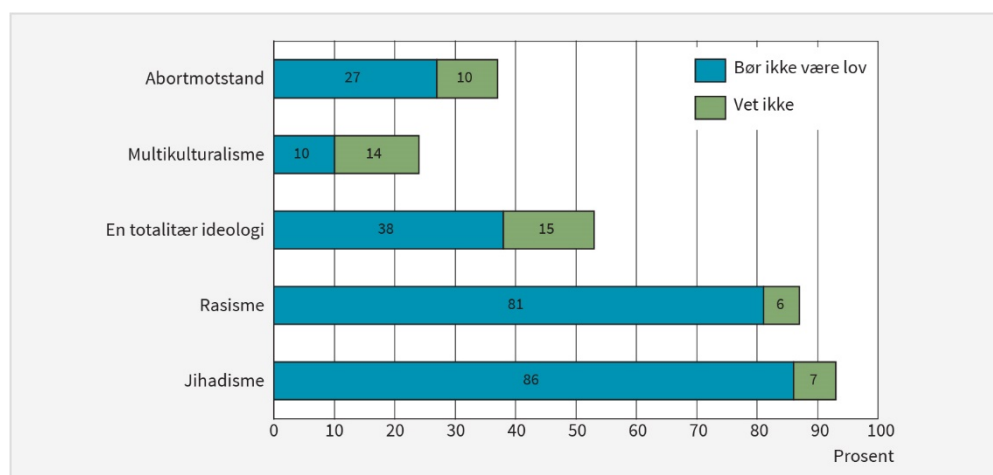
Figur 48 Hvor mange av de oppgitte utsagnene bør være lov å ytre i offentligheten (utsagn som fremmer multikulturalisme, jihadisme, rasisme, en totalitær ideologi eller abortmotstand)? Andel som mener ingen, ett, to tre fire eller fem utsagn bør være lov. Prosent. (n 4443).



De to ytringene som det er størst oppslutning om at ikke bør være lov, er de to som er kriminalisert i dag: oppfordringer til å bruke vold i kampen for en islamistisk stat (jihadisme) og påstander om at personer med mørkere hudfarge er mindre verd enn

andre (rasisme). Men også utsagn som er vanlige å framsette i den politiske debatten i Norge, som å argumentere for at Norge bør være en multikulturell stat, og at abort ikke bør være lov, er det en betydelig gruppe som mener ikke bør være lov å framsette. Viljen til å kriminalisere utsagn fra meningsmotstandere ser ut til å være betydelig, men som vi skal komme tilbake til senere i dette kapittelet, finner vi langt ifra like stor vilje til å bruke formelle sanksjoner, som bøter og fengselsstraff for slike utsagn. Når respondenten gir uttrykk for at det ikke bør være lov å ytre slike meninger, kan dette tolkes som et uttrykk for at dette er ytringer de ikke synes er greie, og som først og fremst bør sanksjoneres med sosiale sanksjoner.

Figur 49 Noen mener det er grenser for hva man kan argumentere for i det offentlige rom. Mener du det bør være lov å fremme følgende synspunkter i det offentlige rom?: Oppfordringer til å bruke vold i kampen for en islamistisk stat (jihadisme). At å blande kulturer og religioner er en styrke for landet (multikulturalisme). At man skal fjerne alle valg og innføre enevælde (en totalitær ideologi). At personer med mørkere hudfarge er mindre verd enn andre (rasisme). At abort må forbys (abortmotstand)). Andel som mener synspunktene ikke bør være lov å fremme, eller som ikke vet. Prosent. (n; 4443)



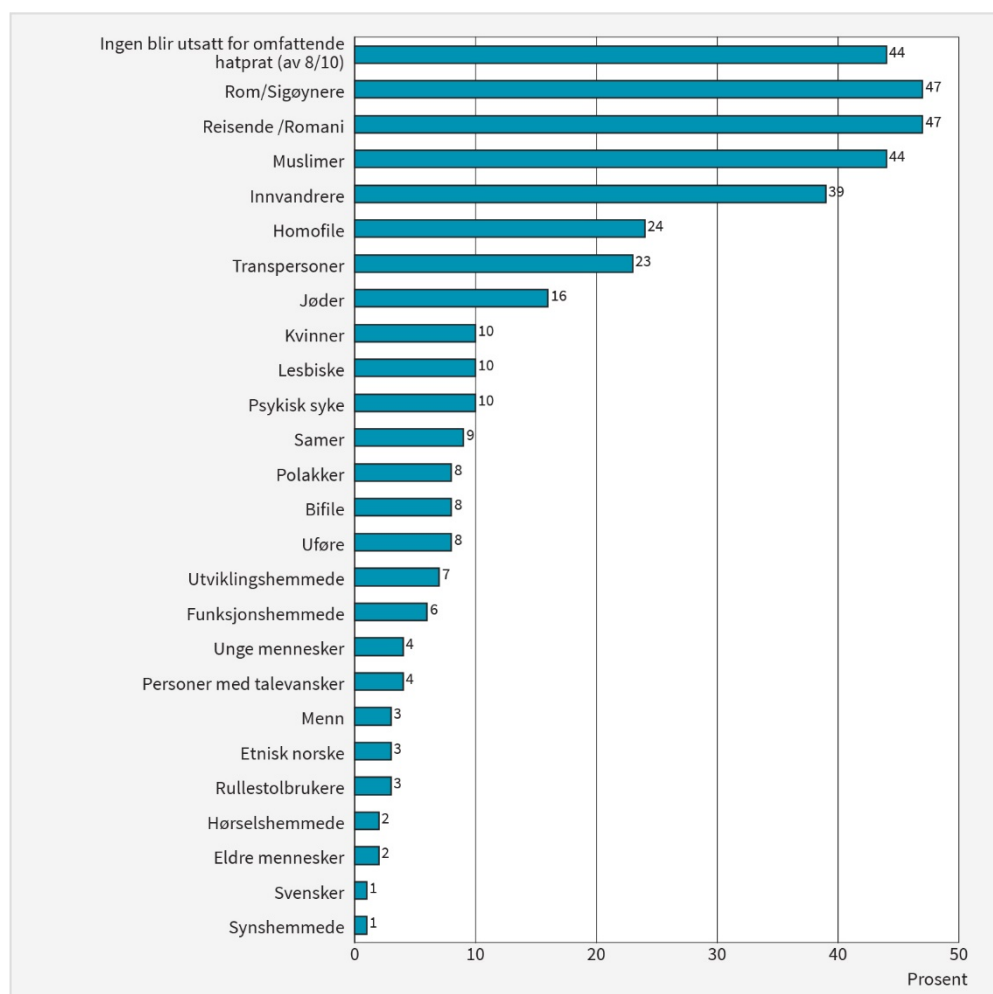
8.3 Hvem blir utsatt for hatprat?

Vi spurte respondentene i undersøkelsen hvilke grupper de tror blir utsatt for hatprat i Norge i dag. I Figur 50 viser vi hvilke grupper den norske befolkningen tror blir utsatt for omfattende hatprat i Norge i dag. Resultatene er påfallende like de vi fikk da vi spurte hvilke grupper som blir utsatt for diskriminering i Norge i dag (se Figur 1). Igjen er det rom og romani som flest tror blir utsatt for hatprat, etterfulgt av muslimer og innvandrere. Muslimer, innvandrere, jøder og homofile skiller seg ut ved at flere respondenter mener de blir utsatt for hatprat enn diskriminering. For alle andre grupper estimerer befolkningen diskriminering som noe mer omfattende enn hatprat, men forskjellene er små.

For funksjonshemmede ser vi at svært få tror at dette er en gruppe som utsettes for omfattende hatprat; det er flere som har krysset av på at menn og etnisk norske utsettes for omfattende nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer knyttet til gruppetilhørighet, enn det er som har krysset av for at de tror blinde og hørselshemmede utsettes for dette. Funksjonshemmede er imidlertid en gruppe som selv i betydelig grad rapporterer å bli utsatt for hatprat i det offentlige rom – og da er det særlig ytringer om at de er en økonomisk belastning for samfunnet som er mest utbredt. I en studie av erfaringer med hatprat og diskriminering blant

funksjonshemmede svarer 53 prosent at de av og til eller ofte opplever at «personer med nedsatt funksjonsevne omtales i media eller på internett på en stygg eller krenkende måte», mens 67 prosent oppgir at de opplever at uføretrygdete blir omtalt på en stygg eller krenkende måte (Olsen et al., 2016). Våre resultater tyder på at det i dag er lite bevissthet i befolkningen generelt om de erfaringene personer med nedsatt funksjonsevne rapporterer at de har på dette området.

Figur 50 Tror du disse gruppene blir utsatt for hatprat i Norge i dag?²¹ Andel som mener gruppene blir utsatt for omfattende hatprat. Prosent. (n: 1415/1522/1506)



²¹ Fullstendig spørsmålsstilling: Hatprat er nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer hele grupper. Tror du disse gruppene blir utsatt for hatprat i Norge i dag? Svarkategorier: Ja, utsettes for omfattende diskriminering/hatprat, Utsettes for diskriminering/hatprat av og til, Nei, utsettes aldri eller nesten aldri for diskriminering/hatprat.

8.4 Hva forstås som hatprat?

Enjolras og Steen-Johnsen (2014) peker i sitt bidrag til rapporten *Status for ytringsfriheten* på utfordringene med å måle holdninger til hatprat og ytringsfrihet i et spørreskjema. Her dreier det seg om ganske abstrakte begreper og forhold, og det kan være vanskelig å vite hvilke forutsetninger respondentene legger til grunn når de svarer. Dette er utfordringer som langt på vei kan møtes gjennom vignettmetoden som vi anvender i denne undersøkelsen. Ved å presentere lengre tekstbolker for respondentene kan vi gi mer bakgrunn og kontekst for ytringene som skal vurderes. Vi spør ikke bare hva de synes om rasistiske eller trakasserende utsagn på et generelt nivå, men kan gi eksempler på utsagn, avsendere, mottakere og steder der de blir framsagt. Og når vi kombinerer dette med et eksperimentelt design, får vi i tillegg mulighet til å systematisk variere konteksten for ytringer som respondentene skal vurdere, hvem som er mottaker, og hvem som er avsender for ytringene.

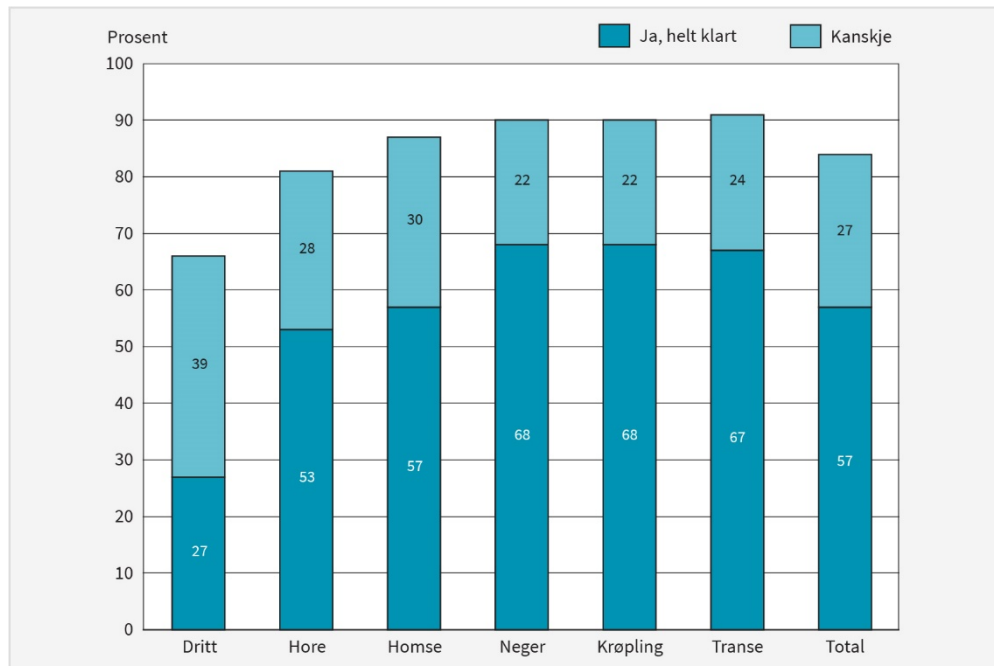
I undersøkelsen ble respondentene forelagt seks ulike eksempler på utsagn satt fram på ulike arenaer og spurt om de forstod dette som hatprat. Hatprat ble i starten av undersøkelsen definert som nedverdiggende, truende, trakasserende eller stigmatiserende ytringer som rammer hele grupper. For disse spørsmålene ble utvalget igjen delt i seks, slik at de seks underutvalgene måtte ta stilling til de samme utsagnene, men der vi kunne variere hvilke grupper utsagnene var rettet mot, og hvilke arenaer de ble framsatt på, og hvem som var avsender for utsagnet.

Utskjelling av dørvakt

I det første eksempelet er Johan full og blir nektet inngang i døren på et utested. Dørvakten er 1) tilhører ingen beskyttet gruppe, 2) er kvinne, 3) er homofil, 4) er innvandrer fra Afrika, 5) er lettere funksjonshemmet, 6) er transperson, og i sinne roper Johan «din jævla dritt/hore/homse/»neger/»krøpling/transe» før han kommer med grove nedsettende beskrivelser av utseendet hans/hennes. Resultatene er presentert i Figur 51.

For 27 prosent blir det forstått som hatprat om en dørvakt som ikke tilhører noen beskyttet gruppe, blir kalt «din jævla dritt». Med andre ord forstår rundt en firedel av befolkningen hatprat som det samme som trakasserende bemerkninger. Å skjelle ut en dørvakt som ikke tilhører noen av de beskyttede gruppene, er ikke forstått som hatprat i de fleste definisjoner som brukes på dette feltet. Det er imidlertid (minst) dobbelt så mange som forstår det samme utsagnet som hatprat når utsagnet retter seg mot en beskyttet gruppe. Det er imidlertid verd å merke seg at respondentene i liten grad skiller mellom hatprat til transpersoner og kvinner og de andre beskyttede gruppene, selv om kvinner og transpersoner ikke er beskyttet mot hatprat i dagens lovgivning. I eksempelet der dørvakten er en transperson, er det flest som mener at han blir utsatt for hatprat. Det er 10–15 prosent flere som forstår det som hatprat når dørvakten blir kalt «neger», «krøpling» eller «transe», sammenlignet med «hore» eller «homse». En mulig forklaring på dette er at «hore» og «homse» er mer utbredt som skjellsord i dag, og at respondentene derfor ikke reagerer like sterkt på disse.

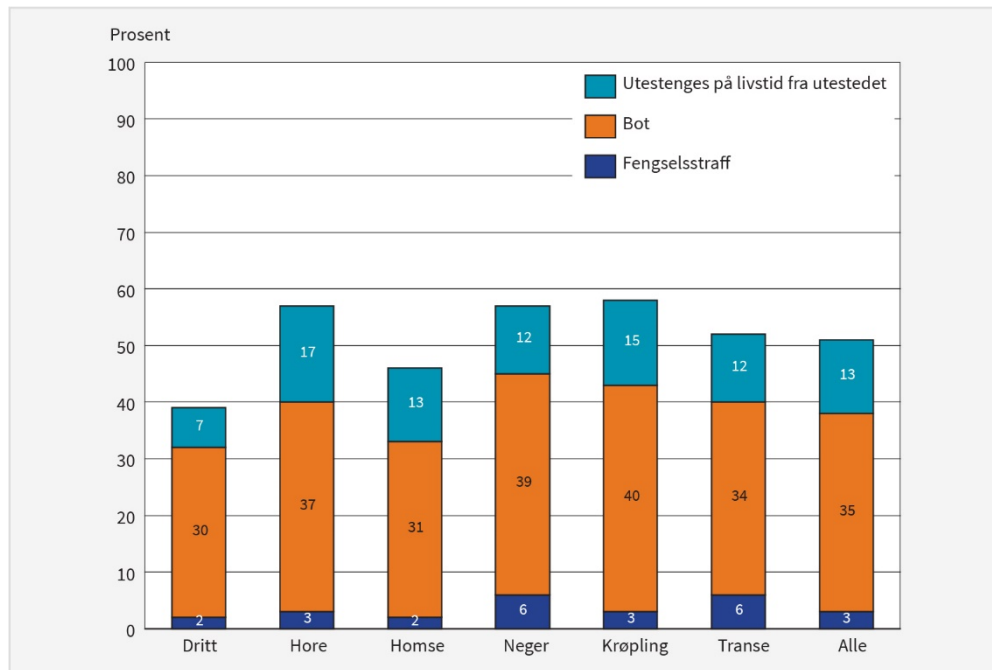
Figur 51 Vignett: Er dette hatprat? Johan er full og blir nektet inngang i døren på et utested. Dørvakten 1) tilhører ingen beskyttet gruppe, 2) er kvinne, 3) er homofil, 4) er innvandrer fra Afrika, 5) er lettere funksjonshemmet, 6) er transkjønnet, og i sinne roper Johan «din jævla ...» før han kommer med grove nedsettende beskrivelser av utseendet hans/hennes. Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke»). Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



Når vi ser på viljen til å straffeforfølge Johan for utskjellingen, ser vi at det avtegner seg et annet bilde enn når vi kun ser på om dette kan forstås som hatprat. Spørsmålet om hvilken reaksjon Johan bør få, gikk til alle, uavhengig av om de ville klassifisere utskjellingen som hatprat eller ikke. I Figur 52 viser vi andelen som mener et slikt utsagn bør sanksjoneres med henholdsvis fengselsstraff, bot eller utestengelse fra utestedet på livstid. Til tross for at eksempelet med den kvinnelige dørvakten som ble kalt «hore» var det underutvalget der færrest mente at dette var hatprat (etter dørvakten som ikke tilhørte noe diskrimineringsgrunnlag), er det dette eksempelet som gir størst andel som mener det er riktig å reagere med formelle sanksjoner, og da særlig med utestengelse på livstid. En mulig forklaring på dette er at flere klarer å identifisere seg med den kvinnelige dørvakten enn med de andre utsatte gruppene. Dette er imidlertid ikke en effekt av at kvinner i større grad reagerer på dette. Vi finner at viljen til å straffe for å skjelle ut en kvinnelig dørvakt er høyere enn for andre grupper, blant både menn og kvinner. Det er altså ingen automatisk sammenheng mellom hvorvidt de oppfatter utsagnet som hatprat, og om de mener utsagnet bør gi formelle sanksjoner. Viljen til å straffe er imidlertid i snitt betydelig høyere blant de som mener dette er hatprat. Halvparten av de som svarer at utsagnet er hatprat, vil straffe med bot (45 prosent) eller fengselsstraff (5 prosent). Men også blant de som ikke forstår utsagnet som hatprat, er det en betydelig andel som mener at utsagnet bør sanksjoneres. Blant de som mener at utsagnet ikke er hatprat, er det 10 prosent som mener personen skal utestenges fra utestedet, og 13 prosent vil bøtelegge, om vi ser på tvers av underutvalgene.

Viljen til å straffe er lavest for å skjelle ut en homofil dørvakt. Igjen ser vi at bruken av ordet «neger» gir en økt vilje til å bruke fengselsstraff, men her er det like mange (6 prosent) som vil gi fengselsstraff for å skjelle ut en transperson som er dørvakt.

Figur 52 Hva slags reaksjon bør Johan få på å skjelle ut en dørvakt og kalle ham/henne en «dritt»/»hore»/»homse»/»neger»/»krøpling»/»transe»? Andel som mener han skal utestenges fra utestedet på livstid, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



De som har krysset av for flere registreres kun for den strengeste straffen de har krysset av for, slik at det summer seg til 100.

Hatprat i kommentarfeltet

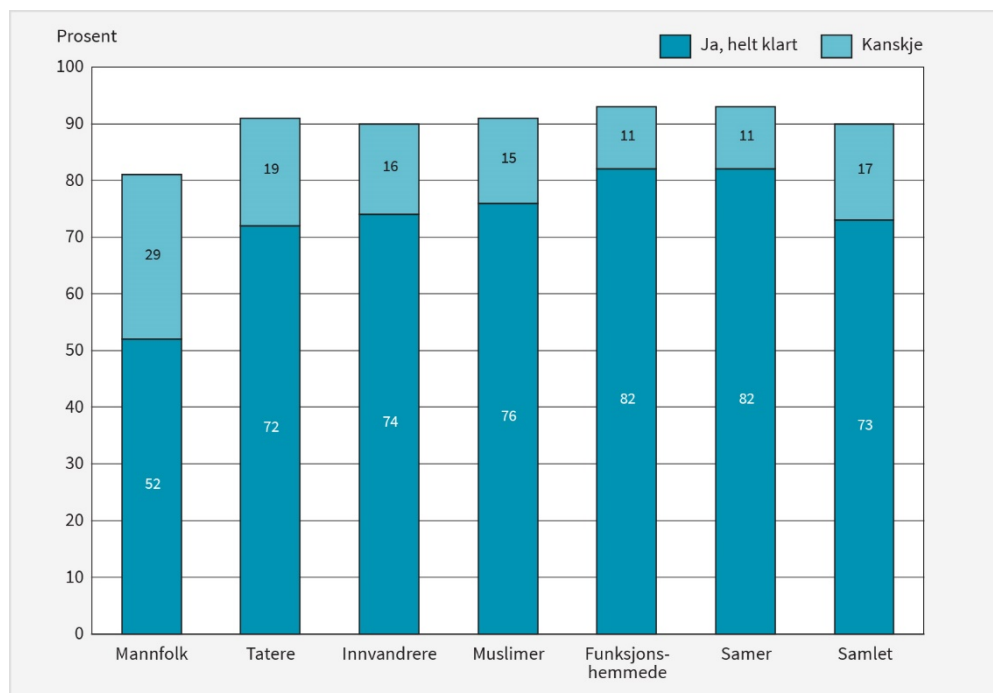
Kommentarfeltene til avisene er en arena som ofte kommer i søkelyset på grunn av hatprat. Aviser som *Nettavisen*, *Vårt Land* og *Dagbladet* har valgt å slutte med kommentarfelt på sine saker fordi så stor andel av kommentarene er trakasserende og ufine bemerkninger. Andre nyhetskilder har kun kommentarfelt for noen saker, men unngår kommentarfelt for temaer som er særlig sensitive, eller som omhandler beskyttede grupper. I januar 2019 ble en mann dømt til 60 dagers fengsel for trakasserende, og nedverdiggende kommentarer om en norsk stortingspolitiker på NRK sine facebooksider. Men som oftest blir slike kommentarer bare slettet av moderatorer.

I undersøkelsen har vi kartlagt hvor folk tenker at grensen går for det som kan forbigås i stillhet, og hva man bør reagere på. I vignett nummer to blir respondentene fortalt om en påstand i kommentarfeltet til en VG-artikkel, der noen påstår noen at menn/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer er overrepresentert på NAV. Hanne deltar i debatten og skriver: «Mannfolk/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer bidrar ikke til noe bra i samfunnet – de skaper bare dritt som vi andre må tørke opp. Snyltere og parasitter hele gjengen!». Er dette hatprat?

Det er forholdsvis bred enighet på tvers av diskrimineringsgrunnlag om at dette utsagnet bør forstås som hatprat. Selv for «mannfolk» som ikke forstås som en minoritetsgruppe som er beskyttet av lovgivningen, mener halvparten at dette er hatprat, og ytterligere 29 prosent er usikre. Det er små forskjeller mellom utvalgene, noe som indikerer at de forstår utsagnene ganske likt, uavhengig av hvem som blir offer for ytringene, men det er litt mindre usikkerhet og litt flere som er sikre på at det er

hatprat når det gjelder samer og funksjonshemmede, enn når utsagnet retter seg mot muslimer, innvandrere og tatere.

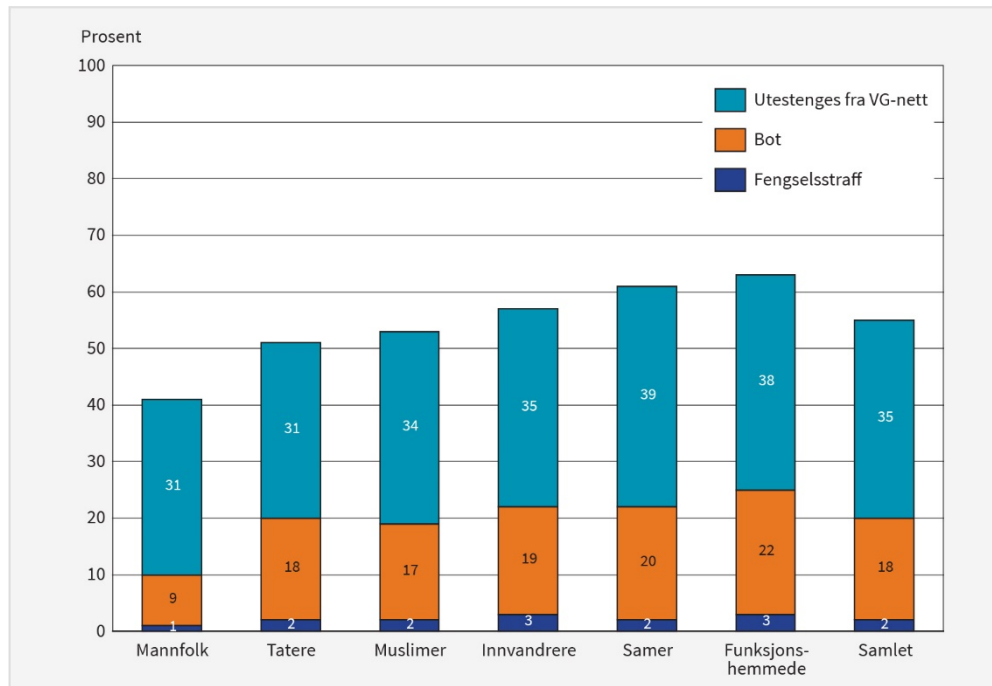
Figur 53 Vignett: Kan dette forstås som hatprat? I kommentarfeltet til en VG-artikkel påstår noen at menn/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer er overrepresentert på NAV. Hanne deltar i debatten og skriver: «Mannfolk/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer bidrar ikke til noe bra i samfunnet – de skaper bare dritt som vi andre må tørke opp. Snyltere og parasitter hele gjengen!». Andel som svarer «Ja, helt klart» eller «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766/725/776)



Igjen ser vi at forskjellen mellom gruppene kommer tydeligere fram når vi ser på hvilke reaksjoner respondentene mener vil være riktige for et slikt utsagn. Det kan være verd å merke seg at til tross for at rundt 90 prosent mener at dette sannsynligvis bør kalles hatprat, er det langt færre som mener at et slikt utsagn bør få formelle sanksjoner. Kun 7 prosent mener at utsagnet ikke bør ha noen konsekvenser, men en betydelig andel mener at sosiale sanksjoner vil være nok.

Når utsagnet rettes mot tatere og muslimer, er det bare rundt halvparten som mener at utsagnet bør ha formelle sanksjoner. Litt flere vil ha sanksjoner om det rettes mot samer eller funksjonshemmede, men forskjellene er begrensede. Én av tre mener at slike utsagn bør føre til utestenging fra VG Nett i denne sammenhengen, og 18 prosent vil bøtelegge. Igjen ser vi at det er rundt 10 prosent flere som mener at formelle sanksjoner vil være riktig når samer eller funksjonshemmede blir utsatt for disse.

Figur 54 Hva slags reaksjon bør Hanne få for å kalle mannfolk/tatere/innvandrere/muslimer /funksjonshemmede/samer for «snyltere og parasitter» på VG-nett? Andel som mener hun skal utestenges fra VG-nett, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



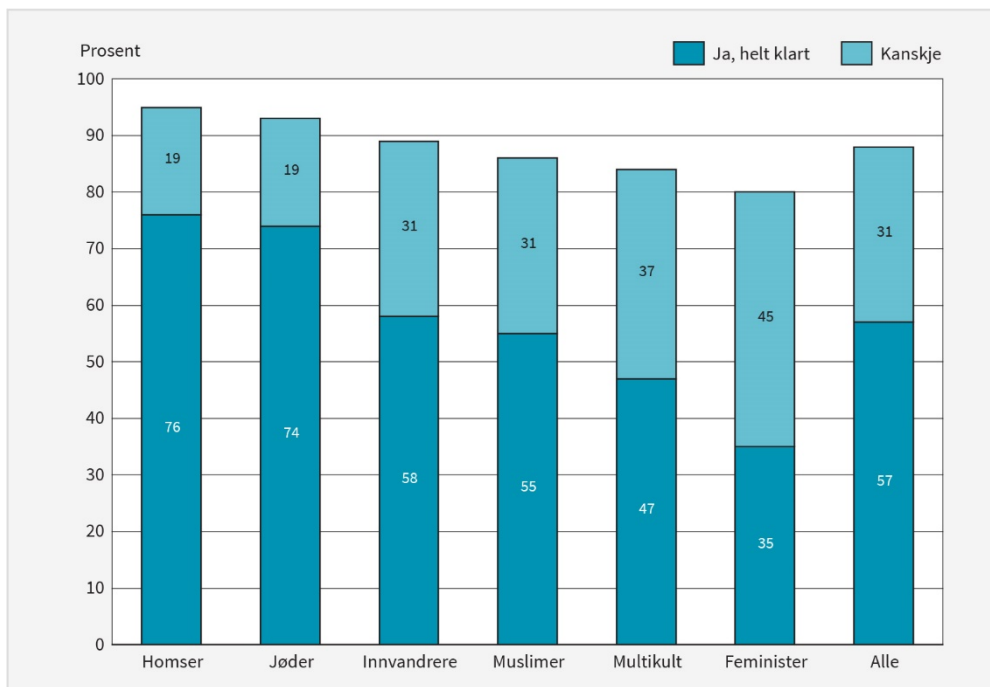
De som har krysset av for flere registreres kun for den strengeste straffen de har krysset av for, slik at det summer seg til 100.

Norge invaderes – vi må forsvare vår kristne kulturarv

I den neste vignetten om hatprat ble respondentene fortalt om Harald, som har en facebookside med flere tusen følgere der han kommenterer ulike politiske spørsmål. En dag skriver han at «Norge er i ferd med å bli overtatt av homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, og nordmenn må i fellesskap ta ansvar for å rydde opp. De som tør å bruke makt for å forsvare vår kristne kulturarv mot homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, er helter vi må være stolte av.» I denne vignetten ser vi for første gang klare forskjeller mellom utvalgene i om de forstår utsagnet som hatprat eller ikke. Når det rettes mot homser og jøder, mener tre av fire at dette helt klart er hatprat, mens ytterligere 19 prosent er usikre. Når det samme utsagnet retter seg mot muslimer, er det 16–18 prosent færre som er sikre på at dette er hatprat. En mulig tolkning av dette er at dette er en type utsagn vi i større grad er vant til å se rettet mot muslimer, enn mot homofile eller jøder, og at toleransen for dette utsagnet derfor er større når det er rettet mot denne gruppen. Når utsagnet rettes mot politiske standpunkter, som «multikulturalisme» og «feminisme», er det fremdeles en del som forstår dette som hatprat, men andelen er betydelig lavere.

Utsagnet som blir brukt i vignetten, kan forstås på ulike måter: Noen vil forstå oppfordringen til å bruke makt som en oppfordring til vold, andre vil forstå det som en oppfordring til politisk makt. Vi kan imidlertid gå ut fra at denne ambivalensen i tolkningsmåter vil være lik på tvers av utvalgene.

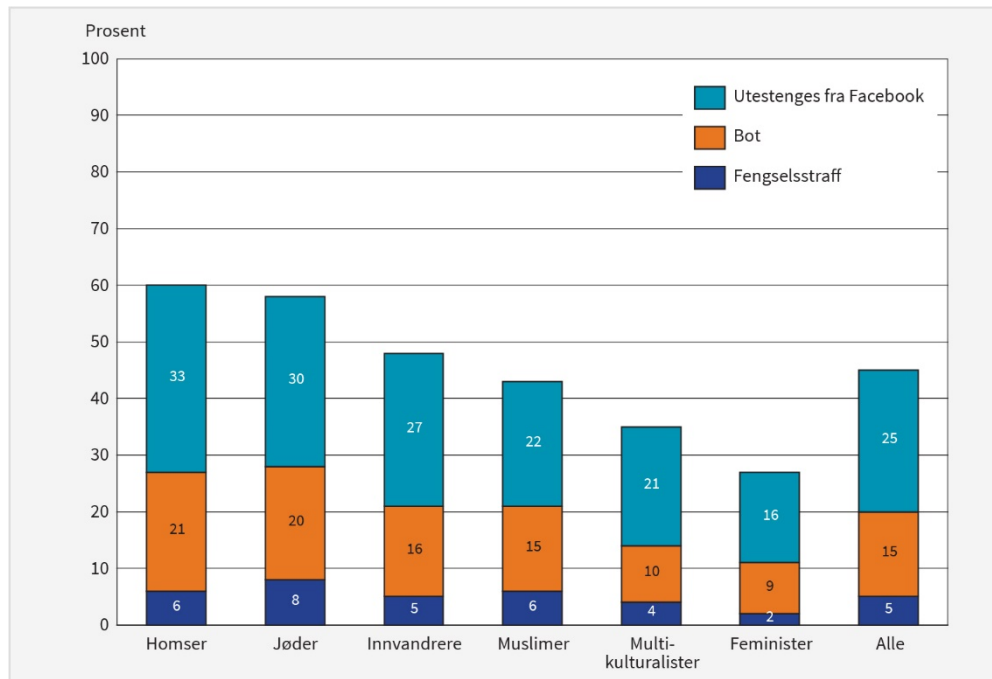
Figur 55 Vignett: Er dette hatprat? Harald har en Facebook-side der han kommenterer ulike politiske spørsmål, og er stolt av å ikke alltid være like politisk korrekt. Han har flere tusen følgere. I en post skriver han «Norge er i ferd med å bli overtatt av homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, og nordmenn må i fellesskap ta ansvar for å rydde opp. De som tør å bruke makt for å forsvare vår kristne kulturarv mot homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, er helter vi må være stolte av.» Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766 /725/776)



Vi ser langt på vei de samme mønstrene når vi ser på hvilke reaksjoner folk synes vil være riktige for dette. Gitt at noen forstår spørsmålet som en oppfordring til bruk av vold, er det også en større andel som mener at fengselsstraff vil være riktig her, sammenlignet med andre hatpratvignetter.

Dette er den hatpratvignetten der vi får størst variasjon. Det er langt flere som ønsker formelle sanksjoner når utsagnet rettes mot homofile og jøder, enn når det rettes mot innvandrere og muslimer. Men selv for homofile og jøder er det fremdeles maks 27 prosent som vil at staten skal gå inn med sine formelle sanksjonsmuligheter, som bot eller fengsel. De fleste mener det holder at nettstedet reagerer med eksklusjon.

Figur 56 Hva slags reaksjon bør Harald få for å oppføre til maktbruk for å beskytte Norge mot «homser/ jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister». Andel som mener hun/han skal utestenges fra Facebook, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)



De som har krysset av for flere registreres kun for den strengeste straffen de har krysset av for, slik at det summer seg til 100.

8.5 Avsender av hatefulle ytringer

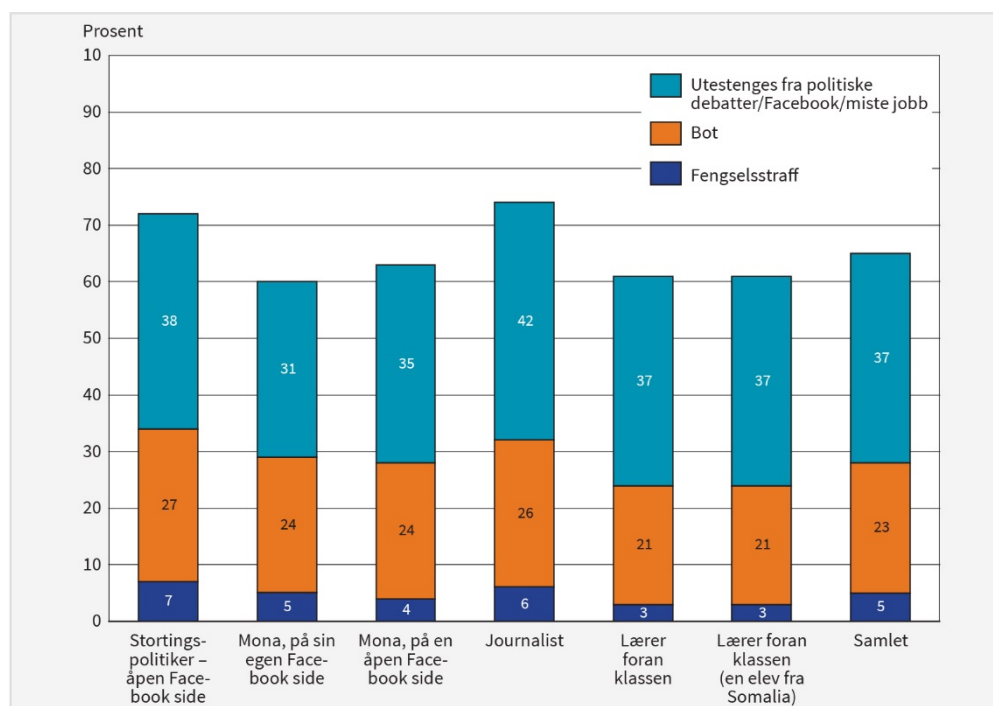
Det finnes flere studier som ser på avsender av hatefulle ytringer. Disse peker på at den primære motivasjonen for hatefulle ytringer ikke nødvendigvis er en sterk følelse av hat. Faktorer som spenningssøking og en nettkultur med stygg språkbruk er vel så sentralt for å forstå fenomenet. Men selv om årsaken til at noen presenterer hatefulle ytringer, kan være at noen «kjeder seg», så er det *ikke tilfeldig hvem som blir ofre* for skytset (Nadim et al., 2016). Sosiale, strukturelle og kulturelle strømninger former forståelser av hva og hvem som er «annerledes», og avsenderne bygger på fordommer, stereotypier og forestillinger om forskjeller mellom grupper, og de hatefulle ytringene bør dermed forstås som uttrykk for dette (Chakraborti & Garland 2015 i Nadim et al., 2016).

Men spiller avsender en rolle for hvordan en ytring blir forstått? I undersøkelsen ble de seks underutvalgene gitt det samme utsagnet, en kommentar til at en person med innvandrerbakgrunn er drept i et gjengoppgjør, og der det hevdtes at det ikke er så farlig at de dør, «fordi vi har mer enn nok slike halvaper i Norge». I et eksempel er det en stortingspolitiker som kommer med et slikt utsagn på Facebook, i de to neste er det en privatperson på enten en privat eller offentlig facebookside. I ett eksempel er det en journalist som skriver dette i en avisartikkel, og i de to siste er det en lærer som sier dette foran klassen, hvor det i ett undereksempel presiseres at det er en innvandrers fra Somalia i klassen.

Det er bred enighet om at utsagnet bør forstås som hatprat. Når en journalist eller lærer fremmer et slikt utsagn i jobben, er det kun 2 prosent som mener dette ikke er

hatprat. 3 prosent mener at det ikke er hatprat når en stortingspolitiker hevder noe slikt, mens 4–5 prosent mener det ikke er hatprat om en privatperson skriver noe slikt på en henholdsvis privat og offentlig side. Viljen til å straffe er imidlertid ikke betydelig. En tredel av respondentene mener hverken eksklusjon, bot eller fengselsstraff er nødvendig for slike ytringer. Her må det presiseres at eksemplene på eksklusjon for de fleste vil være forholdsvis alvorlige her, ettersom eksklusjon vil innebære at læreren eller journalisten vil miste jobben. Likevel er det interessant at det samlede nivået for hvor mange som ønsker en form for formell sanksjon, kun er litt høyere enn vi fant for dørvakten som ble kalt «neger» av en beruset person som ble nektet i døren.

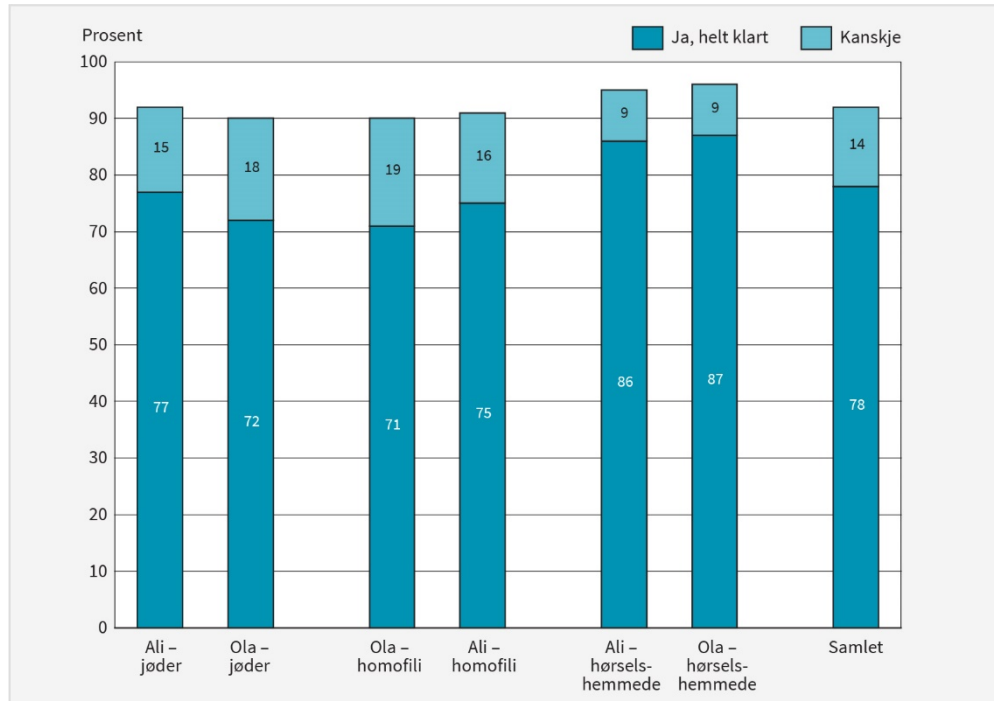
Figur 57 Hva slags reaksjon bør man få for å kommenterer et gjengoppgjør mellom innvandrere der en person er drept på følgende måte: «Jeg synes ikke det er så farlig. Vi har mer enn nok sånne halvaper i Norge». Kommentaren gis av en stortingspolitiker, en privatperson, en journalist og en lærer. Andel som mener personen bør få fengselsstraff, bot eller utestenges (n: 725/700/751/766/725/776)



De som har krysset av for flere registreres kun for den strengeste straffen de har krysset av for, slik at det summer seg til 100.

Vi finner også at respondentene i liten grad skiller mellom utsagn som framsettes av en muslimsk avsender, og en kristen avsender. Vi ga ulike underutvalg eksempler på krenkende ytringer rettet mot jøder, homofile og hørselshemmede og fortalte noen delutvalg at en aktiv blogger med det arabiske navnet Ali skrev dette, mens andre delutvalg ble fortalt at en blogger med det mer norsk klingende navnet Ola skrev dette. I Figur 58 viser vi andelen som mener at disse utsagnene kan forstås som hatprat.

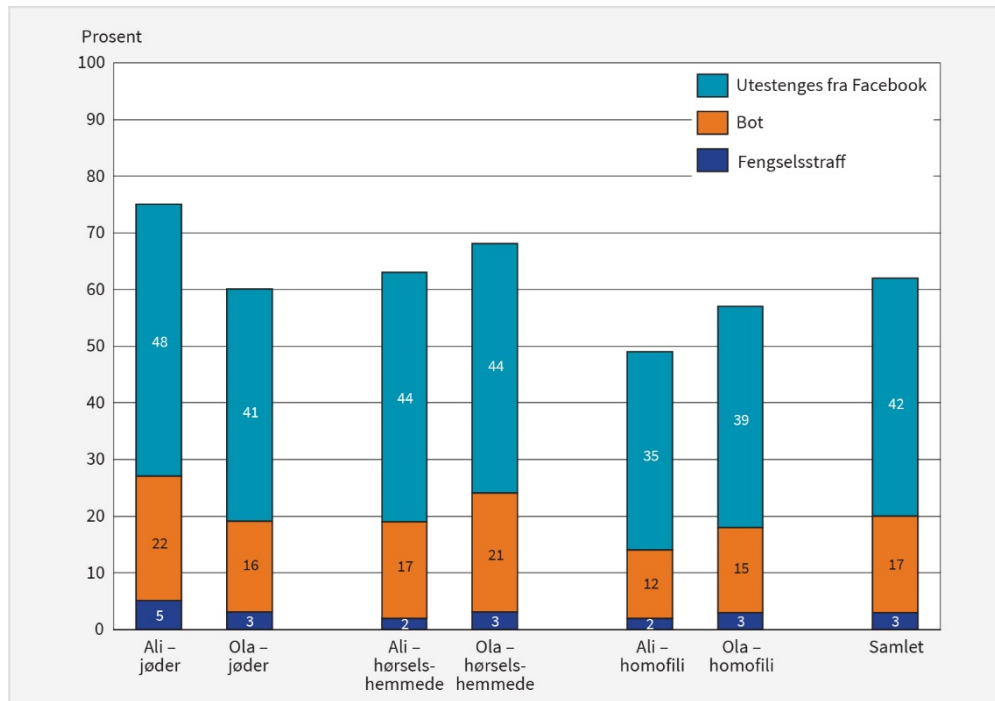
Figur 58 Vignett: Er dette hatprat? Ali er en engasjert muslim / Ola er en engasjert personlig kristen som av og til engasjerer seg i debatter på Facebook. I en diskusjon skriver han: «Jødedommen er en ondskapens og undertrykkelsens religion. Vi må aldri la jødene slippe til makten i Norge.» / «Homofili er naturstridig. Det er ekkelt. Homser bør ikke få være i nærheten av barn.» / «Hørselshemmede kommer aldri til å bidra til samfunnet – burde aldri vært født.» Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766/725/776)



Det er små forskjeller i hvordan respondentene oppfatter utsagnene som Ali og Ola kommer med. Det er så vidt signifikante forskjeller i andelen som er sikre på at det er hatprat avhengig av om det er muslimske Ali eller den kristne Ola som framsetter et utsagn om jøder, men for utsagnene som er rettet mot homofile og hørselshemmede, er det ikke signifikante forskjeller i andelen avhengig av hvem som framsetter dem. Funnene tyder på at nordmenn i liten grad lar vurderingen farges av hvem som er avsender, når de vurderer om noe skal forstås som hatprat eller ikke. Dette bildet nyanseres imidlertid noe når vi ser på hvilke reaksjoner de mener vil være nødvendige.

For utsagn som rammer homofile og hørselshemmede, ser vi en tendens til at folk tolererer mer fra Ali enn fra Ola. Blant de som blir fortalt at avsenderen av det homofilfiendtlige utsagnet er en med det norsk klingende navnet Ola, er det litt flere som vil at han skal utestenges fra Facebook, bøtelegges og ha fengselsstraff, enn det er som vil at Ali skal straffes på samme måte. For utsagnet mot hørselshemmede er det også litt flere som vil straffe Ola enn Ali, og forskjellene er signifikante. Men utsagnet om at jødedommen er ondskapens religion, reagerer folk sterkere på at Ali kommer med enn Ola, og for dette spørsmålet er forskjellene på nesten 15 prosent.

Figur 59 Hvilken reaksjon bør Ali/Ola få for sine bemerkninger om jøder/hørselshemmede/homofile på Facebook? Andel som mener personen bør få fengselsstraff, bot eller utestenges. Prosent (n: 725/700/751/766/725/776)



De som har krysset av for flere registreres kun for den strengeste straffen de har krysset av for, slik at det summer seg til 100.

8.6 Oppsummering hatefulle ytringer

Vi startet kapittelet med å vise at det er en betydelig andel som gir uttrykk for at ytringer som fremmer rasisme, jihadisme, abortmotstand, multikulturalisme eller en totalitær stat, ikke bør være lov. Men når vi gir respondentene eksempler på ytringer som eksemplifiserer hatprat og rasisme, er viljen til å straffe med formelle sanksjoner langt lavere enn man kan få inntrykk av om man kun ser på figuren om støtte til ytringer. Til tross for at et stort flertall mener nedsettende ytringer ikke bør aksepteres i det offentlige rom, er den dominerende holdningen at det bør være en høy terskel for hva som skal være straffbart. Dette er også et funn fra studien *Status for ytringsfriheten* (Wessel-Aas et al., 2016). Svært få mener at nedsettende og krenkende ytringer rettet mot de grunnlagene som dekkes av straffeloven § 185, bør medføre strenge juridiske sanksjoner. En god del ønsker ulike former for ikke-juridiske, men formelle sanksjoner (som å bli felt i Pressens Faglige Utvalg eller utestengt fra sosiale medier). Men de fleste peker snarere på ulike former for sosiale reaksjoner i offentlig debatt. Slike reaksjoner kan tolkes i tråd med prinsippet om offentlighetens rensende funksjon: Uønskede ytringer skal møtes med motargumenter og sosial motstand og ikke med straff (Wessel-Aas et al., 2016).

Dette er også et tydelig funn i våre analyser. Ikke for noen av utsagnene i undersøkelsen vår er det et flertall som mener at statlige sanksjonsmidler som bøter og fengselsstraff bør være nødvendig. Det er betydelig oppslutning om at det skal gis sosiale sanksjoner, at de som hører eller leser utsagnet, skal si klart ifra om at dette ikke er greit, og for noen utsagn er det også betydelig vilje til at avsenderen skal utestenges

fra den arenaen hvor utsagnet ble framsatt – enten det er Facebook, VG Nett eller et utested.

Vi ser også en tendens til at viljen til å kalle et utsagn for hatprat er større når det rettes mot en gruppe på internett. Men viljen til å straffe er langt større når det rettes mot en fysisk person. Når Mona skriver dehumaniserende kommentarer om innvandrere på en åpen side på Facebook og hevder at det ikke gjør noe at de blir drept, så er det kun svakt høyere vilje til å straffe enn når Johan i fylla roper «jævla hore» til en dørvakt.

9 Avsluttende diskusjon

Denne rapporten handler om likestillings- og antidiskrimineringsarbeid og hvilke holdninger folk i Norge har til dette. Vi har beskrevet hvordan ulike stereotypiske holdninger til gruppene som er beskyttet i diskrimineringslovverket, former synet på diskriminering, hatprat og likestillingsarbeid. For noen grupper, som jøder, homofile, lesbiske og funksjonshemmede, er det kun i mindre undergrupper av befolkningen at negative stereotypier er vanlig. For andre grupper, som muslimer, rom og transpersoner, er de negative stereotypiene mer utbredte, og for disse gruppene er det også større aksept for diskriminering og hatprat.

9.1 Bred støtte til ideen om likestillingspolitikk, men mindre til konkrete antidiskrimineringstiltak

Vi finner at det er bred støtte til at offentlige myndigheter skal drive aktiv likestillings- og antidiskrimineringspolitikk. Det er kun 7 prosent av befolkningen som mener at myndighetene *ikke* bør bruke ressurser på likestillings- og antidiskrimineringsarbeid for noen grupper. Det er litt mer uenighet om *hvilke* grupper som bør omfattes av likestillings- og antidiskrimineringspolitikken. Kun 61 prosent mener at offentlige myndigheter bør drive aktivt likestillings- og antidiskrimineringsarbeid for alle grupper som i dag er beskyttet av likestillingslovverket (mellom menn og kvinner, av homofile og lesbiske, personer med funksjonsnedsettelse, transpersoner og etniske minoriteter). Støtten er høyest til likestillingstiltak for funksjonshemmede og lavest for transpersoner.

Uenigheten i likestillingspolitikken blir imidlertid enda tydeligere når vi kommer inn på de konkrete virkemidlene i likestillingspolitikken. Pappapermen har støtte i brede lag av folket, og fire av fem menn og kvinner mener det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. Ut over dette finner vi lite støtte til konkrete likestillings- og antidiskrimineringstiltak når vi spør spesifikt om disse. De som mener at kvotering i ansettelsesprosesser i offentlig sektor er greit, er i mindretall, og under en tredel av befolkningen synes at norske myndigheter skal bruke ressurser på å sikre økt minoritetsrepresentasjon i filmer og kulturuttrykk. Det er også begrenset støtte til at myndighetene skal reagere med bøter eller fengselsstraff i de eksemplene på diskriminering og hatprat som vi har bedt respondentene ta stilling til i denne undersøkelsen. Flertallet mener at sosiale sanksjoner²², gjerne i kombinasjon med utestenging fra den arenaen der diskriminering eller hatprat fant sted, vil være tilstrekkelig reaksjon om noen utsettes for diskriminering eller hatprat. Oppgaven med å vurdere eksklusjon vil imidlertid ofte ligge på eksterne aktører (Facebook, redaktører for nettaviser, utesteder etc.) og ikke på norske myndigheter. I eksemplene på diskriminering i ansettelsesprosess og borettslag ønsker imidlertid et flertall at myndighetene skal kunne pålegge de som diskriminerer, å omgjøre beslutningen.

²² Med sosiale sanksjoner mener vi at de rundt sier ifra, eller eventuelt at det sendes en skriftlig advarsel.

Det er med andre ord et klart flertall som ønsker en aktiv likestillings- og antidiskrimineringspolitikk, men med unntak av pappapermen er det ikke flertall for noen av likestillingstiltakene vi spør om i denne undersøkelsen.

9.2 Hatprat mot homofile og lesbiske undervurderes

Lesbiske, bifile, homofile og transpersoner rapporterer å bli utsatt for hatefulle ytringer i langt større grad enn befolkningen ellers. De har dobbelt så stor sannsynlighet for å bli utsatt for det de opplever som hatefulle ytringer, og over tre ganger så høy sannsynlighet for å ha blitt utsatt for konkrete trusler, sammenlignet med befolkningen for øvrig (Fladmoe et al., 2019). I vår undersøkelse finner vi også at det er en viss bevissthet rundt at dette er grupper som forholdsvis ofte blir utsatt for hatefulle ytringer; nær én av fire svarer at de tror homofile og transpersoner blir utsatt for omfattende hatprat. Men langt færre (én av ti) tror at lesbiske blir utsatt for dette, og kun 8 prosent tror at dette er et problem for bifile. I undersøkelser av lhbt-personers erfaringer med hatprat er det imidlertid små forskjeller mellom kvinnelige og mannlige lhbt-personer i omfang av hatprat de rapporterer (Fladmoe et al., 2019). Det er med andre ord liten bevissthet om at også lesbiske og bifile opplever hatefulle ytringer.

Vi finner også at når respondentene blir konfrontert med eksempler på hatefulle ytringer rettet direkte mot homofile, reagerer de i mindre grad enn når andre beskyttede grupper utsettes for dette. Det er 10 prosent færre som oppfatter det som hatprat når en homofil dørvakt blir trakassert på jobb, sammenlignet med om en funksjonshemmet, mørkhudet innvanderer eller transperson blir skjelt ut i samme situasjon. Til tross for at transpersoner ikke er beskyttet mot hatprat i dagens lovgivning, er det altså flere som oppfatter det som hatprat når en transperson blir trakassert, enn når en homofil blir utsatt for det samme. Viljen til å straffeforfølge er også betydelig lavere når en homofil blir trakassert på jobb som dørvakt, enn når det gjelder de andre gruppene. Selv når respondentene får opplyst at dørvakten er en kvinne, uten andre gruppetilhørigheter, er viljen til å straffe signifikant høyere enn når de får oppgitt at dørvakten er homofil. Når en hatefulle ytring retter seg mot homofile som gruppe, ser vi imidlertid at det er høyere vilje til å straffeforfølge enn når muslimer eller innvandrere utsettes for dette.

9.3 Stor vilje til å sette inn tiltak mot diskriminering av og hatprat rettet mot personer med funksjonsnedsettelse

Personer med funksjonsnedsettelser er den gruppen det er mest legitimt å innføre antidiskrimineringstiltak for. Det er denne gruppen det er bredest støtte for at myndighetene bør bruke ressurser på likestillingsarbeid for, det er minst motstand mot kvotering (for en jobb på et NAV-kontor), det er flest som mener myndighetene skal legge til rette for at personer med funksjonsnedsettelser oftere er representert i kulturuttrykk, og det er gjennomgående størst vilje til å gi formelle sanksjoner når funksjonshemmede utsettes for diskriminering og hatefulle ytringer. Men til tross for dette er det svært få som oppgir at de tror at personer med funksjonsnedsettelser utsettes for diskriminering og hatefulle ytringer i Norge i dag. Det er faktisk flere som gir uttrykk for at de tror at menn og etnisk norske utsettes for omfattende hatefulle ytringer, enn som oppgir at hørselshemmede, rullestolbrukere og synshemmede utsettes for dette. Når så få oppgir at de tror at personer med nedsatt funksjonsevne

blir utsatt for diskriminering og hatprat, viser det først og fremst at det er lite kunnskap i befolkningen om omfanget av diskriminering og hatprat som denne gruppen selv rapporterer (Fladmoe et al., 2019)

Men denne diskrepansen mellom den sterke viljen til å bruke ressurser på likestillingspolitikk og manglende vilje til å anerkjenne at disse gruppene blir diskriminert, kan også forstås i lys av den typen stereotypiske fordommer folk gjerne har om personer med funksjonsnedsettelse. Hege Hølvik Bye (2015) viser i sine analyser av nordmenns stereotypiske holdninger at nordmenn gjerne har det hun kaller «medlidende fordommer» mot funksjonshemmede; funksjonshemmede forstås som snille, men ikke nødvendigvis så veldig dyktige. Det er en gruppe man gjerne har lave forventninger til, men som ikke oppfattes som spesielt truende. Slike lave forventninger kan gjøre det vanskeligere å se begrensningene som ligger for deres deltakelse i arbeidsmarkedet og på andre arenaer, der deres lave deltakelse oppfattes som «naturlig» i lys av de lave forventningene mange har til gruppene, og ikke lys av manglende tilrettelegging, diskriminering eller andre strukturelle begrensninger.

9.4 Ideen om «rasehierarkier» er fremdeles utbredt i Norge

Fordi det tidligere ble gjort feilaktige koblinger mellom slike synlige trekk som ble assosiert med «raser» og mentale egenskaper, som moral og intellekt, anses rasebegrepet som diskreditert i dag (Berg-Nordlie, 2018, 21.12). Vi finner imidlertid at hver fjerde nordmann tenker at det finnes «menneskeraser», og at disse «rasene» kan rangeres etter intelligens. Denne raseforståelsen finner vi at korrelerer sterkt med syn på likestillingspolitikk og innvandring. Personer som tror at noen «menneskeraser» er smartere enn andre, oppgir at de har større aksept for og mindre vilje til å sanksjonere om etniske minoriteter utsettes for diskriminering. De tror også i større grad at innvandring er skadelig for landet.

Sist, men ikke minst ser vi en klar sammenheng mellom syn på «raser» og forståelsen av hva det vil si å være norsk. Personer som mener at noen «menneskeraser» er smartere enn andre, er gjennomgående mer skeptiske til at noen innvandrede grupper kan bli norske, selv om de bor lenge i Norge, men forskjellen er særlig markant for personer som er mørke i huden. Personer som tror på rasehierarkier, mener tre ganger oftere at en person som er mørk i huden, ikke kan bli norsk, enn en som ikke tror på rasehierarkier.

9.5 Klar sammenheng mellom frykt for muslimer og aksept for diskriminering

Motstand mot og frykt for muslimer uttrykkes i undersøkelsen både direkte, gjennom spørsmål om hvem som ikke er ønsket som statsminister, familiemedlem og nabo, og indirekte når vi sammenligner viljen til å sanksjonere diskriminering og hatprat med viljen til å sanksjonere lignende tilfeller av hatprat og diskriminering mot andre grupper. På spørsmål om de av og til blir redd om de må gå forbi en gruppe muslimske menn på gaten, oppgir én av tre at det kan skje at de blir redd i slike situasjoner. Respondentene oppgir altså ikke bare en frykt for islam på et overordnet ideologisk nivå, men en konkret frykt for mennesker som framstår som muslimer når de møter dem på gaten. Denne frykten for muslimer er den enkeltfaktoren som har klart størst forklaringskraft i analyser av variasjon i holdninger til innvandring. Den har også stor forklaringskraft når vi ser på utbredelse av negative stereotyper og aksept for diskriminering av muslimer.

Av de som av og til blir redde når de går forbi muslimer på gaten, er det 10 prosent færre som tror at muslimer blir diskriminert i Norge i dag, sammenlignet med de som ikke er redde. Samtidig oppgir 38 prosent av de som kan bli redde for muslimer, at de helst ikke vil ha en muslim som nabo, mot kun 6 prosent av de som ikke er redde for å gå forbi muslimer på gaten. Og 68 prosent av de som er redde, vil ikke ha en statsminister som er muslim, sammenlignet med 31 prosent av de som ikke er redde. Blant de som kan bli redde om de møter muslimer på gaten, mener 43 prosent at ingen reaksjon er nødvendig om en kvinne med hijab diskrimineres i en ansettelsesprosess, mot 26 prosent av de som ikke er redde. Vi finner altså at den intuitive frykten mange opplever når de går forbi muslimer på gaten, korrelerer sterkt med negative stereotypiske oppfatninger av muslimer og med en økt aksept for diskriminering av muslimer.

Litteratur

- Anderssen N, Buer L, Olaniyan OS, et al. (2016) *Kartlegging av levekår blant lesbiske, homofile, bifile og transpersoner - Et indikatorsett for ti års oppfølging*. Universitetet i Bergen
- Anderssen N and Malterud K. (2013) *Seksuell orientering og levekår*.
- Andersson M. (2017) Concepts in Action. *Chapter 16: Race: A Contested and Travelling Concept*. Brill, 284.
- Bakkeli V and Grønningsæter AB. (2013) *LHBT i arbeidslivet. En kunnskapsgjennomgang*. Oslo: Fafo.
- Banise R, Seise J and Zerbes N. (2001) Implicit attitudes towards homosexuality: Reliability, validity, and controllability of the IAT. *Zeitschrift für experimentelle Psychologie* 48: 145-160.
- Bay T. (2001) *Før det er for sent. Om å være den Andre som seg selv*. Hovedoppgave i sosialt arbeid. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Becker GS. (1957) *The economics of discrimination* Chicago. University of Chicago.
- Behm-Morawitz E and Ortiz M. (2013) Race, ethnicity, and the media. *The Oxford handbook of media psychology*: 252-266.
- Berg-Nordlie MI, Ingunn and Skorgen, Torgeir. (2018, 21.12) Rasisme. *Store norske leksikon*.
- Blom S. (2017) *Holdninger til innvandrere og innvandring 2017*. Oslo-Kongsvinger: SSB.
- Blom S and Henriksen K. (2008) *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*.
- Brandth B and Kvande E. (2013) *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Universitetsforlaget.
- Bye HH. (2015) Norske Stereotypier. *Tidsskrift for Norsk psykologforening* 52.
- Commission E. (2018) Special Eurobarometer 469. Integration of Immigrants in the European Union. Brussels European Commission.
- Dovidio JF, Kawakami K and Gaertner SL. (2002) Implicit and explicit prejudice and interracial interaction. *Journal of personality and social psychology* 82: 62.
- Ejrnæs M and Monrad M. (2012) *Vignetmetoden. Sociologisk metode og redskap til faglig utvikling*. København: Akademisk forlag.
- Enjolras B and Steen-Johnsen K. (2014) Kapittel 2: Frykten for å støte som begrensning. Hvilken betydning har sosiale normer for ytringsfriheten? I: Enjolras B, Rasmussen T and Steen-Johnsen K (eds) *Status for ytringsfriheten i Norge. Hovedrapport fra prosjektet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Erdal MB and Strømsø M. (2016) *Norskhet i flertall*. Prio Policy Brief. Oslo: Prio.
- Fiske ST, Cuddy AJ, Glick P, et al. (2018) A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition (2002). *Social Cognition*. Routledge, 171-222.
- Fladmoe A, Nadim M and Birkvad SR. (2019) *Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Giddens A. (1991) *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Gross L. (1991) Out of the mainstream: Sexual minorities and the mass media. *Journal of Homosexuality* 21: 19-46.
- Guldvik I. (2005) *Takt og utakt, sagt og usagt: kjønnsrettferdighet og kvotering i lokalpolitikken*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
- Hoffmann C and Moe Vr. (2017) *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017 - befolkningsstudie og minoritetsstudie* Oslo: HL-senteret.

- Holden S and Rosén Å. (2014) Discrimination and employment protection. *Journal of the European Economic Association* 12: 1676-1699.
- Ikdahl I. (2018) Likestillings- og diskrimineringsloven. *Store norske leksikon*.
- Kjeldstad R and Lyngstad J. (2010) *Utradisjonell likestilling? Analyser av undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007*. Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kuyper L, Iedema J and Keuzenkamp S. (2013) *Towards tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality in Europe*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Langford M and Dyb E. (2011) *Om forholdet mellom nasjonal og internasjonal rett på boligområdet for rom*. Utredning gjennomført på oppdrag fra Kommunal og regionaldepartementet:
http://www.academia.edu/7967492/Om_forholdetmellom_nasjonal_og_internasjonal_rett_pa_boligområdet_for_rom.
- LDO. (2015) *Hatytringer og hatkriminalitet*. Oslo: Likestillings- og diskrimineringsombudet.
- Loftus J. (2001) America's liberalization in attitudes toward homosexuality, 1973 to 1998. *American Sociological Review*: 762-782.
- McConnell AR and Leibold JM. (2001) Relations among the Implicit Association Test, discriminatory behavior, and explicit measures of racial attitudes. *Journal of experimental Social psychology* 37: 435-442.
- Midtbøen A and Liden H. (2015) *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang*.
- Midtbøen A and Rogstad J. (2012a) *Diskrimineringens omfang og årsaker : Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Midtbøen Arnfinn H and Rogstad J. (2012) Discrimination. Methodological controversies and sociological perspectives on future research. *Nordic Journal of Migration Research*. 203.
- Molden T and Tøssebro J. (2013) Trender i yrkesdeltakelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne 1973-2007. *Tidsskrift for velferdsforskning* 16: 31-47.
- Nacos BL and Torres-Reyna O. (2007) *Fueling our fears: Stereotyping, media coverage, and public opinion of Muslim Americans*. Rowman & Littlefield.
- Nadim M, Fladmoe A and Wessel-Aas J. (2016) *Hatefulle ytringer på internett. Omfang, forebygging og juridiske grenser*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nickerson RS. (1998) Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology* 2: 175.
- Nilssen SG and Zuleta L. (2017) *Hadefulde ytringer i et nordisk perspektiv*. København: Institut for Menneskerettigheder.
- NOU 2011: 18. *Struktur for likestilling*.
- Olsen T, Vedeler JS, Eriksen J, et al. (2016) *Hatytringer - Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Rogstad J. (2001) *Sist blant likemenn? Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*: Institutt for samfunnsforskning.
- Rosvoll M, Brustad J and Lien L. (2014) *Utredning av kunnskapsbehov og antidiskrimineringsarbeid vedrørende den nasjonale minoriteten rom*. Oslo: HL-Senteret.
- Skøien R and Hem K-G. (2005) *Funksjonshemmedes adgang til arbeidsmarkedet-bruk av tilretteleggingsgaranti*. SINTEF Rapport.
- Staksrud E, Steen-Johnsen K, Enjolras B, et al. (2014) *Status for ytringsfriheten i Norge. Resultater fra befolkningsundersøkelsen 2014*. Oslo Fritt Ord, ISF, IMK, Fafo.
- Strabac Z, Aalberg T and Valenta M. (2014) Attitudes towards Muslim Immigrants: Evidence from Survey Experiments across Four Countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40: 100-118.
- Søholt S and Astrup K. (2009) *Etniske minoriteter og forskjellsbehandling i leiemarkedet*. Oslo: NIBR.

- Teigen M. (2002a) Gender equality attitudes - New tendencies of polarization. *Sosiologisk tidsskrift* 14: 254-275.
- Teigen M. (2002b) Kvotering til styreverv. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 43: 73-104.
- Teigen M.. (2015) *Gender balance on company boards: a summary from a research project about the impact of the Norwegian gender quota legislation*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Thompson JB. (1995) *The media and modernity: A social theory of the media*: Stanford University Press.
- Tronstad KR. (2010) *Mangfold og likestilling i arbeidslivet. Holdninger og erfaringer blant arbeidsgivere og tillitsvalgte*. Oslo: Fafo.
- Tyldum G and Friberg JH. (2014) *Et skritt på veien. Evaluering av Handlingsplan for å bedre levekårene blant rom i Oslo*. Oslo: Fafo.
- Wessel-Aas J, Fladmoe A and Nadim M. (2016) *Hatefulle ytringer. Delrapport 3: Grenseoppgangen mellom ytringsfrihet og strafferettslig vern mot hatefulle ytringer*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Aalberg T, Iyengar S and Messing S. (2012) Who is a 'Deserving' Immigrant? An Experimental Study of Norwegian Attitudes. *Scandinavian Political Studies* 35: 97-116.

Oversikt over figurer og tabeller

Figurer

Figur 1 Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag? Andel som mener de oppgitte gruppene utsettes for omfattende diskriminering, eller som diskrimineres av og til. Resultater fra tre separate utvalg. Prosent. (n: 1415/1522/1506).....	27
Figur 2 Andel som mener at ingen av de oppgitte gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering i Norge, etter alder. Prosent. (n: 4443).	28
Figur 3 Andel som mener at ingen av de oppgitte gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering i Norge, etter nyhetskilder lest forrige uke. Avvik fra gjennomsnittet for befolkningen (41 prosent) Prosent (n: 4443).	31
Figur 4 Hvilke av disse gruppene kunne du ikke tenke deg å ha som nabo? Andel som har kryssset av på at de ikke ønsker gruppene som nabo. Prosent. (n: 1415 (u1)/1522 (u2)/1506 (u3)).	33
Figur 5 Skjematisk framstilling av Susan Fiskes «Stereotype Content»-modell.	34
Figur 6 Holdninger til grupper beskyttet av diskrimineringsloven: Ville det vært greit for deg om noen av de følgende ble statsminister i Norge / giftet seg med et nært familiemedlem av deg som for eksempel en sønn, datter, bror, søster eller lignende. Andel som svarer «ikke greit» (verdien 1 eller 2 på en 5-punktskala). Prosent. (N: 1415/1522/1506).	36
Figur 7 Andel som er helt eller delvis enige i påstanden <i>Hvis det er mangel på jobber, bør menn ha førsterett til arbeid</i> . Etter utvalgte land. Prosent. ESS 2008, ESS 2010, ESS 2016.	40
Figur 8 Hvis det er mangel på jobber, bør menn ha førsterett til arbeid. Andel som er helt eller delvis enige, etter foreldres fødeland. ESS 2016 (kun Norge). Prosent.	42
Figur 9 Tror du kvinner utsettes for diskriminering i Norge i dag? Andel som mener at kvinner utsettes for omfattende diskriminering eller diskrimineres av og til. Prosent (n: 1415)	42
Figur 10 Andel som er helt eller delvis enige i at kvinner og menn i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet Prosent. (n:4350).	43
Figur 11 Hvor stor andel av menns timelønn tror du kvinner tjener i dag? Prosent. (n:4443).	44
Figur 12 Andel som er helt eller delvis enige i at kvinner og menn er i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet, etter hvor stor andel av menns inntekt de tror kvinner tjener. Prosent (n:3973)	44
Figur 13 Tror du menn blir diskriminert i Norge i dag? Andel som mener at menn utsettes for omfattende diskriminering eller diskrimineres av og til. Prosent (n: 1501)	45
Figur 14 Er du enig eller uenig: I Norge i dag er det så mye fokus på å hjelpe svake grupper, at vi ender opp med at det er hvite norske menn som blir diskriminert. Andel som er helt eller delvis enig. Prosent (n:4443).	46
Figur 15 Er du enig eller uenig: Det er best for alle parter om menn tar ut pappaperm. Andel som er helt eller delvis enige, etter alder, kjønn, utdanning, mediebruk og subjektiv fattigdom. Prosent (n: 4443).	47
Figur 16 Vil du si at likestillingen bør føres videre, er den ført langt nok, eller er den ført for langt? (n:4419)	48

Figur 17 Er du enig eller uenig i at menn og kvinner i dag stort sett er likestilt på arbeidsmarkedet? Etter syn på om likestillingspolitikken bør føres videre (n:4085)	49
Figur 18 Tror du følgende grupper blir utsatt for diskriminering? Andel som mener at gruppene bli utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til, blir aldri eller nesten aldri diskriminert. (n: 1415/1522/1506). Prosent.	55
Figur 19 «Synshemmede, hørselshemmede og andre med tilsvarende funksjonsnedsettelse har ikke noe på arbeidsmarkedet å gjøre». Andel som er helt uenig, litt uenig, litt enig, helt enig. (n: 4365) Prosent.	56
Figur 20 «Barn med funksjonshemminger bør få slippe å få karakterer og tilsvarende krav på skolen». Andel som er helt uenig, litt uenig, litt enig, og helt enig (n:3852). Prosent.	56
Figur 21 Vignett: Et norsk selskap skal ansette IT-konsulent. Etter intervjurunden er det én person som skiller seg ut som klart mer kvalifisert enn de andre. Men ledelsen i virksomheten synes det er problematisk at hun/han sitter i rullestol / er muslim / bruker hijab / er transkjønnet. De frykter det vil stille for store krav til særskilt tilrettelegging, og bestemmer seg for å ansette personen som var nest best kvalifisert. De blir anmeldt for diskriminering. Andel som mener ingen reaksjon er nødvendig, som kun vil gi skriftlig advarsel, eller som ikke vet. (n: 725, 700. 751, 766, 725, 776).....	58
Figur 22 «Offentlig transport er godt nok tilrettelagt for rullestolbrukere/blinde/hørselshemmede». Andel som er enig, uenig eller ikke har noen mening. Prosent. (n; 1421, 1514, 1495).	59
Figur 23 «Homofile og lesbiske må få være frie til å leve livet slik de vil». Andel som er uenig. Endring over tid for utvalgte land. European Social Survey 2004 2008 og 2016.....	63
Figur 24 «Homofile og lesbiske bør ha samme rettigheter til å adoptere som heterofile par». Andel som er helt eller delvis uenige (4 eller 5 på en 5 punkt skala). Prosent. European Social Survey 2016	64
Figur 25 «Homofile og lesbiske bør ha samme rettigheter til å adoptere som heterofile par». Andel som er helt eller delvis uenige. Prosent. (3, eller 4 på en 4 punkt skala).....	65
Figur 26 «I alle norske pass registreres kjønn: M for mann og K for kvinne. Bør man i tillegg ha mulighet til å skrive A for «annet kjønn» for de som ikke føler seg entydig som mann eller kvinne?» Andel som svarer ja, nei eller vet ikke, etter alder. Prosent. (n: 4443)...	66
Figur 27 «Dersom en transkjønnet kvinne (født som mann) ble ansatt som lærer for barnet mitt, ville jeg protestert» og «Hvis en mannlig bekjent fortalte meg at han likte å kle seg i kvinneklær, ville jeg sannsynligvis brutt kontakten med han». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n:4443).....	67
Figur 28 Tror du disse gruppene blir diskriminert i Norge i dag? Etniske og religiøse minoriteter. Andel som mener gruppene blir utsatt for omfattende diskriminering, blir diskriminert av og til, blir aldri eller nesten aldri utsatt for diskriminering. Prosent. (n: 1415/1522/1506).	70
Figur 29 Vignett: En samisk/thailandsk/somalisk/rom alenemor med tre barn er på jakt etter leilighet. Hun får tilslag på framleie i et borettslag, men styret i borettslaget aksepterer henne ikke som leietaker. De skriver i avslagsbrevet at de ikke aksepterer framleie til samer/thaidamer/muslimer/«negre»/sigøynere. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel. (n: 725, 700. 751, 766, 725, 776). Prosent.	72
Figur 30 Vignett: En fastlege i Drammen har fjernet alle innvandrere/muslimer/homofile/funksjonshemmede/ jøder fra listene sine. Dersom han får nye pasienter i denne gruppen, prøver han å få dem overført til en kollega. Han sier det er fordi han ikke tror han kan gi dem like god behandling som de har krav på. En pasient som ble avvist, anmelder ham for diskriminering. Hva slags reaksjon bør fastlegen få?. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel. Prosent. (n: 725, 700. 751, 766, 725, 776). .	74

Figur 31 «Jeg tror noen ‘menneskeraser’ rett og slett er smartere enn andre» Andel som er helt eller delvis enige, etter kjønn, nyhetskilder, alder, bosted og utdanning. Prosent. (n: 4443)	76
Figur 32 Sammenheng mellom holdninger til diskriminering og syn på rase. Andel som mener at ingen reaksjon er nødvendig eller som kun vil gi skriftlig advarsel ved diskriminering ved framleie i borettslag, etter om de er enige eller uenige i at «noen menneskeraser er smartere enn andre. Prosent. (n: 725, 700, 751, 766, 725, 776).....	77
Figur 33 «Det hender jeg blir redd hvis jeg må gå forbi en gruppe muslimske menn på fortauet». Andel som er helt enig, litt enig, litt uenig, helt uenig. Prosent. (n:4420)	78
Figur 34 Hvor stor andel av befolkningen vil du anslå er muslimer? Andel som svarer «4-5 %» (i tråd med offisiell statistikk), «8-10%», «16-25%» og som ikke vet. (n: 4443) Prosent. ...	79
Figur 35 Tre ulike utsagn om konsekvenser av innvandring. Andel som er helt enig, litt enig, litt uenig, helt uenig. Prosent (n: 4397, 4405, 4406).	80
Figur 36 Overlapp mellom tre ulike holdninger til innvandring; om innvandring gjør Norge mer utrygt, om innvandring undergraver sentrale verdier og om innvandring svekker velferdsstaten. Andel som er enige, av de som har en mening på alle tre spørsmål. Prosent (N: 4013).	81
Figur 37 Holdninger til innvandring, etter om de er enige eller uenige i at «noen menneskeraser er smartere enn andre». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent (n: 3911, 3948, 3892).	81
Figur 38 «Hvis du kunne bestemme, ville du gitt følgende innvandrergreper tillatelse til å komme til Norge og få tilgang til arbeidsmarked og velferdstjenester?» Andel som vil gi opphold til alle som søker, til et begrenset antall og som ikke vet (Utelatt kategori: Nei). Prosent. (n:4411, 4402, 4403, 4408, 4408).	84
Figur 39 «En kvinne som går med hijab, kan ikke forvente å bli behandlet likt som andre kvinner». Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n: 4443)	85
Figur 40 «En ... vil aldri kunne bli helt norsk, selv om vedkommende bor i Norge store deler av livet.» Andel som er helt eller delvis enige. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776).....	86
Figur 41 «Bør norske myndigheter bruke ressurser på å fremme økt likestilling og hindre diskriminering av homofile og lesbiske/ transpersoner/ etniske minoriteter/mellom menn og kvinner/ av funksjonshemmede?. Andel som svarer ja. (n: 4443) Og andel som mener homofile/transpersoner/innvandrere/kvinner /funksjonshemmede blir utsatt for omfattende diskriminering i dag. Prosent. (n: 1415/1522/1506).....	91
Figur 42 Vignett: På et NAV-kontor i Tromsø har de nå 30 ansatte, alle (menn / kvinner / etnisk norske / uten nedsatt funksjonsevne). Ledelsen ønsker å gjøre noe med dette, og når de skal rekruttere nye saksbehandlere, oppfordrer de kvinner / menn / innvandrere / etniske minoriteter / personer med nedsatt funksjonsevne til å søke. Det er 2 kvalifiserte søkere til jobben, 1 (majoritetsgruppe) og 1 (minoritetsgruppe). Er det greit å la kjønn/funksjonsevne /etnisitet være avgjørende for hvem som får jobben? Andel som mener at det er greit å la dette være avgjørende for hvem som får jobben. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776).....	92
Figur 43 Hvilken reaksjon mener du vil være riktig? Oppsummert på tvers av diskrimineringsgrunnlag; Et borettslag som nekter framleie på grunn av etnisitet, religion eller hudfarge. En fastlege som sletter alle av en gruppe fra sine lister. En bedrift som ikke ansetter den mest kvalifiserte søkeren på grunn av religion, funksjonsevne eller kjønnsidentitet. Andel som mener ulike sanksjonsformer vil være riktig. Flere svar mulig. Prosent. (n: 4443)	93
Figur 44 Borettslag aksepterer ikke framleie på grunn av religion, «rase» eller etnisitet. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	95

Figur 45 Et privat selskap ansetter ikke den mest kvalifiserte søkeren (på grunn av funksjonsnedsettelse, kjønnsidentitet, religion) ved ansettelse av en IT konsulent. Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	95
Figur 46 Fastlege som sletter alle fra en gitt gruppe fra sine lister . Andel som mener ulike formelle sanksjoner vil være riktig reaksjon. Prosent (n: 725/700/751/766/725/776)	96
Figur 47 Noen mener funksjonshemmede / muslimer / kvinner / homofile / transpersoner / etniske minoriteter er underrepresentert i filmer, TV-serier og andre kulturuttrykk. Bør norske myndigheter jobbe for å få mer synlighet for funksjonshemmede / muslimer / kvinner / homofile / transpersoner / etniske minoriteter på disse arenaene? Andel som mener de bør jobbe med dette. Andel som svarer ja. (Utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke». Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	97
Figur 48 Hvor mange av de oppgitte utsagnene bør være lov å ytre i offentligheten (utsagn som fremmer multikulturalisme, jihadisme, rasisme, en totalitær ideologi eller abortmotstand)? Andel som mener ingen, ett, to tre fire eller fem utsagn bør være lov. Prosent. (n 4443).	100
Figur 49 Noen mener det er grenser for hva man kan argumentere for i det offentlige rom. Mener du det bør være lov å fremme følgende synspunkter i det offentlige rom?: Oppfordringer til å bruke vold i kampen for en islamistisk stat (jihadisme). At å blande kulturer og religioner er en styrke for landet (multikulturalisme). At man skal fjerne alle valg og innføre enevælde (en totalitær ideologi). At personer med mørkere hudfarge er mindre verd enn andre (rasisme). At abort må forbys (abortmotstand)). Andel som mener synspunktene ikke bør være lov å fremme, eller som ikke vet. Prosent. (n; 4443)	101
Figur 50 Tror du disse gruppene blir utsatt for hatprat i Norge i dag? Andel som mener gruppene blir utsatt for omfattende hatprat. Prosent. (n: 1415/1522/1506)	102
Figur 51 Vignett: Er dette hatprat? Johan er full og blir nektet inngang i døren på et utested. Dørvakten 1) tilhører ingen beskyttet gruppe, 2) er kvinne, 3) er homofil, 4) er innvandrere fra Afrika, 5) er lettere funksjonshemmet, 6) er transkjønnet, og i sinne roper Johan «din jævla ...» før han kommer med grove nedsettende beskrivelser av utseendet hans/hennes. Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke»). Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	104
Figur 52 Hva slags reaksjon bør Johan få på å skjelle ut en dørvakt og kalle ham/henne en «dritt»/»hore»/»homse» /»neger»/»krøpling»/»transe»? Andel som mener han skal utestenges fra utestedet på livstid, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	105
Figur 53 Vignett: Kan dette forstås som hatprat? I kommentarfeltet til en VG-artikkel påstår noen at menn/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer er overrepresentert på NAV. Hanne deltar i debatten og skriver: «Mannfolk/tatere/innvandrere/muslimer/funksjonshemmede/samer bidrar ikke til noe bra i samfunnet – de skaper bare dritt som vi andre må tørke opp. Snyltere og parasitter hele gjengen!». Andel som svarer «Ja, helt klart» eller «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766/725/776)	106
Figur 54 Hva slags reaksjon bør Hanne få for å kalle mannfolk/tatere/innvandrere/muslimer /funksjonshemmede/samer for «snyltere og parasitter» på VG-nett? Andel som mener hun skal utestenges fra VG-nett, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	107

Figur 55 Vignett: Er dette hatprat? Harald har en Facebook-side der han kommenterer ulike politiske spørsmål, og er stolt av å ikke alltid være like politisk korrekt. Han har flere tusen følgere. I en post skriver han «Norge er i ferd med å bli overtatt av homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, og nordmenn må i fellesskap ta ansvar for å rydde opp. De som tør å bruke makt for å forsvare vår kristne kulturarv mot homser/jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister, er helter vi må være stolte av.» Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766 /725/776).....	108
Figur 56 Hva slags reaksjon bør Harald få for å oppfordre til maktbruk for å beskytte Norge mot «homser/ jøder/innvandrere/muslimer/multikulturalister/feminister». Andel som mener hun/han skal utestenges fra Facebook, gis bot eller fengselsstraff. Prosent. (n: 725/700/751/766/725/776)	109
Figur 57 Hva slags reaksjon bør man få for å kommenterer et gjengoppgjør mellom innvandrere der en person er drept på følgende måte: «Jeg synes ikke det er så farlig. Vi har mer enn nok sånne halvaper i Norge». Kommentaren gis av en stortingspolitiker, en privatperson, en journalist og en lærer. Andel som mener personen bør få fengselsstraff, bot eller utestenges (n: 725/700/751/766/725/776).....	110
Figur 58 Vignett: Er dette hatprat? Ali er en engasjert muslim / Ola er en engasjert personlig kristen som av og til engasjerer seg i debatter på Facebook. I en diskusjon skriver han: «Jødedommen er en ondskapens og undertrykkelsens religion. Vi må aldri la jødene slippe til makten i Norge.» / «Homofili er naturstridig. Det er ekkelt. Homser bør ikke få være i nærheten av barn.» / «Hørselshemmede kommer aldri til å bidra til samfunnet – burde aldri vært født.» Andel som svarer «Ja, helt klart» og «Kanskje» (utelatte kategorier «Nei» og «Vet ikke») (n: 725/700/751/766/725/776)	111
Figur 59 Hvilken reaksjon bør Ali/Ola få for sine bemerkninger om jøder/hørselshemmede/homofile på Facebook? Andel som mener personen bør få fengselsstraff, bot eller utestenges. Prosent (n: 725/700/751/766/725/776)	112

Tabeller

Tabell 1 Representativitet i politiske preferanser i undersøkelsen. Parti oppgitt på spørsmålet «Hvis det hadde vært Stortingsvalg kommende mandag, hvilket parti ville du stemt på?», sammenlignet med meningsmålinger gjennomført på samme tid og stortingsvalg 2017. Andel av de som oppgir partipreferanse. Prosent.	23
Tabell 2 Andel som mener at likestillingen bør føres videre, er ført langt nok, er ført for langt eller har ingen mening. Prosent.	48
Tabell 3 Logistisk regresjon. Avhengig variabel: Likestillingsarbeidet bør føres videre.	50
Tabell 4 Logistisk regresjon: Avhengig variabel; Er helt eller delvis enig i at «Innvandring truer velferdsstaten», «Innvandring gjør Norge mer utrygt» og «Innvandring undergraver sentrale verdier i det norske samfunnet».....	83

Appendix: Om undersøkelsen – gjennomføring og representativitet

Om undersøkelsen

Undersøkelsen ble gjennomført av Ipsos på oppdrag fra Fafo og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Datainnsamlingen ble gjennomført i perioden 20. april til 7. juni 2018. Respondenter som ikke hadde besvart undersøkelsen etter en viss tid ble purret én gang. Spørreundersøkelsen hadde en gjennomsnittlig lengde på 18 minutt.

Utvalgsdesign og -trekking

Undersøkelsen er gjennomført i et kvotebasert utvalg i befolkningen med personer som er 18 år og eldre. Kvotene var fordelt på regioner med 200 intervjuer i samtlige fylker, med unntak av Trøndelag og Rogaland med 250 intervjuer hver, og Oslo, Akershus og Hordaland med 300 intervjuer hver. Til sammen var målet 4000 intervju. Det ble valgt et kvotebasert utvalg for å sikre tilstrekkelig antall svar til å kunne gjøre analyser på alder og kjønn på fylkesnivå. Tabell 5 i vedlegget viser kvotematrisen med mål for antall intervjuer fordelt på alder og kjønn per fylke.

Det ble trukket tilfeldige utvalg blant medlemmene i Ipsos' og Norstats pre-rekrutterte webpanel, der innsamlingen ble styrt etter fordelingen i befolkningen på alder, kjønn og fylke. Både Ipsos' og Norstats webpanel består av registrerte brukere som har samtykket til å delta i markedsundersøkelser og meningsmålinger. Innmelding i panelene skjer ved invitasjon. Det benyttes en dobbel opt-in registrering, som innebærer at alle som skal bli medlem i panelene må gjennom en registrering hvor de svarer på en rekke spørsmål. Disse dataene blir så kvalitetssikret før man blir godkjent som panelmedlem. Panelmedlemmene rekrutteres via en blanding av online- og off-line-kanaler. Hovedkilden til rekruttering av panelmedlemmer er verving via telefon. Paneldeltakere mottar poeng for å besvare undersøkelser som kan veksles inn i ulike premier.

I denne undersøkelsen ble det også supplert med respondenter fra tilfeldige befolkningsutvalg for å fylle opp kvoter som var vanskelig å nå, for eksempel unge menn og respondenter bosatt i spredtbygde områder som Finnmark og Sogn og Fjordane. Vi inviterte et mindre utvalg respondenter per sms med utgangspunkt i befolkningslister fra Bisnode for å fylle opp noen av kvotene som det var vanskelig å nå via webpanelene. Disse respondentene fikk en filmkode som de kunne bruke til å leie en film fra SF Anytime som takk for at de besvarte undersøkelsen.

Respons

Fordelen med å gjennomføre undersøkelser i pre-rekrutterte webpanel er at det på en kostnads- og tidseffektiv måte er mulig å fylle opp kvoter i smale målgrupper i befolkningen. I denne undersøkelsen har vi lagt opp til detaljerte kvoter på fylkesnivå. Som en følge av dette måtte vi sende ut undersøkelsen til mange respondenter for å

fylle alle cellene i kvotematrixen, noe som gjør at svarprosenten blir lav. Gjennom det kvotebaserte utvalgsdesignet har vi oppnådd et rikt datamateriale som gjør det mulig å studere forskjeller på fylkesnivå.

Undersøkelsen ble sendt til 53654 personer, av disse besvarte 4443 undersøkelsen. Dette utgjør en svarprosent på 8,3 %. Av de 4443 respondentene som besvarte undersøkelsen kom 2050 fra Ipsos' webpanel og 2152 fra Norstats webpanel. I tillegg ble det supplert med 241 respondenter fra tilfeldige befolkningsutvalg for å få nok svar fra de minst tilgjengelige målgruppene.

Det kvotebaserte utvalgsdesignet innebærer at svarene fra noen fylker utgjøre en høyere andel og svarene fra andre fylker en lavere andel av totalt antall svar enn deres befolkningsandel. For at man skal kunne se på resultatene for populasjonen (hele Norge) er det lagt inn en vektevariabel som vekter svarene med utgangspunkt i alders- og kjønnsfordeling på fylkesnivå (offisiell befolkningsstatistikk fra SSB²³). Fordeling på alder og kjønn per fylke i nettoutvalget vises i tabell 6, mens vektematrixen som ble benyttet for å vekte utvalget vises i tabell 7 i vedlegget.

Feilmarginer

Som ved alle utvalgsundersøkelser er resultatene fra denne undersøkelsen beheftet med en viss statistisk usikkerhet som skyldes at vi kun har observert et utvalg av enheter, og ikke hele populasjonen. Denne usikkerheten kan imidlertid beregnes. Tabellen nedenfor angir *tilnærmede* anslag for feilmarginene ved ulike resultater ved tilfeldig utvalg. Mer eksakte anslag krever spesialberegninger i hvert enkelt tilfelle. De eksakte feilmarginene kan være både større og mindre enn dem som er angitt i tabellen. De tabulerte verdiene vil som regel gi en god indikasjon på pålitelighetsnivået til de enkelte resultater.

Generelt i denne undersøkelsen gjelder at tall på totalnivå (for fordelinger basert på hele utvalget) er beheftet med en feilmargin på rundt +/- 0.6 – 1.5 prosentpoeng. Feilmarginene for tall i undergrupper er større. Prosentresultatet pluss/minus feilmarginen i tabellen angir et såkalt 95 % - konfidensintervall som er slik at vi med 95% sikkerhet kan si at det dekker det sanne resultat (forutsatt at målefeil og systematiske feil ikke forekommer). Eventuelle paneleffekter og systematiske målefeil som en følge av at undersøkelsen er gjennomført i pre-rekruttert webpanel ikke er tatt høyde for i de oppgitte feilmarginene.

²³ Alle populasjonstallene i dette metodeskrivet er hentet fra statistikkbanken i SSB.

Tabell A1. Feilmarginer ved tilfeldig utvalg

Antall observasjoner	Prosentresultat							
	5/95	10/90	15/85	20/80	25/75	30/70	40/60	50/50
20	8.6	12.0	14.2	16.0	17.4	18.3	19.6	20.0
50	6.2	8.5	10.1	11.3	12.2	13.0	13.9	14.1
75	5.0	6.9	8.2	9.2	10.0	10.6	11.3	11.5
100	4.4	6.0	7.1	8.0	8.7	9.2	9.8	10.0
150	3.6	4.9	5.8	6.5	7.1	7.5	8.0	8.2
200	3.1	4.2	5.0	5.7	6.1	6.5	6.9	7.1
250	2.8	3.8	4.5	5.1	5.5	5.8	6.2	6.3
300	2.5	3.5	4.1	4.6	5.0	5.3	5.7	5.8
400	2.2	3.0	3.6	4.0	4.3	4.6	4.9	5.0
500	1.9	2.7	3.2	3.6	3.9	4.1	4.4	4.5
600	1.8	2.5	2.9	3.3	3.5	3.7	4.0	4.1
700	1.6	2.3	2.7	3.0	3.3	3.5	3.7	3.8
800	1.5	2.1	2.5	2.8	3.1	3.2	3.5	3.5
900	1.5	2.0	2.4	2.7	2.9	3.1	3.3	3.3
1000	1.4	1.9	2.3	2.5	2.7	2.9	3.1	3.2
2000	1.0	1.3	1.6	1.8	1.9	2.0	2.1	2.2
3000	0.8	1.1	1.3	1.4	1.5	1.6	1.8	1.8
4000	0.7	0.9	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.5
4443	0.6	0.9	1.0	1.2	1.3	1.3	1.4	1.5

Vurdering av representativiteten til befolkningsundersøkelsen

Når man gjennomfører undersøkelser via webpanler er det visse grupper i befolkningen som ikke kommer med eller som ofte blir underrepresentert. Den ene gruppen er personer som ikke bruker internett. Siden andelen i befolkningen som bruker internett i dag er høy i de fleste delene av befolkningen, utgjør de som ikke bruker internett en liten andel. Andelen som bruker internett er imidlertid noe lavere i de eldste aldersgruppene²⁴. En annen gruppe som ofte blir underrepresentert i denne typen undersøkelser er personer med innvandrerbakgrunn. Dette er også noe man ofte finner i andre typer survey- eller spørreundersøkelser, så lenge man ikke har gjort spesielle grep som å oversette invitasjon og spørreskjema til flere språk. Som ved de fleste surveyundersøkelser i befolkningen er det også en underrepresentasjon av personer med lavt utdanningsnivå blant de som har besvart undersøkelsen.

²⁴ En SSB-undersøkelse fra 2017 viser at 96 % av de i alderen 16-79 år hadde brukt internett siste 3 måneder. I gruppen 65-74 år var tilsvarende andel 88 % og i gruppen 75-79 år, som var den eldste gruppen, var andelen 65 % (Kilde: Bruk av IKT i husholdningene, SSB).

Utdanning og yrkesstatus

Vi har sett på forholdet mellom utvalget og befolkningen i Norge når det gjelder utdanning og yrkesstatus. Tabellene 2 og 3 viser disse to sammenligningene. Måten utdanning og yrkesstatus er registrert på i denne undersøkelsen og i offisiell statistikk fra SSB er litt forskjellig og tabellene er derfor ikke direkte sammenlignbare, men gir likevel et visst inntrykk av fordelingene.

Tabell A2: Antall respondenter i de forskjellige utdanningskategoriene, og tilsvarende tall for befolkningen i Norge. Kilde til tallene for befolkningen 20 år og eldre: SSB (juni 2018).

	Respondenter			Befolkning 20 år eller eldre	
	Antall	%		Antall	%
Utdanning			Utdanning		
Folkeskolenivå	61	1,8	Grunnskole	897633	22,2
Ungdomsskole/ realskole	290	6,5			
Videregående/ gymnas	1328	29,9	Videregående	1566162	38,7
			Fagskole	122749	3,0
Høyere utdanning, lavere grad	1847	41,6	Høyere utdanning, kort	1014589	25,1
Høyere utdanning, høyere grad	893	20,1	Høyere utdanning, lang	416538	10,3
Vet ikke	24	0,5	Ikke oppgitt/ ingen utdanning	26533	0,7

Vi ser at personer med lav utdanning er underrepresentert i denne undersøkelsen, noe som er et typisk trekk ved mange spørreundersøkelser. I denne undersøkelsen er det ikke foretatt vektning på utdanning. Vi erfarer at andelen som svarer «vet ikke» på holdningsspørsmål i befolkningsundersøkelser ofte blir noe høyere dersom personer med lav utdanning vektet opp til den andelen de utgjør i populasjonen.

Tabell A3 Antall respondenter i forskjellige hovedaktiviteter, og tilsvarende tall for befolkningen i Norge. Kilde til tallene for befolkningen over 15 år: SSB (desember 2018).

	Respondenter			Befolkning 15 år eller eldre	
	Antall	%		Antall	%
Hovedaktivitet			Tilknytning til arbeid, velferd og utdanning		
Fulltidsarbeid	2040	45,9	Kun sysselsatt	1920067	44,1
Deltidsarbeid	400	9,0	Arbeid og annet	721450	16,6
Permisjon med lønn	36	0,8			
Alderspensjonist	967	21,8	Pensjon (inkl. AFP)	736905	16,9
Arbeidsledig	89	2,0	Reg. arbeidsledig	53951	1,2
Trygdet	350	7,9	Ufør + andre ordn.	293922	6,7
Hjemmeværende	64	1,4			
Elev/student/lærling	394	8,9	Under utdanning	307802	7,1
			Arbeidsmarkedstiltak/ arbeidsavklaringspenger	136435	3,1
Annet	81	1,8			
Ønsker ikke svare	22	0,5	Ukjent status	183576	4,2

Fordelingen av respondentenes hovedaktivitet stemmer ganske godt overens med tall fra SSB.

Kjønn, alder og fylke

I denne undersøkelsen ble det benyttet et utvalgsdesign med kvoter på kjønn og aldersgrupper i hvert fylke. Vi har sammenlignet fordelingen blant de som har svart på befolkningsundersøkelsen (nettutvalget) med tilsvarende fordelingen i befolkningen (populasjonen) med hensyn til alder, kjønn og fylke. En samlet tabell for fordelinger i nettutvalg og populasjon følger på neste side.

Tabell A4 Antall respondenter fordelt på alder, fylke og kjønn som har svart på undersøkelsen (nettutvalg) og tilsvarende fordeling i Norges befolkning, 18 år og eldre (populasjon)

	Nettutvalg	Populasjon ²⁵
Alder	18-29 år	817
	30-39 år	731
	40-59 år	1436
	60år +	1459
Fylke	Østfold	239
	Akershus	332
	Oslo	344
	Hedmark	208
	Oppland	215
	Buskerud	241
	Vestfold	222
	Telemark	207
	Aust-Agder	226
	Vest-Agder	234
	Rogaland	274
	Hordaland	363
	Sogn og Fjordane	196
	Møre og Romsdal	222
	Trøndelag	267
	Nordland	217
	Troms	233
	Finnmark	203
Kjønn	Menn	2244
	Kvinner	2186
	Annet	13

Figurer som viser detaljerte fremstillinger av fordelingene i nettutvalget og i populasjonen, samt forskjellen mellom disse ligger som vedlegg. I nettutvalget er det en liten overrepresentasjon av menn. Når det gjelder alder er det særlig verdt å nevne at det er noe underrepresentasjon de som er 80 år og eldre. Dette er noe man finner i de fleste nettbaserte surveyundersøkelser.

Når det gjelder fylkesfordeling er det en del avvik mellom nettutvalget og populasjonen på grunn av kvotefordelingene som ligger til grunn. Det er særlig fylkene med landets største byer som er noe underrepresentert: Oslo, Akershus, og til dels Rogaland, Trøndelag og Hordaland. For å rette opp disse skjevhetene er utvalget vektet med hensyn til alders- og kjønnsfordeling på fylkesnivå.

²⁵ «Populasjon» viser fordelingen slik den ville vært om befolkningsgruppene var perfekt representert.

Tabell A5 Kvotematrise - Mål for antall intervjuer fordelt på alder og kjønn per fylke (kilde: Befolkningsstatistikk fra SSB)

Fylke	18-29år		30-39år		40-59år		60år+		Total
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	
Østfold	19	17	15	15	36	35	29	33	200
Akershus	28	26	25	25	58	56	38	43	300
Oslo	35	38	37	34	49	45	28	34	300
Hedmark	19	17	14	13	35	34	32	37	200
Oppland	19	17	14	13	35	34	32	36	200
Buskerud	19	18	17	16	36	35	28	32	200
Vestfold	19	17	15	15	35	35	29	34	200
Telemark	20	18	14	14	35	34	31	35	200
Aust-Agder	20	18	16	15	35	34	29	32	200
Vest-Agder	22	21	17	16	35	33	26	30	200
Rogaland	28	26	25	23	45	41	30	33	250
Hordaland	34	32	28	25	52	48	38	43	300
Sogn og Fjordane	21	19	15	14	35	32	31	34	200
Møre og Romsdal	20	18	16	15	35	32	30	33	200
Trøndelag	29	26	21	19	42	40	34	38	250
Nordland	21	19	15	13	34	33	31	34	200
Troms	23	20	16	15	34	33	28	30	200
Finnmark	23	20	16	14	36	34	29	30	200
									4000

Tabell A6 Fordeling på alder og kjønn per fylke i nettoutvalget

Fylke	18-29år		30-39år		40-59år		60år+		Total
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	
Østfold	20	18	18	20	43	39	43	38	239
Akershus	27	26	26	25	57	58	63	48	330
Oslo	44	41	40	37	50	48	37	46	343
Hedmark	13	20	15	12	35	36	39	38	208
Oppland	14	17	14	17	35	35	45	38	215
Buskerud	21	18	21	21	38	37	43	42	241
Vestfold	14	21	15	19	35	38	37	43	222
Telemark	15	20	15	14	37	27	42	37	207
Aust-Agder	22	17	14	22	33	39	44	35	226
Vest-Agder	17	24	16	19	52	35	40	30	233
Rogaland	30	26	27	24	47	42	36	41	273
Hordaland	34	48	29	30	56	49	49	66	361
Sogn og Fjordane	17	15	17	14	28	36	39	30	196
Møre og Romsdal	14	18	26	19	37	33	39	36	222
Trøndelag	30	32	22	20	42	42	39	39	266
Nordland	22	18	21	15	34	34	35	38	217
Troms	19	22	16	14	49	39	37	35	231
Finnmark	13	24	20	15	26	33	45	24	200
TOTAL	386	425	372	357	734	700	752	704	4430*

*13 av de 4443 respondentene hadde oppgitt «annet» eller «ubesvart» på kjønn og inngår dermed ikke i denne oversikten.

Tabell A7 Vektematrise – Prosentfordeling på alder og kjønn per fylke i befolkningen (kilde: Befolkningsstatistikk fra SSB)

Fylke	18-29år		30-39år		40-59år		60år+		pr fylke
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	
Østfold	0,5 %	0,5 %	0,4 %	0,4 %	1,0 %	1,0 %	0,8 %	0,9 %	5,6 %
Akershus	1,1 %	1,0 %	1,0 %	1,0 %	2,2 %	2,1 %	1,5 %	1,6 %	11,3 %
Oslo	1,5 %	1,7 %	1,6 %	1,5 %	2,1 %	1,9 %	1,2 %	1,5 %	13,0 %
Hedmark	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,2 %	0,7 %	0,6 %	0,6 %	0,7 %	3,8 %
Oppland	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,2 %	0,6 %	0,6 %	0,6 %	0,7 %	3,7 %
Buskerud	0,5 %	0,5 %	0,4 %	0,4 %	1,0 %	0,9 %	0,8 %	0,9 %	5,3 %
Vestfold	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	0,8 %	4,7 %
Telemark	0,3 %	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,6 %	0,6 %	0,5 %	0,6 %	3,3 %
Aust-Agder	0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,4 %	0,4 %	0,3 %	0,4 %	2,2 %
Vest-Agder	0,4 %	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,6 %	0,6 %	0,5 %	0,5 %	3,5 %
Rogaland	0,9 %	0,9 %	0,8 %	0,8 %	1,5 %	1,4 %	1,1 %	1,2 %	8,7 %
Hordaland	1,1 %	1,0 %	0,9 %	0,8 %	1,7 %	1,6 %	1,3 %	1,4 %	9,8 %
Sogn og Fjordane	0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,1 %	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,4 %	2,1 %
Møre og Romsdal	0,5 %	0,5 %	0,4 %	0,4 %	0,9 %	0,8 %	0,8 %	0,8 %	5,0 %
Trøndelag	1,0 %	0,9 %	0,7 %	0,7 %	1,4 %	1,4 %	1,2 %	1,3 %	8,7 %
Nordland	0,5 %	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	0,8 %	4,7 %
Troms	0,4 %	0,3 %	0,3 %	0,2 %	0,5 %	0,5 %	0,5 %	0,5 %	3,2 %
Finnmark	0,2 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	1,5 %
TOTAL	10,4 %	9,9 %	8,7 %	8,3 %	17,4 %	16,6 %	13,5 %	15,2 %	100,0 %

Tabell A8 Fordeling på kjønn i populasjon og nettoutvalg, samt indikasjon på skjevhet*

	Populasjon	Utvalg	Skjevhet
Mann	2088912	2244	0,01
Kvinne	2077700	2186	-0,01
	4166612	4430**	

Tabell A9 Fordeling på aldersgrupper i populasjon og nettoutvalg, samt indikasjon på skjevhet*

	Populasjon	Utvalg	Skjevhet
Mann, 18-29 år	434957	386	-0,17
Mann, 30-39 år	363989	372	-0,04
Mann, 40-49 år	377398	487	0,21
Mann, 50-59 år	348479	247	-0,33
Mann, 60-69 år	286665	361	0,18
Mann, 70-79 år	192372	354	0,73
Mann, 80+ år	85052	37	-0,59
Kvinne, 18-29 år	410874	425	-0,03
Kvinne, 30-39 år	344395	357	-0,03
Kvinne, 40-49 år	357670	481	0,26
Kvinne, 50-59 år	332246	219	-0,38
Kvinne, 60-69 år	285657	430	0,42
Kvinne, 70-79 år	209158	247	0,11
Kvinne, 80+ år	137700	27	-0,82
	4166612	4430**	

Tabell A10 Fordeling på fylke i populasjon og nettutvalg, samt indikasjon på skjevhet*

	Populasjon	Utvalg	Skjevhet
Østfold	234133	239	-0,04
Akershus	471229	332	-0,34
Oslo	541340	344	-0,40
Hedmark	159327	208	0,22
Oppland	153013	215	0,32
Buskerud	222203	241	0,02
Vestfold	197542	222	0,05
Telemark	138622	207	0,40
Aust-Agder	91493	226	1,32
Vest-Agder	144236	234	0,52
Rogaland	360754	274	-0,29
Hordaland	407755	363	-0,17
Sogn og Fjordane	86016	196	1,14
Møre og Romsdal	209592	222	-0,01
Trøndelag	361927	267	-0,31
Nordland	194291	217	0,05
Troms	132560	233	0,65
Finnmark	60579	203	2,14
	4166612	4443	

*Skjevheten viser om andelen av gruppa i utvalget er større eller mindre enn hva den burde vært dersom utvalget var helt eksakt proporsjonalt med hele befolkningen.

**13 av de 4443 respondentene hadde oppgitt «annet» eller «ubesvart» på kjønn og inngår dermed ikke i disse oversiktene.

Kilder til appendix:

Statistisk sentralbyrå: Befolkningens utdanningsnivå, oppdatert 8. juni 2018

<https://www.ssb.no/utniv>

<https://www.ssb.no/statbank/table/09430>

Statistisk sentralbyrå: Bruk av IKT i husholdningene, publisert 12. september 2017

<https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/artikler-og-publikasjoner/ni-av-ti-surfer-pa-nettet-hver-dag>

Statistisk sentralbyrå: Tilknytning til arbeid, utdanning og velferdsordninger, oppdatert 13. desember 2018. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/arbstatus/aar>

Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge

Denne rapporten presenterer resultatene fra en studie av nordmenns holdninger til likestilling, hatprat og virkemidlene i likestillingspolitikken. Studien kartlegger holdninger på tvers av de diskrimineringsgrunnlagene som i dag er beskyttet i likestillings- og diskrimineringsloven; kjønn, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, og kjønnsuttrykk. Analysene bygger på en landsdekkende undersøkelse blant 4443 respondenter, gjennomført våren/sommeren 2018.



Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2019:03
ISBN 978-82-324-0492-6
ISSN 2387-6859
Bestillingsnr. 20700